



การศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาकुและบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนบ้านเสมา
ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

STUDY OF THE PHRA THAT YA KHU WORSHIP CEREMONY AND ITS FUNCTIONS IN
SEMA VILLAGE, NONG PAEN SUB-DISTRICT, KAMALASAI DISTRICT, KALASIN
PROVINCE

ปวิษฐา วินทะไชย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2567

การศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาครูและบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนบ้านเสมา
ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์



ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2567
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

STUDY OF THE PHRA THAT YA KHU WORSHIP CEREMONY AND ITS FUNCTIONS IN
SEMA VILLAGE, NONG PAEN SUB-DISTRICT, KAMALASAI DISTRICT, KALASIN
PROVINCE



An Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of MASTER OF ARTS

(Thai)

Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University

2024

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาकुและบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนบ้านเสมา
ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ของ

ปวิษฐา วินทะไชย

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์)

..... ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ดวงเด่น บุญปก)

ชื่อเรื่อง	การศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาครูและบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
ผู้วิจัย	ปวิษฐา วินทะไชย
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2567
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาครูและบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎีทางคติชนด้านบทบาทหน้าที่ ผลการศึกษาพบว่า การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูที่ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมายึดถือปฏิบัติกันตามความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน มี 2 ส่วน ดังนี้ 1) การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู มีองค์ประกอบด้านผู้ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู ผู้ร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาครู เครื่องประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู สถานที่และเวลาประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู 2) การประกอบพิธีสงฆ์ มีองค์ประกอบด้านผู้ประกอบพิธีสงฆ์ ผู้ร่วมพิธีสงฆ์ เครื่องประกอบพิธีสงฆ์ สถานที่และเวลาประกอบพิธีสงฆ์ โดยมีขั้นตอนในการประกอบพิธี แบ่งเป็น 4 ช่วงเวลา คือ ช่วงก่อนวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู พิธีบูชาพระธาตุยาครู พิธีสงฆ์และช่วงหลังเสร็จสิ้นพิธี ซึ่งพิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ต่อชุมชน 6 ประการ ได้แก่ บทบาทหน้าที่ด้านความอุดมสมบูรณ์ บทบาทหน้าที่ในการสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พึ่งทางใจ บทบาทหน้าที่ในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชุมชน บทบาทหน้าที่ด้านความบันเทิงและการผ่อนคลายทางจิตใจ บทบาทหน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมาและบทบาทหน้าที่ในการเป็นทุนวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว

คำสำคัญ : บทบาทหน้าที่, พิธีบูชาพระธาตุยาครู, ชุมชนบ้านเสมา

Title	STUDY OF THE PHRA THAT YA KHU WORSHIP CEREMONY AND ITS FUNCTIONS IN SEMA VILLAGE, NONG PAEN SUB- DISTRICT, KAMALASAI DISTRICT, KALASIN PROVINCE
Author	PAWITCHAYA WINTHACHAI
Degree	MASTER OF ARTS
Academic Year	2024
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr. Panupong Udomsilp

The purpose of this research is to study the Phra That Ya Khu Worship Ceremony and its functions for Sema Village, Nong Paen Sub-District, Kamalasai District, Kalasin Province. Data for this study were gathered through fieldwork, including interviews and participant observation, and were analyzed based on the theory of functions. The study found that the Phra That Ya Khu Worship Ceremony, which Sema villagers have been upholding and practicing continuously in line with beliefs in the sacred elements of the community, consists of two parts: 1) The Phra That Ya Khu worship ritual which comprises ceremony leaders, participants, ritual materials, place, and time, and 2) Buddhist ritual which comprises ceremony leaders, participants, ritual materials, place, and time. The worship ceremony can be divided into four periods: the days before pre-worship ceremony, the Phra That Ya Khu worship ritual, Buddhist ritual, and post-ceremony. The Phra That Ya Khu Worship Ceremony, as performed and transmitted by the Sema Village community, serves six functions: 1) fostering hope for agricultural abundance, 2) promoting morale and serving as a spiritual anchor, 3) strengthening unity of people in the community, 4) entertaining and providing emotional support, 5) building the cultural identity of Sema Village, and 6) acting as cultural capital for tourism.

Keyword : Functions, Phra That Ya Khu Worship Ceremony, Sema Village

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาานิพนธ์ ที่คอยให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนอย่างยิ่ง ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาอาจารย์ได้คอยสั่งสอนและชี้แนะแนวทางอันเป็นประโยชน์ให้แก่ผู้วิจัย ความเมตตาที่อาจารย์มอบให้ถือเป็นแรงผลักดันให้ปริญญาานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน ประธานกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์และรองศาสตราจารย์ดวงเด่น บุญปก กรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและช่วยตรวจแก้ไขปริญญาานิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่มอบความรู้และคำแนะนำที่ดีให้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณนายถวิล สุภาชี (ผู้นำในการประกอบพิธี) นายมงคล บุตรโพธิ์ศรี (ปราชญ์ประจำชุมชน) และชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาทุกท่านที่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พร้อมทั้งให้ความร่วมมือในการลงพื้นที่ภาคสนาม คอยช่วยเหลือด้านต่าง ๆ และให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย หากขาดพวกท่านเหล่านี้ปริญญาานิพนธ์เล่มนี้คงจะสำเร็จไม่ได้

ขอขอบพระคุณนางทองเลื่อน ทิมบุรณ์และนายปฏิภาณ บุตรโพธิ์ศรี ที่คอยช่วยเหลือเรื่องการเดินทางและช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นอย่างดี ขอขอบคุณกัลยาณมิตรทุกท่านที่คอยให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ปริญญาานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ไม่ได้ หากขาดคุณพ่อคุณแม่ที่คอยดูแลและอยู่เคียงข้างผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบคุณพี่ ๆ สาขาภาษาและวรรณคดีไทย รหัส 64 และเพื่อน ๆ ภาควิชาภาษาไทยทุกคนที่คอยให้คำปรึกษาและช่วยเหลือด้านการเรียนมาโดยตลอด

ปวิษฐา วินทะไชย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญรูปภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของงานวิจัย.....	6
ความสำคัญของงานวิจัย	6
วิธีการดำเนินงานวิจัย	6
บทที่ 2 สภาพสังคมวัฒนธรรมชุมชนบ้านเสมา.....	9
2.1 สภาพสังคมของชุมชนบ้านเสมา	9
2.1.1 ประวัติชุมชนบ้านเสมา.....	9
2.1.2 ด้านการปกครอง.....	10
2.1.3 ด้านอาณาเขต	11
2.1.4 ด้านสภาพภูมิอากาศ.....	11
2.1.5 ด้านวิถีชีวิต.....	11
2.1.6 ด้านสถานที่สำคัญของชุมชนบ้านเสมา.....	13
2.1.7 ประเพณีสำคัญของชุมชนบ้านเสมา	18
2.2 ประวัติความเป็นมาของเมืองฟ้าแดดสงยาง.....	27

2.2.1 ประวัติเมืองฟ้าแดดสงยาง	27
2.2.2 การศึกษาและบูรณะเมืองฟ้าแดดสงยาง	30
2.2.3 ลักษณะและที่ตั้งเมืองฟ้าแดดสงยาง	31
2.2.4 ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง	32
2.2.5 สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง	35
2.2.6 ประวัติความเป็นมาของพระธาตุยาคุ	40
2.3 แนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	47
2.3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุยาคุ	47
2.3.2 ทฤษฎีบทบาทหน้าที่กับการศึกษาคติชนวิทยา	49
2.3.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาบทบาทหน้าที่ทางคติชนวิทยา	56
บทที่ 3 องค์ประกอบและขั้นตอนการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	63
3.1 ความเชื่อและที่มาของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	63
3.1.1 ความเชื่อประจำชุมชนบ้านเสมา	64
3.1.2 ที่มาของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	67
3.2 องค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	69
3.2.1 องค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	70
3.2.2 องค์ประกอบพิธีสงฆ์	74
3.3 ขั้นตอนของพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	86
3.3.1 ช่วงก่อนวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	86
3.3.2 ช่วงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	94
บทที่ 4 บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	111
4.1 บทบาทหน้าที่ด้านความอุดมสมบูรณ์	111
4.2 บทบาทหน้าที่ในการสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พักใจ	118

4.2.1 ระดับปัจเจกบุคคล	119
4.2.2 ระดับชุมชน	122
4.3 บทบาทหน้าที่ในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชุมชน	125
4.3.1 การเตรียมงานบูชาพระธาตุยาคุ	126
4.3.2 วันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ.....	129
4.3.3 หลังประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	130
4.4 บทบาทหน้าที่ด้านความบันเทิงและการผ่อนคลายทางจิตใจ	131
4.4.1 กิจกรรมในวันโฮม	132
4.4.2 กิจกรรมในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	135
4.5 บทบาทหน้าที่ในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมา.....	138
4.6 บทบาทหน้าที่ในการเป็นทุนวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว	147
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	158
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	158
5.1.1 การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา.....	158
5.1.2 บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคุที่มีต่อชุมชนบ้านเสมา	159
5.2 อภิปรายผล	162
5.3 ข้อเสนอแนะ	167
บรรณานุกรม	168
ภาคผนวก.....	173
ประวัติผู้เขียน.....	177

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 รายชื่อวัดและจำนวนพระสงฆ์ที่ร่วมพิธี ประจำปี 2566	75
ตาราง 2 สรุปภาพรวมองค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकु.....	84
ตาราง 3 สรุปภาพรวมขั้นตอนช่วงก่อนวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकु.....	93



สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 วัดโพธิ์ชัยเสมาราม.....	13
ภาพประกอบ 2 หน้าโรงเรียนเสมาสამัคคี	14
ภาพประกอบ 3 ภายในโรงเรียนเสมาสามัคคี	15
ภาพประกอบ 4 บ้ายด้านหน้าดอนเจ้าปู่.....	15
ภาพประกอบ 5 ดอนเจ้าปู่	16
ภาพประกอบ 6 คูเมืองฟ้าแดดสงยาง	16
ภาพประกอบ 7 พระธาตุยาคุ	17
ภาพประกอบ 8 พิพิธภัณฑ์เมืองฟ้าแดดสงยาง.....	18
ภาพประกอบ 9 ศาลเจ้าเมืองฟ้าแดด.....	35
ภาพประกอบ 10 โนนเจ้าฟ้าระงิม	36
ภาพประกอบ 11 โนนฟ้าแดด.....	37
ภาพประกอบ 12 โนนสาวเอ้	38
ภาพประกอบ 13 โนนฟ้าหยาด	39
ภาพประกอบ 14 หนองเล็งไก่โอก.....	39
ภาพประกอบ 15 แผนผังเขตโบราณสถานพระธาตุยาคุ	41
ภาพประกอบ 16 ราชกิจจานุเบกษาประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานธาตุใหญ่ หรือพระธาตุยาคุ.....	42
ภาพประกอบ 17 พื้นที่พระธาตุยาคุ.....	46
ภาพประกอบ 18 การนับถือผีปู่ตาหรือดอนปู่ตาของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา.....	66
ภาพประกอบ 19 ชาวบ้านทำอาหารเพื่อใช้ประกอบพิธีไหว้ผีปู่ตาหรือดอนปู่ตา	66
ภาพประกอบ 20 พระมหารัตนนะ (รัตนศิริ) เล่าถึงความเป็นมาของพิธีบูชาพระธาตุยาคุ.....	68

ภาพประกอบ 21 เครื่องสักการบูชาพระธาตุยาคุ	72
ภาพประกอบ 22 น้ำสรงพระธาตุยาคุ	73
ภาพประกอบ 23 สถานที่ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุช่วงเช้า	74
ภาพประกอบ 24 แยกผู้มีเกียรติ	77
ภาพประกอบ 25 ขบวนแห่เครื่องสักการะ	79
ภาพประกอบ 26 ขบวนแห่เครื่องสักการะ	79
ภาพประกอบ 27 เครื่องประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์	81
ภาพประกอบ 28 สำหรับดาว-หวาน	82
ภาพประกอบ 29 สถานที่ประกอบพิธีสงฆ์	84
ภาพประกอบ 30 การประชุมวางแผนหน้าที่ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	87
ภาพประกอบ 31 การวางแผนขบวนแห่เครื่องสักการะในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	88
ภาพประกอบ 32 การปักใบบกกกล่าว	89
ภาพประกอบ 33 การเชิญรอบชุมชนของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา	91
ภาพประกอบ 34 ในช่วงเย็นของวันโฮมชาวบ้านเริ่มตั้งขบวนแห่ที่หน้าวัดโพธิ์ชัยเสมาราม	92
ภาพประกอบ 35 การแห่รอบชุมชนในวันโฮม	92
ภาพประกอบ 36 ลูกสาวก-ลูกสาวปลายหาบพาดาว-หวาน	95
ภาพประกอบ 37 ชาวบ้านถือเครื่องสักการะไปยังบริเวณพระธาตุยาคุ	95
ภาพประกอบ 38 ขะจ้นำเครื่องสักการะที่เตรียมมาวางไว้บริเวณพระธาตุยาคุ	96
ภาพประกอบ 39 การประกอบพิธีพระธาตุยาคุในช่วงเช้า	97
ภาพประกอบ 40 ชาวบ้านอธิษฐานขอพรก่อนสรงน้ำพระธาตุยาคุ	98
ภาพประกอบ 41 ชาวบ้านสรงน้ำพระธาตุยาคุ	98
ภาพประกอบ 42 การแห่ขบวนสักการะ	99
ภาพประกอบ 43 ขบวนแห่เครื่องสักการะเดินทางมาถึงบริเวณพระธาตุยาคุ	100

ภาพประกอบ 45	การร่ำบวงสรวงสัวยถวายองค์พระธาตุยาคุประจำปี 2566	101
ภาพประกอบ 46	แขกผู้มีเกียรติและตัวแทนชุมชนบ้านเสมาร่วมกันถ่ายภาพไว้เป็นที่ระลึก.....	102
ภาพประกอบ 47	ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย.....	104
ภาพประกอบ 48	ชาวบ้านร่วมกันพระกอบพิธีสงฆ์	105
ภาพประกอบ 49	การถวายต้นดอกไม้งาม	106
ภาพประกอบ 50	คณะสงฆ์และผู้ร่วมประกอบพิธีเดินเวียนรอบพระธาตุยาคุ.....	106
ภาพประกอบ 51	การสรงน้ำพระธาตุยาคุ	107
ภาพประกอบ 52	เจ้าและช่างทำบั้งไฟนำบั้งไฟไปบอกกล่าวต่อพระธาตุยาคุ	108
ภาพประกอบ 53	การจุดบั้งไฟบูชาและบั้งไฟเสี่ยงทาย.....	109
ภาพประกอบ 54	สรุปภาพรวมขั้นตอนช่วงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ	110
ภาพประกอบ 55	การนำบั้งไฟไปบอกกล่าวต่อพระธาตุยาคุก่อนที่จะจุดบั้งไฟ	113
ภาพประกอบ 56	การจุดบั้งไฟเพื่อความอุดมสมบูรณ์.....	115
ภาพประกอบ 57	การแก้บนพระธาตุยาคุด้วยการรำถวาย	120
ภาพประกอบ 58	การแก้บนพระธาตุยาคุด้วยหมอลำซึ่ง.....	121
ภาพประกอบ 59	การขอพรพระธาตุยาคุก่อนสรงน้ำ	122
ภาพประกอบ 60	เจ้าและชาวบ้านบอกกล่าวต่อพระธาตุยาคุ	123
ภาพประกอบ 61	การนำบั้งไฟไปบอกกล่าวต่อพระธาตุยาคุก่อนที่จะเริ่มจุดเสี่ยงทาย	124
ภาพประกอบ 62	ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาร่วมวางแผนการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ.....	126
ภาพประกอบ 63	ชาวบ้านร่วมกันทำความสะอาดพื้นที่บริเวณรอบ ๆ พระธาตุยาคุ.....	128
ภาพประกอบ 64	ชาวบ้านร่วมกันตกแต่งพื้นที่บริเวณรอบ ๆ พระธาตุยาคุ.....	128
ภาพประกอบ 65	ชาวบ้านร่วมกันจัดเตรียมอาหารเพื่อไปถวายแด่พระสงฆ์.....	130
ภาพประกอบ 66	ชาวบ้านบริการอาหารและน้ำดื่มให้แก่ผู้เข้าร่วมประกอบพิธี.....	130
ภาพประกอบ 67	ชาวบ้านร่วมกันเก็บสิ่งของหลังจากเสร็จสิ้นการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ...	131

ภาพประกอบ 68	การเตรียมอาหารไว้คอยต้อนรับญาติพี่น้อง เพื่อนที่มาเยือน.....	133
ภาพประกอบ 69	การเชื่อมไฟฟ้าเพื่อขอรับบริจาคเงินในการทำบุญ	133
ภาพประกอบ 70	ชาวบ้านรวมตัวกันแห่รอบชุมชนในวันโฮม	134
ภาพประกอบ 71	ผาแดง-นางไอ่จำลอง.....	134
ภาพประกอบ 72	ขบวนพ็อนรำ	135
ภาพประกอบ 73	ลูกหลานชุมชนบ้านเสมานำบั้งไฟมาร่วมแห่สร้างสีสันในขบวน	136
ภาพประกอบ 74	การพบปะกันของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมานในวันประกอบพิธี บูชาพระธาตุยาคู.....	137
ภาพประกอบ 75	อนุสาวรีย์พระยาชัยสุนทร (ท้าวโสมพะมิตร)	141
ภาพประกอบ 76	นายถวิล สุภาชี ขะจำประจำชุมชนบ้านเสมา	144
ภาพประกอบ 77	การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูของชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา	145
ภาพประกอบ 78	รถแห่บั้งไฟและรถผาแดง-นางไอ่.....	149
ภาพประกอบ 79	ขบวนแห่เครื่องสักการะ	149
ภาพประกอบ 80	การแสดงพ็อนรำวงสรวงสิ่งวิชัยของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ประจำปี 2566	150
ภาพประกอบ 81	การแสดงพ็อนรำวงสรวงสิ่งทิศของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ประจำปี 2567	151
ภาพประกอบ 82	ชมการจัดบั้งไฟ.....	152
ภาพประกอบ 83	ชาวบ้านร่วมกันทำเครื่องสักการะพระธาตุยาคู	153
ภาพประกอบ 84	การจำหน่ายเครื่องสักการบูชาพระธาตุยาคู	153
ภาพประกอบ 85	การจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค	154
ภาพประกอบ 86	กลุ่มชุมชนบ้านเสมา	155
ภาพประกอบ 87	การจำหน่ายโมบายธงไชยแม่ม่มแบบสามมิติ ภูมิปัญญาชุมชนบ้านเสมา.....	156
ภาพประกอบ 88	การเที่ยวชมเขื่อนโบราณ	157

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

บริเวณโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีชุมชนโบราณกระจายทั่วไปหลายแห่ง ในจำนวนชุมชนโบราณที่พบปรากฏร่องรอยชุมชนที่มีความสมบูรณ์แห่งหนึ่งคือ บริเวณเขตอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นที่ทราบโดยทั่วกันว่า “เมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง” ชื่อเมืองโบราณแห่งนี้ เป็นที่สันนิษฐานว่า “ฟ้าแดดสงยาง” หรือ “ฟ้าแดดสงยาง” ซึ่งคำว่าฟ้าแดดสงยาง เรียกตามประกาศชื่อบ้านนามเมืองของกระทรวงมหาดไทย ส่วนชื่อ “ฟ้าแดดสงยาง” เป็นชื่อเรียกตามวรรณกรรมท้องถิ่นที่พบในภาคอีสาน นอกจากนั้นเมืองโบราณแห่งนี้ยังมีชื่อเรียกอื่น คือ เมืองเสมาและเมืองโพนผึ่งแดด ซึ่งพบในวรรณกรรมท้องถิ่นและเอกสารทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นกัน (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น.8)

เมืองโบราณฟ้าแดดสงยางถือได้ว่าเป็นเมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างมาเป็นระยะเวลานาน ภายหลังได้มีผู้คนอพยพเข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนและมีการก่อตั้งเป็นที่อยู่ของชุมชน ในบริเวณเมืองโบราณแห่งนี้ คือ “บ้านก้อม” ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้โบราณสถานและโบราณวัตถุบางส่วนถูกถางทำลาย เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของประชาชนในชุมชน เช่น คูเมือง รวมทั้งมีการเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุ เช่น ใบเสมาพระพิมพ์ดินเผาออกจากที่ตั้งเดิมเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามโบราณสถานส่วนใหญ่ยังคงสภาพไว้ให้สามารถศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ได้ (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น.12) จากคำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้าน นายมงคล บุตรโพธิ์ศรี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2565) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้ว่า “เดิมชุมชนแห่งนี้ชื่อว่าบ้านม่วงโพนเมือง ช่วงนั้นมีป่าดงดิบมาก เลยมีเสือหางด้วนตัวหนึ่งเข้ามากัดสัตว์เลี้ยงและกัดผู้คนในชุมชน ชาวบ้านจึงจ้างนายพรานให้มาดักหุ้มยิงเสือ เสือตัวนั้นเลยมาตายอยู่ที่บ้านม่วงโพนเมือง เขาก็เลยเปลี่ยนชื่อจากบ้านม่วงโพนเมืองให้เป็นบ้านบักก้อม เพราะว่าเสือหางก้อมมาตายที่นี่” ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2480 บ้านบักก้อมได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “บ้านเสมา” เพราะถือเอาเอกลักษณ์ที่มีใบเสมาหินสมัยทวารวดีมากที่สุดในประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชโอรสได้มาตั้งเมืองกมลาไสย มีอำนาจปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์และด้วยเหตุใดไม่ทราบแน่ชัดทำให้ชาวบ้านบักก้อมอพยพเคลื่อนย้ายจากถิ่นฐานเดิมหนีไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านดอนยานาง บ้านคำหมากมาย (เขตอำเภอยางตลาดในปัจจุบัน) เมื่อชาวบ้านอพยพไปจนหมด บ้านและวัดก็ร้างไป เจ้าเมืองกมลาไสยจึงมอบหมายให้ท้าวสุโพธิ์ ท้าวพรมแสน ท้าวแก้วอุดมนำสมัคร

พรรคพวกเข้ามาอยู่แทนชาวบ้านที่อพยพหนีไป บุคคลเหล่านี้ได้เลือกทำวสุโพธิ์ขึ้นเป็นพ่อค่อม (สภาวัฒนธรรมตำบลหนองแปน, 2548, น.7) จึงทำให้มีการปกครองที่เป็นระบบมากขึ้น ส่งผลให้มีผู้คนเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ปลูกสร้างบ้านเรือน ขยายอาณาเขตมีการพัฒนาและอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่อง

สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านเสมายู่ใกล้เคียงกับชุมชนอื่น ๆ ดังนี้ ทิศเหนือติดกับหมู่บ้านสว่าง และหมู่บ้านดอนยาง ทิศใต้ติดกับหมู่บ้านสงยาง ทิศตะวันออกติดกับหมู่บ้านข้าวหลาม และทิศตะวันตกติดกับหมู่บ้านหนองแปนและห่างจากตัวอำเภอภมกลาไสย ประมาณ 6 กิโลเมตร มีการคมนาคมที่สะดวก บริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกจัดให้อยู่ในโครงการชลประทานลำปาว จึงทำให้มีน้ำเพียงพอต่อการทำเกษตรกรรม ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้จึงมีอาชีพหลักในการทำเกษตร คือ การทำนาในช่วงฤดูฝน ส่วนช่วงฤดูร้อน จะหันมาประกอบอาชีพปลูกถั่วลิสงขายเป็นหลัก ผลผลิตทางการเกษตรถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดีมีความอุดมสมบูรณ์

แต่ด้วยความที่ชุมชนบ้านเสมายู่ตั้งอยู่บริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางจึงทำให้มีร่องรอยของโบราณสถานที่ยังคงเหลืออยู่หลายแห่ง จากการสำรวจ ขุดค้น ขุดแต่ง ของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2510-2511 พบคูเมืองฟ้าแดดสงยางที่ผังเมืองมีลักษณะคล้าย ไบเสมา รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนบนโค้งเข้าหากัน ภายในตัวเมืองมีคูน้ำ คันดินที่เชื่อมต่อกันระหว่างทิศตะวันตกและทิศตะวันออกมีความซับซ้อนเหมือนผังเมือง สมัยทวารวดี และยังพบร่องรอยของซากสถูปเจดีย์และซากศาสนาคารที่ทำการขุดแต่งแล้ว จำนวน 14 แห่ง ส่วนใหญ่เป็นซากเจดีย์ จำนวน 10 แห่ง นอกจากนั้นเป็นซากศาสนาคาร จำนวน 4 แห่ง โบราณสถานดังกล่าวใช้อิฐเป็นวัสดุก่อสร้าง มีการขุดแต่งแล้ว มีลวดลายปูนปั้นประดับ ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี ได้ดำเนินการขุดแต่งเสริมฐานองค์พระธาตุยาคุ พบซากฐานเจดีย์ 1 แห่ง บริเวณรอบเจดีย์ในแนวเดียวกับเจดีย์บริวาร ในส่วนที่เป็นสถูปเจดีย์นั้นพบว่า เจดีย์หมายเลข 10 ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองฟ้าแดดสงยางมีความสมบูรณ์มากกว่าซากสถูปเจดีย์อื่น ๆ ในปัจจุบันประชาชนในท้องถิ่นเรียกว่า “พระธาตุยาคุ” (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น.15)

ลักษณะพระธาตุยาคุมีขนาดกว้าง 16 เมตร ฐานอิฐสี่เหลี่ยมยกเก็จมีบันไดทางขึ้นทั้งสี่ด้าน ก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่เป็นอิฐที่พบในโบราณสถานสมัยทวารวดี ไม่สอปูนด้านบนเป็นฐานแปดเหลี่ยม เป็นเจดีย์แบบอยุธยาซ้อนทับและมีหลักฐานว่าบูรณะใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ รวมความสูงปัจจุบัน สูง 15 เมตร รอบ ๆ พระธาตุยาคุมีไบเสมาจำนวนหนึ่งปักไว้ ไบเสมาสลักบางแผ่นสลักภาพเล่าเรื่องชาดกในพุทธศาสนา เช่น ชาดกเรื่องมโหสถชาดก ชาดกเรื่องภูริทัต ถัดออกไปทางทิศใต้

ประมาณ 25 เมตร มีซากเจดีย์สมัยทวารวดีกระจายตัวอยู่ร่วมกัน 5 องค์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2563) จากการขุดค้นทางโบราณคดี ทำให้กำหนดอายุ พระธาตุยาควไไว้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 เป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาพุทธในสมัยทวารวดี (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2541, น. 75) พระธาตุแห่งนี้ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 54 วันที่ 3 มกราคม 2480 และประกาศกำหนดเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 99 ตอนที่ 155 วันที่ 21 ตุลาคม 2525 มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ 2 งาน (สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดกาฬสินธุ์, 2564) คำว่า “พระธาตุยาคว” เป็นคำที่ชาวบ้านเรียกพระธาตุองค์นี้ ด้วยเชื่อว่าเป็นพระธาตุหรือสถูปเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนในท้องถิ่นเมื่อครั้งอพยพเข้ามาตั้งชุมชน เนื่องจากคำว่า “ยาคว” เป็นคำเรียกสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ของภาคอีสานโบราณ เมื่อพระสงฆ์รูปใดเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติดีมีคุณธรรมและบวชมาแล้วไม่น้อยกว่าสามพรรษา ชาวบ้านจะนิมนต์มาทำพิธี “ฮีดสง” จากนั้นก็ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นยาควยาชา (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2563) นอกจากนั้นพระมหารัตนະ (รัตนศิริ) (การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2565) ได้เล่าถึงอีกหนึ่งความเชื่อของชาวบ้านเสมาที่มีต่อพระธาตุยาควว่า เป็นที่ประดิษฐานของอัฐิธาตุเจ้าอาวาสที่อยู่ในชุมชนเมืองฟ้าแดดสงยางสมัยนั้น ซึ่งเป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ ผู้มีวิชาอาคมแกร่งกล้าเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมือง ชาวเมืองจึงก่อเป็นเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุไว้ในองค์พระธาตุยาคว “พระธาตุยาคว” จริง ๆ สะกดด้วยตัว “ญ” ในสมัยล้านช้างเรียกว่า “ญาคู” ออกเสียงนาสิก แปลว่า ผู้ที่ทรงความรู้ ผู้มีความรู้ธรรมรู้ตัว

สำหรับด้านขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ทางชุมชนได้ยึดปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนิกชนที่ดีทั่วไป นอกจากนั้นแล้วยังยึดมั่นตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของท้องถิ่นอีสานด้วย ซึ่งเรียกว่า “ฮีดสิบสอง” ที่ถือเป็นจารีตและครรลองของการปฏิบัติร่วมกันของคนในหมู่บ้าน แต่ด้วยลักษณะที่ตั้งของชุมชนบ้านเสมาเป็นชุมชนพิเศษกว่าชุมชนอื่น ๆ อาจกล่าวได้ว่าชุมชนแห่งนี้อยู่ท่ามกลางเมืองโบราณที่รายล้อมด้วยโบราณสถานและโบราณวัตถุอันเป็นที่เคารพสักการะของคนในชุมชน โดยเฉพาะ “พระธาตุยาคว” ที่ชาวบ้านต่างมีคติความเชื่อร่วมกันว่า ซากสถูปเจดีย์นี้เป็นสถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องเคารพบูชา จากความเชื่อดังกล่าวส่งผลทำให้เกิดพิธีบูชาพระธาตุยาควอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ้านเสมาขึ้น

พระมหารัตนະ (รัตนศิริ) (การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2565) ได้เล่าถึงความเชื่อของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาที่มีต่อพระธาตุยาควนี้ว่า “หลังจากที่ญาคูได้มรณภาพลงจึงได้ทำการปลงศพ แล้วเก็บอัฐิธาตุไว้ในองค์พระธาตุ แต่ก็เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้น

เฉพาะในวันเพ็ญเดือน 6 ตามตำนานที่เล่าสืบกันมาว่าชาวบ้านมักพบดวงไฟ ซึ่งไม่ทราบว่ามี
มาจากไหน ลอยวนพระธาตุแล้วก็หายเข้าไป ในสมัยก่อนคนจะพบเจอบ้างในช่วงวันเพ็ญ
เดือน 6 เมื่อชาวบ้านเห็นดวงไฟประหลาดนี้ ชาวบ้านก็ต่างมากราบไหว้บูชาและทำพิธีสงฆ์
พระธาตุ จากนั้นก็เกิดฝนตก ถ้าปีใดไม่ไปสงฆ์พระธาตุ ฝนก็ไม่ตกชาวบ้านจึงนัดกันว่า
ในทุกวันเพ็ญเดือน 6 ให้ทุกคนมารวมตัวกันเพื่อทำพิธีบูชาพระธาตุและสงฆ์พระธาตุ
นับจากนั้นเป็นต้นมาชุมชนบ้านเสมา จึงได้ทำพิธีบูชาพระธาตุต่อเนื่องกันมา หลังจากนั้นมาไม่กี่ปี
ก็มีประเพณีเสริมเข้ามา คือ ประเพณีบุญบั้งไฟ ในพิธีจะมีการจุดบั้งไฟมาเสี่ยงฟ้าเสี่ยงฝน
เรียกว่า “การเสี่ยงทาย” พิธีนี้ได้นำมาจัดรวมกันกับพิธีบูชาพระธาตุด้วย”

การสืบทอดพิธีดังกล่าวได้มีชะจ้ำหรือพ่อจ้ำเป็นผู้นำในการประกอบพิธี โดยนายถวิล สุภาสี
และนายสมศักดิ์ สุนทรภูมิเป็นผู้ทำหน้าที่ ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจะยึดวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6
ของทุกปี เป็นวันประกอบพิธี ก่อนวันที่จะประกอบพิธี ชะจ้ำจะให้ผู้ใหญ่บ้านเขียนใบบอกกล่าว
ไปปักไว้บริเวณพระธาตุอยู่ล่วงหน้า 7 วัน เพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในโบราณสถาน
แห่งนี้ ให้มารับเครื่องสักการะที่นำมาถวาย จากนั้นในช่วงก่อนวันจะประกอบพิธีบูชาพระธาตุ
หนึ่งวัน ชาวบ้านจะเรียกวันนี้ว่า “วันโฮม” เป็นวันที่ชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อตั้งขบวนแห่บั้งไฟ
ร่ายรำรอบชุมชนและป่าวประกาศว่าในรุ่งเช้าของวันถัดไปจะเป็นพิธีบูชา พระธาตุ ผู้เฒ่าผู้แก่
ลูกหลานทั้งหลายที่ไปทำงานต่างถิ่นก็จะกลับมาเยี่ยมเยือนชุมชนและมาร่วมแห่
อย่างพร้อมเพรียงกัน (ถวิล สุภาสี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566) เมื่อถึงวันประกอบ
พิธีบูชาพระธาตุในเวลาเช้ามืด ผู้ที่เป็นชะจ้ำจะนำชาวบ้านตั้งขบวนเดินไปยังบริเวณ
พระธาตุ โดยผู้หอบเครื่องสักการะจำนวนสองคนหอบไปด้วย ซึ่งผู้ที่หอบเครื่องสักการะนี้
จะเป็นเด็กผู้หญิงที่ยังไม่มีประจำเดือนเป็นตัวแทนของความบริสุทธิ์ ชาวบ้านมักจะเรียกว่าลูกสาว
กกและลูกสาวปลาย โดยมีความเชื่อว่าลูกสาวกกเปรียบเสมือนลูกสาวคนโตและลูกสาวปลาย
เปรียบเสมือนลูกสาวคนเล็ก ทั้งสองจะคอยค้ำจุนครอบครัวให้มีความอุดมสมบูรณ์และช่วยเหลือ
เกื้อกูลกันดี จากนั้นชะจ้ำจะพาชาวบ้านไปประกอบพิธีโดยกล่าวคำบูชาพระธาตุ
ถวายเครื่องสักการะและทำการสงฆ์เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ในช่วงสายชาวบ้าน
จะแห่ไปยังพระบริเวณพระธาตุและประกอบพิธีสงฆ์ พระคุณเจ้าเจริญพุทธมนต์
และฉันภัตตาหารเพล จากนั้นจะเดินเวียนรอบพระธาตุ 3 รอบ จึงจะทำการสงฆ์
ช่วงบ่ายจะเป็นการจุดบั้งไฟ โดยมีหมอบ้างไฟเป็นผู้นำบั้งไฟที่จะจุดไปถวายแก่องค์พระธาตุ
และทำการบอกกล่าวถวายคำบูชา เมื่อทำการบอกกล่าวกับองค์พระธาตุแล้ว หมอบ้างไฟ
จะทำการจุดบั้งไฟ ในการจุดบั้งไฟครั้งนี้จะแบ่งเป็นบั้งไฟถวายและบั้งไฟเสี่ยงทาย

โดยบั้งแรกจะจุดบูชาพระธาตุยาकुเสียก่อน ส่วนบั้งถัดไปจึงจะเป็นการจุดบั้งไฟเพื่อทำนายความเป็นอยู่ของชุมชนและทำนายเรื่องฟ้าฝนในช่วงเดือน 6 ถึง เดือน 12 ถ้าจุดบั้งไฟแล้วเดือนใดที่บั้งไฟขึ้นสูงหรือไปไกล ฝนจะตกดี ไร่นาเกิดความอุดมสมบูรณ์ ส่วนเดือนใดที่บั้งไฟขึ้นต่ำหรือตกไว เดือนนั้นจะน้ำน้อยหรือเกิดความแห้งแล้ง เมื่อหมอบั้งไฟจุดบั้งไฟครบแล้วเป็นอันสิ้นพิธี (สมศักดิ์ สุนทรภูมิ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566)

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าชาวบ้านเสมามีคติความเชื่อเฉพาะของชุมชน เพื่อใช้ร้องขอความอุดมสมบูรณ์และความเป็นสิริมงคล จนเกิดเป็นพิธีบูชาพระธาตุยาคุขึ้น สังเกตได้ว่าโดยทั่วไปแล้วทุกหมู่บ้านในภาคอีสานจะมี “ดอนปู่ตา” ที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน โดยมีความเชื่อว่าดอนปู่ตาเป็นที่อยู่อาศัยของผีบรรพบุรุษของหมู่บ้าน (ว.ศรีสุโร, 2541, น.64) ในวันพืชมงคลของเดือน 6 จะมีการพิธีเลี้ยงศาลปู่ตาหรือชาวบ้านเรียกว่า พิธีเลี้ยงบ้าน เพื่อขอพรให้ปกป้องรักษาให้ชาวบ้านในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขหรือขอพรด้านต่าง ๆ หลังจากการทำพิธีเลี้ยงปู่ตาเสร็จจะมีการเสี่ยงทายฟ้าฝนขึ้นด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน เช่น การจุดบั้งไฟ ถอดคางไก่และแทกวัดไม้วา (สมชาย นิลอาธิ และคณะ, 2555, น. 67-69) ซึ่งชุมชนบ้านเสมาก็ได้มีการประกอบพิธี เลี้ยงศาลปู่ตาเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ เพียงแต่ในพิธีจะไม่มีจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝน เนื่องจากจะนำการจุดบั้งไฟนี้ไปจุดถวายองค์พระธาตุยาคุ จากนั้นจึงจะทำการจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝนในวันที่ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุแทน เพราะชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเชื่อว่าพระธาตุยาคุเปรียบเสมือนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนอีกหนึ่งแห่งเมื่อครั้งที่บรรพบุรุษของตนได้อพยพมาก่อตั้งถิ่นฐานที่นี่ จึงทำให้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานและบันดาลพรให้ชาวบ้านที่มาราบไหว้ (ถวิล บุญไชโย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 มกราคม 2566)

อาจกล่าวได้ว่า “พระธาตุยาคุ” ถือเป็นโบราณสถานที่เป็นศูนย์รวมใจและเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาให้ความเคารพนับถือมาตั้งแต่ครั้งอดีต โดยความเชื่อและความศรัทธานี้ได้ถูกยึดโยงจนเกิดพิธีบูชาพระธาตุยาคุขึ้น พิธีนี้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนมาถึงปัจจุบัน การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ เป็นพิธีที่สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวบ้าน คอยเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเมื่อมีเรื่องทุกข์เสมอมา โดยชาวบ้านเชื่อกันว่า ถ้าประกอบพิธีนี้แล้วจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลและชาวบ้านเกิดความสงบสุขร่มเย็น การดำรงอยู่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคุถือเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชุมชนบ้านเสมาเป็นเครื่องเน้นย้ำรากเหง้าทางวัฒนธรรมของพื้นที่มาตั้งแต่โบราณกาลถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรสืบสานเพื่อมิให้เลือนหายไป

ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าพิธีบูชาพระธาตุยาคูมีลักษณะเด่นที่ได้นำประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสาน มาผนวกรวมเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ยังได้นำขั้นตอนการจุดบั้งไฟเพื่อเสี่ยงทายฟ้าฝนในพิธี เลี้ยงศาลผีปู่ตาที่วัฒนธรรมอีสานโดยทั่วไปจะมีการบวงสรวงบรรพบุรุษเพื่อร้องขอ ความอุดมสมบูรณ์ แต่ในชุมชนบ้านเสมาได้นำขั้นตอนการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายฟ้าฝนมาจัดในพิธี บูชาพระธาตุยาคูด้วย ถือว่ามีลักษณะที่น่าสนใจและน่าจะมีองค์ประกอบของพิธีกรรมและบทบาท หน้าที่ที่น่าสนใจซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาต่อไป

ความมุ่งหมายของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของพิธีบูชาพระธาตุยาคูของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคูที่มีต่อชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ความสำคัญของงานวิจัย

การศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาคูทำให้เข้าใจบทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคูที่มีความสำคัญ ต่อชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีกระบวนการในการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 1.1 ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวกับเมืองฟ้าแดดสงยาง พระธาตุยาคู และบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
 - 1.2 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุยาคู
 - 1.3 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและทฤษฎีบทบาทหน้าที่ ในทางคติชนวิทยาเกี่ยวกับการวิเคราะห์ประเพณีและพิธีกรรม
2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม
 - 2.1 ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม จากพื้นที่พิธีบูชาพระธาตุยาคูชุมชนบ้านเสมา อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative field research methodology) ดังต่อไปนี้

2.1.1 การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมาและการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุจากผู้นำชุมชน

2.1.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In -depth Interview) โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ จากผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ชะจ้ำ ผู้นำในการประกอบพิธีประจำชุมชนบ้านเสมาและชาวบ้านในชุมชน โดยได้ขอจริยธรรมในมนุษย์และได้รับการยินยอมจากผู้ประกอบพิธีและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคนในการให้ข้อมูล

2.1.3 การสังเกตการณ์ (Observation) เกี่ยวกับผู้มาร่วมในการประกอบพิธีการจัดวางองค์ประกอบพื้นที่ในพิธี รวมถึงพฤติกรรมการแสดงออกของผู้ร่วมพิธีและผู้ประกอบพิธี

2.1.4 การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจพื้นที่ภาคสนามในเบื้องต้นและสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ในวันที่ 7 – 12 พฤษภาคม พ.ศ.2565 วันที่ 13 - 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2565 วันที่ 3 - 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2566 และวันที่ 21 – 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 จำนวน 4 ครั้ง

2.2 ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามที่หมู่ 7 ชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ระหว่าง พ.ศ.2566 – 2567 ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลและเข้าร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคุ เพื่อนำข้อมูลมาพัฒนางานวิจัยและศึกษาวิเคราะห์ตีความ จำนวน 4 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 วันที่ 7 - 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2565 ลงพื้นที่ติดต่อประสานงานเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพิธีบูชาพระธาตุยาคุเบื้องต้น

ครั้งที่ 2 วันที่ 13 - 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2565 เข้าร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคุเบื้องต้น

ครั้งที่ 3 วันที่ 3 - 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2566 เข้าร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ครั้งที่ 4 วันที่ 21 – 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 เข้าร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคุเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามเพิ่มเติม

2.3 ผู้ให้ข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุเป็นผู้อาวุโสที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนมาแต่ดั้งเดิมและชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ช่วงอายุ 33-73 ปี รวมทั้งชะจ้ำผู้นำในการประกอบพิธีประจำชุมชน ซึ่งทุกคนยินยอมให้ข้อมูล พร้อมทั้งอนุญาตให้ถ่ายภาพและนำไปเผยแพร่ได้

3. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยา นำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบเพื่อศึกษาองค์ประกอบของพิธีแล้วนำมาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคุที่มีต่อชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาตามลำดับ

4. การเสนอผลการศึกษาวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์

5. สรุปผล อภิปรายและข้อเสนอแนะ



บทที่ 2

สภาพสังคมวัฒนธรรมชุมชนบ้านเสมา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีบูชาพระธาตุยาคูของชุมชนบ้านเสมา โดยแบ่งเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

2.1 สภาพสังคมของชุมชนบ้านเสมา

2.2 ประวัติความเป็นมาของเมืองฟ้าแดดสงยาง

2.3 แนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 สภาพสังคมของชุมชนบ้านเสมา

2.1.1 ประวัติชุมชนบ้านเสมา

บ้านเสมา หมู่ 7 ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนเก่าแก่มากตั้งแต่ครั้งโบราณกาล มีประวัติความเป็นมาไม่ค่อยชัดเจน แต่มีท่านผู้รู้สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนที่ดำรงสืบสานเผ่าพันธุ์ประเพณีและวัฒนธรรมมาจากสมัยทวารวดีและไม่เคยอพยพเคลื่อนย้ายไปไหน จนเวลาผ่านไปหลายช่วงศตวรรษ จึงพอมีหลักฐานเรียกชื่อชุมชนนี้ว่าบ้านม่วงโพนเมือง และเปลี่ยนมาเป็นบ้านบักก้อมในภายหลัง สอดคล้องกับการบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้าน นายมงคล บุตรโพธิ์ศรี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2565) ให้รายละเอียดว่า “บ้านม่วงโพนเมืองช่วงนั้นมีป่าดงดิบมาก เลยมีเสือหางด้วนตัวหนึ่งเข้ามากัดสัตว์เลี้ยง และมากัดผู้คนในชุมชน ก็เลยจ้างนายพรานให้มาดักหุ้มยิงเสือ เสือตัวนั้นเลยมาตายอยู่ที่บ้านม่วงโพนเมืองเขาก็เลยเปลี่ยนชื่อเรียกบ้านม่วงโพนเมืองให้เป็น ‘บ้านบักก้อม’ เพราะว่าเสือหางก้อมมาตายที่นี่”

ต่อมา พ.ศ. 2480 “บ้านบักก้อม” ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “บ้านเสมา” เพราะถือเอาเอกลักษณ์ที่มีใบเสมาหิน สมัยทวารวดีมากที่สุดในประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชภูมิจำปรงได้มาตั้งเมืองกมลาไสย มีอำนาจปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์และด้วยเหตุใดไม่ทราบแน่ชัดทำให้ชาวบ้านบักก้อมอพยพเคลื่อนย้ายจากถิ่นฐานเดิมหนีไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านดอนย่านาง บ้านคำหมากมาย (ในเขตอำเภอ ยางตลาดในปัจจุบัน) เมื่อชาวบ้านอพยพไปจนหมดบ้านและวัดก็ร้างไป เจ้าเมืองกมลาไสยจึงมอบหมายให้ท้าวสุโพธิ์ ท้าวพรมแสน ท้าวแก้วอุดม นำสมัครพรรคพวกเข้ามาอยู่แทนชาวบ้านที่อพยพหนีไปบุคคลนี้ได้เลือกให้ท้าวสุโพธิ์ขึ้นเป็นพ่อคุ่มนับแต่นั้นเป็นต้นมา (สภาพัฒนธรรมตำบลหนองแปน, 2548, น. 7)

2.1.2 ด้านการปกครอง

เมื่อก่อตั้งชุมชนบ้านเสมาขึ้น จึงได้คัดเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำชุมชนเพื่อจะได้ดูแลทุกข์สุข สร้างความสามัคคีและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยชุมชนบ้านเสมา มีผู้ดำรงตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน (สภาวัฒนธรรมตำบลหนองแปน, 2548, น. 7) ดังนี้

- 1) ท้าวสุโพธิ์
- 2) ท้าวจันทเนตร
- 3) ท้าวราชไมตรี
- 4) นายพรมมา สุนทรภูมิ
- 5) นายนวน บุญไชโย
- 6) นายทองอินทร์ สุนทรภูมิ
- 7) นายทองสา สรสมพงศ์
- 8) นายทองอินทร์ สุนทรภูมิ
- 9) นายหนู สุนทรภูมิ
- 10) นายชารี นาชัยเริ่ม
- 11) นายไร่ นาชัยดี
- 12) นายถวิล สุภาชี
- 13) นายแสง นาชัยเริ่ม
- 14) นายสงวน สุภาชี
- 15) นายชัยวัฒน์ อสุรา

ปัจจุบันนายไพโรจน์ พรหมกัลยา อายุ 59 ปี ดำรงตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้านประจำชุมชนบ้านเสมาหมู่ 7 นายไพโรจน์ พรหมกัลยา (การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2565) ผู้ใหญ่บ้านชุมชนบ้านเสมา ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการแบ่งเขตการปกครองของชุมชนของแห่งนี้อย่างมีการแบ่งเขตการปกครองเป็นคุ้ม ซึ่งมีจำนวน 6 คุ้ม ได้แก่

- 1) คุ้มดอนเจ้าปู่
- 2) คุ้มบางคล้า
- 3) คุ้มสันติสุข
- 4) คุ้มประชาสามัคคี

5) คุ่มหนองประดู่

6) คุ่มรุ่งอรุณ

มีหลังคาเรือนจำนวน 245 หลังคาเรือน จากการสำรวจจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเสมาแห่งนี้มีผู้อาศัยรวมกันทั้งสิ้น จำนวน 905 คน แบ่งเป็นชาย จำนวน 437 คน และหญิง จำนวน 468 คน

2.1.3 ด้านอาณาเขต

ที่ตั้งของชุมชนบ้านเสมาในปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ราบทางตอนล่างของจังหวัดกาฬสินธุ์ ในเขตพื้นที่ประกอบด้วย พื้นที่อำเภอยางตลาด อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ อำเภอกมลาไสยและอำเภอร่องคำ เป็นบริเวณที่มีบึงและหนองน้ำธรรมชาติกระจายอยู่ทั่วไป จึงเป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญของจังหวัดกาฬสินธุ์ ชุมชนบ้านเสมาได้มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านต่าง ๆ ดังนี้ ทิศเหนืออยู่ติดกับหมู่บ้านดอนยานาง ทิศใต้อยู่ติดกับหมู่บ้านโนนโพธิ์ศรี ทิศตะวันออกติดกับหมู่บ้านข้าวหลามและทิศตะวันตกอยู่ติดกับหมู่บ้านหนองแปน

2.1.4 ด้านสภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ แบ่งได้ 3 ฤดู ดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ – เดือนพฤษภาคม ซึ่งอากาศจะร้อนในช่วงเดือนเมษายน โดยอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ยอยู่ที่ 32.2 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - เดือนตุลาคม และฝนจะตกชุกในช่วงเดือนกันยายน

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม - เดือนกุมภาพันธ์ สภาพอากาศโดยทั่วไปจะมีอากาศที่หนาวเย็น และจะหนาวมากที่สุดในช่วงปลายเดือนธันวาคมถึงต้นเดือนมกราคม

2.1.5 ด้านวิถีชีวิต

ชุมชนบ้านเสมาเป็นชุมชนที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มจึงเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม รวมถึงยังมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะแหล่งน้ำทางธรรมชาติ ที่มีลักษณะเป็นห้วย หนอง คลอง บึง ซึ่งเขตอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ถือได้ว่าเป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญของโครงการชลประทานลำปาวที่มีการส่งน้ำจากเขื่อนลำปาว เขื่อนกักเก็บน้ำของจังหวัดกาฬสินธุ์ไปยังพื้นที่ที่ชาวบ้านทำการเกษตร จึงทำให้น้ำในการทำการเกษตรได้สะดวก ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา ได้มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ช่วงฤดูฝน ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา มักจะประกอบอาชีพทำนา ส่วนช่วงฤดูแล้งชาวบ้านจะปลูกถั่วลิสงขายส่งผลให้ผลผลิตในด้านเกษตรกรรมของชาวบ้านอยู่ในเกณฑ์ดีเสมอมา

การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมานั้น ส่วนใหญ่ได้ตั้งอยู่บริเวณริมถนนสายหลักมีถนนตัดผ่านกลางชุมชน โดยสองข้างจะมีทางแยกไปยังชุมชนใกล้เคียง สำหรับลักษณะของการปลูกสร้างบ้านเรือน ชาวบ้านได้มีการปลูกสร้างบ้านเรือนที่เป็นที่พักอาศัยอยู่อย่างถาวร มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ทุกครัวเรือน ส่งผลให้ชาวบ้านมีการดำรงชีวิตที่ดี มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการใช้สอย ภายในชุมชนได้มีศูนย์กลางในการซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภคอย่างสหกรณ์ร้านค้าที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งกองทุนประจำชุมชน

ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ปลูกถั่วลิสง เลี้ยงปลาในบ่อดินและเลี้ยงเป็ด-ไก่ ไว้ประกอบอาหาร นอกจากนี้แล้วชาวบ้านยังได้เก็บของป่ามาบริโภคและขายให้ผู้คนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ชาวบ้านส่วนหนึ่งนิยมเดินทางไปทำงานที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายทำงานโรงงาน ขับรถขนส่งสาธารณะ รับจ้างทั่วไป เป็นต้น ซึ่งในแต่ละเทศกาลหรือประเพณีสำคัญต่าง ๆ ชาวบ้านที่ได้ไปประกอบอาชีพที่จังหวัดกรุงเทพมหานครก็ได้หวนคืนกลับมาร่วมงานสำคัญนี้ พร้อมทั้งได้บริจาคเงินในการร่วมทำบุญและทะนุบำรุงศาสนาด้วย ถือเป็นสิ่งที่แสดง ให้เห็นถึงความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสิ่งที่ตั้งถามของผู้คนประจำท้องถิ่น (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 91-92) ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมเข้ามา จึงทำให้ชุมชนบ้านเสมอ ที่มีที่ตั้งอันถูกรายล้อมไปด้วยโบราณสถานและโบราณวัตถุอันสำคัญมากมาย ได้มีผู้คนให้ความสนใจและหลั่งไหลเข้ามาเที่ยวชมชุมชนแห่งนี้ ทำให้ผู้คนในชุมชนได้มีรายได้มากยิ่งขึ้น อาทิ การทำโฮมสเตย์ การเปิดร้านอาหาร รวมไปถึงการผลิตของที่ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ในงานมาฆปุรณมีบูชา ทะเลธงอีสานประจำท้องถิ่น จัดจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

2.1.6 ด้านสถานที่สำคัญของชุมชนบ้านเสมา

1. วัดโพธิ์ชัยเสมาราม



ภาพประกอบ 1 วัดโพธิ์ชัยเสมาราม

ชุมชนบ้านเสมามีวัดประจำชุมชน คือ “วัดโพธิ์ชัยเสมาราม” ตั้งอยู่เลขที่ 102 หมู่ 7 บ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินที่ตั้งวัดเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ 1 งาน 60 ตารางวาและมีที่ธรณีสงฆ์ จำนวน 1 แปลง เนื้อที่ประมาณ 1 งาน 35 ตารางวา มีศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์และพระอุโบสถที่สร้างขึ้นแทนหลังเดิมที่เป็นพระอุโบสถ แบบสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ซึ่งชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา วัดโพธิ์ชัยเสมารามตั้งขึ้นเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2330 เดิมชื่อว่าวัด “เมืองฟ้าแดด” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2373 (กรมการศาสนา, 2537) ปัจจุบันมีพระครูโพธิ์ชัยวรารักษ์ (सानิตย์ วราโ) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 และได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะตำบลกมลาไสย เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 มาจนถึงปัจจุบัน

2. โรงเรียนเสมาสามัคคี



ภาพประกอบ 2 หน้าโรงเรียนเสมาสามัคคี

โรงเรียนเสมาสามัคคีก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2481 โดยแยกออกจากโรงเรียนวัดบ้านขามหลาม มาก่อตั้งขึ้นใหม่ที่ศาลาวัดบ้านหมากก้อมหรือวัดโพธิ์ชัยเสมารามในปัจจุบัน ช่วงนั้นได้ตั้งชื่อว่าโรงเรียนแห่งนี้ว่า “โรงเรียนประชาบาล 18 มีนักเรียนทั้งหมดจำนวน 63 คน มีครู จำนวน 2 คน คือ นายเจริญ ยศพล ดำรงตำแหน่งเป็นครูใหญ่และนายสรวง จันทรมบัติ เป็นครูผู้สอน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2484 นายบุญมา โพนเฉลียว ได้ดำรงตำแหน่งครูใหญ่และเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนวัดเมืองฟ้าแดด” ปี พ.ศ. 2509 ทางราชการยุบโรงเรียนวัดเมืองฟ้าแดดไปรวมกับโรงเรียนวัดบ้านขามหลาม ชาวบ้านเสมาขอแยกโรงเรียนออกจากโรงเรียนขามหลามวิทยาคาร ในปี พ.ศ. 2509 นายพุ่ม นาชัยฤทธิ ได้บริจาคที่ดิน 1 แปลงพื้นที่ 1 ไร่ 3 งาน 80 ตารางวา ให้เป็นที่ตั้งโรงเรียน ชาวบ้าน พระสงฆ์ คณะครู ได้ร่วมบริจาคเงิน จำนวน 20,248.50 บาท เพื่อสร้างอาคารเรียน 1 หลัง 2 ห้องเรียน จากนั้นในปีพ.ศ. 2511 ทางโรงเรียนได้รับอนุญาตให้เป็นโรงเรียนเอกเทศและได้ตั้งชื่อโรงเรียนใหม่ โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนเสมาสามัคคี” นับแต่นั้นเป็นต้นมา และผู้ที่ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ที่โรงเรียนเสมาสามัคคี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีดังนี้

- 1) นายสรวง จันทรมบัติ
- 2) นายประภาส เครือวรรณ
- 3) นายธีระ นาชัยฤทธิ
- 4) นายสังข์ทอง ศรีชัยเชิด
- 5) นางรุ่งรารวรรณ ด่านนอก

6) นางชนิดดา อรุณไพโร ได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนเสมาสามัคคีในปัจจุบัน

ปัจจุบันโรงเรียนเสมาสามัคคี ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 บ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีพื้นที่ทั้งหมด 7 ไร่ 3 งาน 52 ตารางวา มีบุคลากร จำนวน 6 คน ปัจจุบันโรงเรียนแห่งนี้ เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลไปจนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีทั้งเรียนทั้งดั้น 39 คน แบ่งเป็นชายจำนวน 20 คน และหญิงจำนวน 19 คน (Samasamakkee School, ม.ป.ป.)



ภาพประกอบ 3 ภายในโรงเรียนเสมาสามัคคี

3. ดอนเจ้าปู่



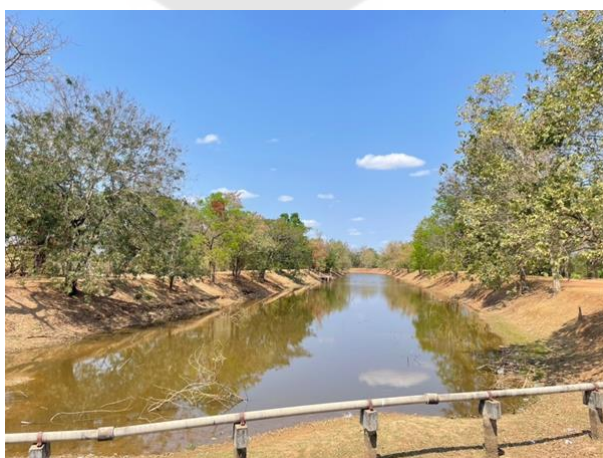
ภาพประกอบ 4 ป้ายด้านหน้าดอนเจ้าปู่



ภาพประกอบ 5 ดอนเจ้าปู่

“ดอนเจ้าปู่” หรือ “ดอนปู่ตา” ตั้งอยู่บริเวณหลังเขตพื้นที่พระธาตุยาคว เป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเชื่อกันว่าเป็นสถานที่สถิตของผีบรรพบุรุษและผีอารักษ์ประจำชุมชน ในแต่ละปีชาวบ้านจะประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาขึ้นในเดือน 6 โดยมีชะจ้ำเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม แต่ละครอบครัวก็จะนำอาหารมาเลี้ยงที่ดอนเจ้าปู่และมีการนำยอดหรือก้านมะพร้าวมาผูกเป็นรูปผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้านและสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ พิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมที่ถูกสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน โดยชาวบ้านเชื่อกันว่าถ้าได้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาแล้วจะทำให้ผีปู่ตาปกปักรักษาคนในครอบครัว รวมถึงปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ด้วย (ถวิล บุญไชโย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 มกราคม 2566)

4. คูเมืองฟ้าแดดสงยาง



ภาพประกอบ 6 คูเมืองฟ้าแดดสงยาง

คูเมืองฟ้าแดดจะมีลักษณะเป็นคูน้ำคันดินที่ขนานกัน คล้ายคลองส่งน้ำ ซึ่งคูน้ำมีขนาดกว้างประมาณ 18 เมตร เติงเทินหรือคันดิน มีขนาดสูงประมาณ 6 เมตร วางเป็นแนวขนานคู่กัน ในปัจจุบันมีการทำคันดินเสริมตามแนวคูเมืองเดิมให้เห็นอย่างชัดเจน เป็นสถานที่สำคัญของชาวบ้านเสมอเนื่องจากสามารถป้องกัน น้ำท่วมได้เมื่อคราวเกิดอุทกภัยและยังเป็นแหล่งน้ำจากธรรมชาติที่ชาวบ้านสามารถสูบน้ำมาใช้ทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง (มงคล บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2565)

5. พระธาตุยาคุ



ภาพประกอบ 7 พระธาตุยาคุ

“พระธาตุยาคุ” เป็นเจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดในเมืองฟ้าแดดสงยาง เมืองโบราณตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมก่อด้วยอิฐ มีการสันนิษฐานว่าก่อสร้างขึ้นถึง 3 สมัย คือ ส่วนฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม มีบันไดทางขึ้น 4 ทิศ มีปูนปั้นประดับสร้างในสมัยทวารวดี ถัดขึ้นมาเป็นฐาน รูปแปดเหลี่ยมซึ่งสร้างซ้อนทับบนฐานเดิมเป็นรูปแบบเจดีย์ในสมัยอยุธยา ส่วนองค์ระฆังและส่วนยอด สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ จะได้เห็นได้ว่าบริเวณรอบ ๆ ขององค์พระธาตุยาคุพบใบเสมาแกะสลักภาพปูนดำเล่าเรื่องพุทธประวัติ ชาวบ้านเชื่อกันว่าในองค์พระธาตุบรรจุอัฐิของพระเถระผู้ใหญ่ที่ชาวเมืองเคารพนับถือและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้แก่ชาวบ้าน ในทุก ๆ ปี ชาวบ้านจะจัดพิธีบูชาพระธาตุยาคุและสงน้ำพระธาตุยาคุขึ้นในเดือนพฤษภาคม เพื่อความเป็นสิริมงคลให้แก่ชุมชนและขอให้ฟ้าฝนตกตามฤดูกาล ไร่ นาอุดมสมบูรณ์ (มงคล บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2565)

6. พิพิธภัณฑ์เมืองฟ้าแดดสงยาง



ภาพประกอบ 8 พิพิธภัณฑ์เมืองฟ้าแดดสงยาง

พิพิธภัณฑ์เมืองฟ้าแดดสงยาง ตั้งอยู่ในบริเวณวัดโพธิ์ชัยเสมารามหรือวัดบ้านก้อม เป็นสถานที่จัดเก็บซากโบราณวัตถุที่พบตามไร่นาของชาวบ้านเมื่อครั้งอดีต แต่ในปัจจุบันได้กลายมาเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงซากโบราณวัตถุและใบเสมาหินทราย ให้คนรุ่นหลังและนักท่องเที่ยวได้มาเยี่ยมชมและเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ซึ่งใบเสมาที่ถูกจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์จะเป็นใบเสมาสลักเรื่องเตมีย์ชาดกและเรื่องพรหมนารถชาดก อันสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาที่มีมาตั้งแต่อดีตและงดงามของศิลปะ สมัยในทวารวดี (พระมหารัตนะ (รัตนศิริ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2565)

2.1.7 ประเพณีสำคัญของชุมชนบ้านเสมา

ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก จึงทำให้นับถือธรรมเนียมประเพณี มีความคล้ายคลึงกับชาวไทยอีสานที่อาศัยในจังหวัดอื่น ๆ ทั่วไป โดยสิ่งที่ได้ปฏิบัติและได้ยึดถือสืบทอดกันมา คือ “ฮีตสิบสอง” ซึ่งหมายถึง ประเพณีประเพณีประจำสิบสองเดือน เป็นจารีตที่จะให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันประจำทุก ๆ เดือนของรอบปีผลที่ได้รับคือ ทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัด ใกล้ชิดกับหลักธรรมทางพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทำให้ประชาชนย่านใกล้เคียงรู้จักมักคุ้นสามัคคีกันเป็นอย่างดี (สวิง บุญเจิม ป.ธ.๙ M.A., 2555, น. 552) จากหนังสือประเพณีโบราณไทยอีสาน ได้กล่าวถึงฮีตสิบสองหรือประเพณีสิบสองเดือนของชาวอีสาน (พระมหาปริชา ปริญาโน ป.ธ.๙, 2530, น. 57-15) สรุปได้ดังนี้

1) บุญเข้ากรรมหรือบุญเดือนอ้าย กำหนดเอาเดือนอ้ายเป็นเวลาทำพิธี จะเป็นข้างขึ้น หรือข้างแรมก็ได้ วันที่นิยมทำกัน คือ วันขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเลศ แล้วต้องเข้ากรรม ถ้าไม่เข้ากรรมถือว่าไม่บริสุทธิ์ ในการประกอบพิธีกรรม ภิกษุผู้เข้ากรรมต้องจัดแจง สถานที่ตั้งน้ำกินน้ำใช้ให้เพียงพอ สถานที่เข้ากรรมจะเป็นวัดขนาดเล็กที่ไม่มีภิกษุสังฆาญไปมา เมื่อถึงเวลาประกอบพิธีกรรม ภิกษุผู้เข้ากรรมนั้นจะห่มผ้าเจดียงป่าเข้าไปกราบพระเถระ แล้วกล่าวคำปริวาส อยู่ปริวาสจนครบกำหนด แล้วขอมานัตให้ครบ 6 ราตรี จากนั้นให้ขออัพภาน จึงจะถือว่าออกกรรมเป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว สำหรับคฤหัสถ์ จะคอยรับใช้และถวายจตุปัจจัยไทยธรรม ในขณะที่พระภิกษุนั้นเข้ากรรม เมื่อท่านออกจากการกรรมแล้ว จะมีการจัดให้ฟังเทศน์ตลอดวัน นอกจากนั้นแล้วยังได้ทำบุญแก่พระผู้ออกกรรม ซึ่งถือว่าจะได้บุญกุศลมาก

บุญเดือนอ้าย ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจะตื่นแต่เช้าเพื่อไปถวายจังหันเช้า เช่น อาหารคาวหวาน ข้าวปลา อาหารแห้งและของใช้ต่าง ๆ แก่พระสงฆ์ จากนั้นพระสงฆ์จะกวาดน้ำ อุทิศส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วและร่วมกันฟังเทศน์ สวดมนต์ ถือเป็นการเริ่มต้นวัน ด้วยการทำบุญ

2) บุญคุณลานหรือบุญเดือนยี่ สาเหตุที่เรียกว่า “บุญคุณลาน” เนื่องจากสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมนั้น มีลักษณะเป็นลานที่ใช้สำหรับนวดข้าว เป็นการนำเอาข้าวที่นวดแล้วมา กองให้สูงขึ้น ในการประกอบพิธีกรรม ชาวนาที่ทำนาได้ผลผลิตดี เมื่อต้องการบำเพ็ญกุศลก็จัดลาน เป็นสถานที่ทำบุญ มีการบอกกล่าวญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ จัดน้ำอบน้ำหอมไว้ประพรม ซึ่งด้วยสายสิญจน์ไว้รอบ ๆ กองข้าว เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์แล้ว ก็จะถวายอาหารบิณฑบาต เสร็จแล้วเลี้ยงแขกผู้มาร่วมงาน แล้วพระสงฆ์จะประพรมน้ำพระพุทธมนต์ นำไปรดข้าวนา วัวควาย ต่อไปก็จะทำพิธีสู่ขวัญซึ่งเป็นการสู่ขวัญให้เจ้าของนาและเกิดความสุขสวัสดิ์

บุญเดือนยี่ ชาวบ้านมักเรียกว่า “บุญกุ่มข้าว” ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาจะนำ รวงข้าวออกมาตีรวมกันให้เหลือแค่เมล็ดข้าวเปลือกกองรวมกันที่ลานกว้างที่ได้จัดเตรียมไว้ และจะทำพิธีสู่ขวัญข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านจะนำข้าวคนละ 1-2 ถัง ไปรวมกันที่วัด เพื่อทำบุญ ถวายวัดหรือสมทบเป็นข้าวประจำชุมชน ซึ่งจะมีการตักบาตรในตอนเช้า ถวายอาหารแห้ง และของจำเป็นให้แก่พระสงฆ์ จากนั้นพระจะอนุโมทนาและแผ่เมตตาให้กับเจ้าของข้าว

3) บุญข้าวจีหรือบุญเดือนสาม จะกำหนดจัดงานบุญขึ้นในเดือนที่สามของปี ในการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านจะจัดหาฟืนและไม้เสียบมาไว้ที่บ้านของตน จากนั้นจะเอาข้าวเหนียว มาปั้น รอยด้วยเกลือ จีไฟ เอาไขไก่ทำให้ทั่วแล้วจีไฟให้สุก เอาน้ำอ้อยยัดเข้าไปข้างในปั้นข้าวจีให้พอดี ที่จะรับประทาน แล้วให้นิมนต์พระสงฆ์มารวมกันที่ศาลาโรงธรรม ญาติโยมมารวมตัว

อย่างพร้อมเพรียงกัน พร้อมด้วยฟังอาราธนาศีล ว่าคำถวายข้าวจี๋ จากนั้นได้นำข้าวจี๋ไปใส่บาตร เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบ ญาติโยมก็จะยกอาหารคาวหวานไปถวาย เมื่อพระสงฆ์ฉันแล้วอนุโมทนา ก็ถือเป็นการเสร็จพิธีกรรมถวายข้าวจี๋ ในลำดับต่อไปพระสงฆ์จะทำการเทศน์ฉลองข้าวจี๋ และเทศน์หนังสือลำต่าง ๆ ตลอดวัน

นอกจากการทำบุญข้าวจี๋แล้ว ปัจจุบันได้มีการเพิ่มการทำบุญมาฆะบูชาเข้ามา เพราะถือว่า เป็นวันสำคัญอีกหนึ่งวันที่ตรงกับวันเพ็ญเดือนสาม ในการประกอบพิธีกรรมการทำบุญมาฆะบูชา พระสงฆ์ในวัดจะทำความสะอาดวิหารและสถานที่ปูลาดอาสนะตั้งน้ำใช้ฉันไว้ ส่วนญาติโยมตอนเช้าทำบุญตักบาตรและฟังเทศน์ ส่วนตอนกลางคืนพระสงฆ์และญาติโยมจะจัดเครื่องสักการะมาประชุมกันที่ลานวัด ยืนหันหน้าตรงพระสฤษฎ หรือพระพุทธรูป จตุรูปเทียน และกล่าวคำบูชา เมื่อกล่าวคำบูชาจบแล้วจะเดินเวียนขวา 3 รอบ โดยระลึกถึงพระคุณ พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ แล้วนำเครื่องสักการะไปวางไว้ในที่ที่ได้จัดไว้ จากนั้นจะรวมกันประชุมทำวัตรสวดมนต์ ฟังเทศน์เป็นอันเสร็จพิธี

บุญเดือนสามของชุมชนบ้านเสมา ถือเป็นบุญทำทานถวายพระสงฆ์ด้วยข้าวจี๋ เพื่อแสดงออกถึงความศรัทธา ความกตัญญูในพุทธศาสนา รวมทั้งแสดงความเอื้อเฟื้อ-แบ่งปัน ในชุมชน โดยชาวบ้าน จะนำข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วมาปั้นเป็นก้อนหรือเป็นแท่ง นำไปปิ้งไฟอ่อน ๆ แล้วทอดด้วยไข่ไก่ผสมเกล็ดและอาหารประจำท้องถิ่นเมนูต่าง ๆ ในตอนเช้ามีด แล้วนำไปวัด เพื่อตักบาตรถวายพระสงฆ์ในตอนเช้า จากนั้นจึงจะฟังธรรมเทศนา นายถวิล สุภาชี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 พฤษภาคม 2567) ได้เล่าถึงการทำบุญวันมาฆะบูชาของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาว่า “แต่เดิมชาวบ้านในชุมชนจะนิมนต์พระสงฆ์ที่วัดโพธิ์ชัยเสมารามไปประกอบพิธีสงฆ์ที่บริเวณ พระธาตุยาครู เมื่อประกอบพิธีสงฆ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่วงเย็นจะเป็นการเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุยาครู ต่อมาจึงยกระดับเป็นงานระดับตำบล ระดับอำเภอและเมื่อปีพ.ศ. 2561 และพ.ศ. 2562 ได้ยกระดับเป็นงานระดับจังหวัด ซึ่งในปีพ.ศ. 2562 ทางจังหวัดกาฬสินธุ์ได้เข้ามาจัดวันมาฆะบูชาอย่างยิ่งใหญ่ โดยใช้ชื่อว่า ‘มาฆปุรรมิ ทวารวดีมิ่งหล้า เมืองฟ้าแดดสงยาง’ บนพื้นที่พระธาตุยาครู เพื่อยกระดับการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมของจังหวัดกาฬสินธุ์ จึงทำให้ภายในวันงานมีกิจกรรมมากมาย อาทิ ชมทะเลธูป ตลาดโบราณ ประกวดต้นธูป การแสดง แสง สี เสียง ชูตมาฆปุรรมิ ทวารวดีมิ่งหล้า เมืองฟ้าแดดสงยางและการร่วมพิธีเวียนเทียน”

4) บุญพระเวสหรือบุญเดือนสี่ เป็นบุญที่มีการเทศน์พระเวสหรือมหาชาติ จึงเรียกว่า บุญพระเวส หนังสือมหาชาติหรือเวสสันดรชาดก เป็นหนังสือชาดกที่แสดงจริยวัตรของพระพุทธเจ้า คราวพระองค์เสวยชาติเป็นเวสสันดร มีเรื่องยาว 14 ผูก ในหนังสือเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน

ได้กล่าวไว้ว่า ถ้ามนุษย์ต้องการพบ และร่วมเกิดกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ผู้ซึ่งจะมาเป็น พระพุทธเจ้าในอนาคต จงอย่าฆ่าตีบีบบังคับพ่อแม่ สมณพราหมณาจารย์อย่าทำร้ายพระพุทธเจ้า และยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน ให้ตั้งใจฟังมหาเวสให้จบในวันเดียว จึงจะได้เกิดร่วมและพบเห็นพระองค์ ประชาชนจึงพากันร่วมทำบุญมหาชาติเป็นประจำทุกปี

บุญพระเวสหรือบุญผะเหวด เป็นวันที่ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจะนำผ้าผะเหวด ที่วาดภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องพระเวสสันดรชาดก ตั้งแต่กัณฑ์ที่ 1 ถึงกัณฑ์ที่ 13 ลงไปแช่ไว้ในบ่อน้ำกับพระอุปัชฌาย์ พระสงฆ์จะเป็นผู้ทำพิธีด้วยการให้ศีล-ให้พรแล้วจะเชิญพระอุปัชฌาย์ขึ้นมาจากน้ำ เพื่อจะนำมาตั้งไว้ที่หออุปัชฌาย์ เพื่อให้ปกป้องรักษาคนให้ชุมชน สำหรับผ้าผะเหวดจะนำไปชิงไว้ในศาลา เพื่อเป็นสัญลักษณ์สำคัญของการอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักในการเทศน์ มหาชาติ ทั้งนี้ในการประกอบพิธีจะมีการจับสลาก กัณฑ์เทศน์ หากชาวบ้านจับสลากได้กัณฑ์ใด ก็จะสามารถนำผ้ากัณฑ์เทศน์ที่จัดเตรียมไว้ไปถวายแด่พระสงฆ์ในการประกอบพิธีชาวบ้านจะได้ ฟังเทศน์มหาชาติด้วย โดยมีความเชื่อร่วมกันว่า หากใครได้ฟังเทศน์มหาชาติ ครบ 13 กัณฑ์ในวันเดียว จะได้กุศลผลบุญมากและเมื่อล่องลับไปแล้วจะได้พบพระศรีอริย

5) บุญสงน้ำหรือบุญเดือนห้า เป็นการรดน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์และผู้หลักผู้ใหญ่ เรียกว่า “สงน้ำ” การสงน้ำหรือบุญสงน้ำ เรียกอย่างหนึ่งว่าตรุษสงกรานต์ อาจกล่าวได้ว่าเป็น วันที่พระอาทิตย์เคลื่อนย้ายจากฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูร้อน โดยกำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำเดือนห้า เป็นวันประกอบพิธีกรรม ในการประกอบพิธีกรรมนั้นจะทำขึ้นในเวลาบ่าย 3 โมง พระสงฆ์ จะตักกลองโหม ฆาติโยมจะจัดน้ำอบน้ำหอมมา เพื่อนำมารวมกัน ที่ศาลาโรงธรรม พระสงฆ์ที่วัด จะขัดสีพระพุทธรูปแล้วนำมารวมกันไว้ที่ศาลาโรงธรรมฆาติโยม จะนำเครื่องสักการะ ว่าคำบูชา และทำพิธีสู่ขวัญพระพุทธรูปแล้วนำเอาน้ำอบน้ำหอมสงพระพุทธรูป รุ่งขึ้นจะเป็นการทำบุญเลี้ยงพระ ซึ่งการสงน้ำพระพุทธรูปนี้จะทำในเวลาบ่ายสามโมงเป็นประจำจนถึงวันเพ็ญเดือน 6 เป็นระยะเวลา หนึ่งเดือนจึงจะเอาพระพุทธรูปขึ้น

บุญเดือนห้า ตรงกับวันปีใหม่ไทยหรือวันสงกรานต์ เป็นวันที่ลูกหลานชุมชนบ้าน เสมาได้กลับมาเยี่ยมเยียนครอบครัวของตนเอง เนื่องจากเป็นวันหยุดช่วงเทศกาล โดยในวันบุญ เดือนห้านี้แต่ละครอบครัวจะนำน้ำอบ-น้ำหอม ไปสงน้ำพระพุทธรูปที่วัดโพธิ์ชัยเสมาราม เพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้ยังนำน้ำอบ-น้ำหอมไปสงยังองค์พระธาตุยาคุที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำชุมชนด้วย ในช่วงกลางวัน บ้านเรือนแต่ละหลังคาเรือนจะรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ขอมพรจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายและผู้สูงอายุในชุมชน เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูและขอขมาในสิ่งที่เคยล่วงเกิน

ทั้งนี้หนุ่มสาวในชุมชนจะจัดพื้นที่บริเวณหน้าบ้านเพื่อเล่นสาดน้ำสงกรานต์ ปะแป้ง สร้างความสนุกสนานให้ผู้พบเห็นและผู้ที่ผ่านมา-มาตลอดวัน

6) บุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหก สาเหตุที่ประกอบพิธีกรรมบุญบั้งไฟนี้ขึ้น เนื่องจากมีเรื่องเล่ากันว่าบนสวรรค์มีวิศกาลเทพบุตร เทพเจ้าที่เป็นผู้ตกแต่งน้ำฟ้า น้ำฝน ฟ้าฝนจะตกหรือไม่ตกก็ขึ้นอยู่ที่เทพเจ้าองค์นี้ ซึ่งสิ่งที่เทพเจ้าองค์นี้ชอบคือการบูชาไฟ ใครที่บูชาไฟถือว่าบูชาท่านแล้วท่านจะแต่งฟ้าแต่งฝนให้ตกลงมาตามฤดูกาล ด้วยเหตุนี้คนจึงพากันทำการบูชาไฟด้วยการทำบุญบั้งไฟ ถือเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้ ในการทำบุญวันรวมญาติโยมจะทำบุญเลี้ยงพระเช้าเพล แล้วนำกองบวชกองหดไปบวชไปหดไปตลอดวัน เวลาบ่าย 3 โมงทางวัดจะตีกลองโฮม ประชาชนจะพากันนำบั้งไฟของตนมารวมกันที่วัด จัดการแห่บั้งไฟในขบวนแห่จะมีการรำรำและการเล่นตลกอย่างสนุกสนานเปลือยเปลือย แห่จำนวนสามรอบแล้วขบวนก็แยกย้ายกันไปในวันรุ่งขึ้นญาติโยมจะพากันมาทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระเช้า จากนั้นเจ้าของบั้งไฟจะนำบั้งไฟของตนออกมา แห่รอบศาลาโรงธรรม ผู้คนก็จะหลั่งไหลมาดูการจุดบั้งไฟ นอกจากมีบุญบั้งไฟแล้ว ในเดือนหกยังมีวันวิสาขบูชาที่ตรงกับวันเพ็ญเดือนหกอันเป็นวันสำคัญอีกหนึ่งวัน คือวันเกิด วันตรัสรู้ และวันปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธจะพากันทำการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้มัน กล้วยเทียนและบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า อีกทั้งในฤดูเดือน 6 ถือเป็นฤดูต้นฝน จะมีการเลี้ยงตาแยกก่อนที่ชาวนาจะลงมือทำนา มักจะเลี้ยงตาแยกก่อน ซึ่งมีความเชื่อกันว่าตาแยก ถือว่าเป็นเจ้าของนา โดยชาวนาจะเตรียมอาหารไป มีไก่ต้มและของหวานนำไปเลี้ยงตาแยกแล้วอธิษฐานว่าถ้าฝนจะดีจะแล้งให้ไปเข้าฝน

ชุมชนบ้านเสมามีการนับถือ “ผีปู่ตา” ซึ่งจะสังเกตเห็นว่าที่ดอนปู่ตาที่เป็นป่าไผ่หมู่บ้านจะมีศาลปู่ตา ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือยำเกรงของชาวบ้านที่มีความเชื่อสืบต่อกันมาว่า “ผีปู่ตา” เป็นผีบรรพบุรุษของคนทั้งหมู่บ้านที่สามารถช่วยปกป้องคุ้มครองให้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขได้ แต่ในทางกลับกัน หากคนในหมู่บ้านคนใดประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม เชื่อว่าผีปู่ตาจะลงโทษ ให้เกิดอาการเจ็บป่วยหรือเกิดเหตุอัปมงคลต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งต้องทำพิธีขอขมาต่อผีปู่ตา จึงจะหายจากอาการเจ็บป่วยหรือสิ่งอัปมงคลนั้นหายไป ในแต่ละปีจะมีพิธีเลี้ยงผีปู่ตาเพื่อความเป็นสิริมงคลของคนในหมู่บ้าน (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 92) ชุมชนบ้านเสมาก็ได้มีการจัดพิธีกรรมไหว้ผีปู่ตาขึ้นหรือการเลี้ยงดอนปู่ตา จะจัดขึ้นในวันพุธแรกของเดือน 6 ผู้ใหญ่บ้านจะประกาศให้แต่ละบ้านทำอาหาร เช่น ไก่ต้มทั้งตัวไปไหว้และเหล้าขาว ถ้าไม่มีไก่ก็สามารถถลกออกเป็นเงินอย่างน้อย 20 บาท หรือนำดอกไม้อะไรก็ได้ จากนั้นจะทำรูปคน โดยเอาก้านมะพร้าว

มามัดให้เป็นหัวให้เหมือนเป็นตัวคนจริง ๆ ซึ่งถ้าบ้านไหนมีสองคนก็จะทำเป็นจำนวนสองคน ถ้ามีวัวหรือควายที่อาศัยอยู่ด้วยก็ต้องเอากันมะพร้าวมัดเป็นรูปเหมือนกันเพื่อให้รู้ว่าบ้านหลังนั้น มีใครอาศัยอยู่บ้างและจำนวนเท่าไร เมื่อนำไปทำพิธีจนเสร็จ ชาวบ้านสามารถรับประทาน สิ่งที่ตนนำไปบูชาได้มีความเชื่อว่าจะเป็นสิริมงคลและการทำพิธีนี้จะส่งผลให้ท่านคุ้มครอง ชาวบ้านเสมาและวัวควายให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข” (ถวิล บุญไชโย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 มกราคม 2566)

สังเกตได้ว่าประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสานในช่วงบุญเดือน 6 ชาวบ้านชุมชน บ้านเสมา ได้ผนวกประเพณีนี้รวมเข้ากับพิธีบูชาพระธาตุยาคู โดยมี "วันโฮม" ซึ่งเป็นวันก่อนที่จะถึง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ล่วงหน้า 1 วัน ในวันดังกล่าว ชาวบ้านจะรวมตัวกันเพื่อแห่รอบชุมชน สำหรับบั้งไฟที่ใช้ในขบวนแห่ มีทั้งบั้งไฟขนาดใหญ่ที่บรรทุกโดยรถยนต์ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ สำคัญและบั้งไฟขนาดเล็กจำนวนมากที่บรรทุก โดยรถจักรยานยนต์พ่วงข้าง เพื่อนำไปจุดบูชา และใช้ในการเสี่ยงทาย บั้งไฟขนาดเล็กเหล่านี้มีการตกแต่งอย่างเรียบง่ายด้วยริบบิ้นหรือผ้า สีล้นสดใส เพื่อเพิ่มความสวยงาม นอกจากนี้ขบวนแห่ยังมีรถแห่แดง-นางไอ่จำแลง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบรรยากาศสนุกสนานและเสียงหัวเราะให้แก่ผู้ร่วมงาน เมื่อถึงวัน ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ที่เป็นวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู ในช่วงสายจะมีการแห่เครื่องสักการะ พระธาตุยาคู ภายในขบวนแห่จะประกอบไปด้วยรถยนต์ที่บรรทุกบั้งไฟ รถแห่แดง-นางไอ่ และรถจักรยานยนต์พ่วงข้าง เพื่อนำไปจุดบูชาและใช้ในการเสี่ยงทายอยู่ในขบวนแห่ และยังมีการจุดบั้งไฟภายในงานด้วย

วันวิสาขบูชาของชุมชนบ้านเสมาตั้งแต่ดั้งเดิมนั้น หากปีใดที่วันวิสาขบูชาตรงกับ วันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูประจำชุมชนหรือวัน 15 ค่ำ เดือน 6 แรกของเดือน ในช่วงเช้า ถึงช่วงเวลากลางวัน ชาวบ้านจะประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูให้เสร็จสิ้นเสียก่อน ช่วงเย็นจึงจะมี การการเวียนเทียนรอบพระธาตุยาคู เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำชุมชน ต่อมาในปีพ.ศ. 2562 ทางจังหวัดกาฬสินธุ์ได้เข้ามาจัดงานวันวิสาขบูชาบนพื้นที่ พระธาตุยาคู โดยใช้ชื่องานในครั้งแรกว่า “วิสาขบูชาบุญนี้มี ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุยาคู” ซึ่งเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณของพระพุทธเจ้า และเพื่อเป็นการยกระดับการท่องเที่ยวและให้ผู้คนได้ตระหนักถึงความสำคัญของโบราณสถาน อันศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น จึงทำให้ในวันงานมีกิจกรรมมากมายให้ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาได้เข้า มามีส่วนร่วมและเป็นเจ้าบ้านที่ดีในการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่ได้มาร่วมงาน ดังเช่นในปีพ.ศ. 2567 ได้ใช้ชื่องานว่า “วิสาขบูชาบุญนี้มี” จัดขึ้นตั้งแต่วันที่ 22-26 พฤษภาคม พ.ศ. 2567 ซึ่งจะมีพิธี

เปิดงานอย่างยิ่งใหญ่อย่างพิธีฉัตรเชิญน้ำสรงพระราชทาน การแห่ขบวนเครื่องสักการะ การแสดงฟ้อนรำ การจุดผางประทีป ฯลฯ เป็นต้น (ถวิล สุภาสี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 พฤษภาคม 2567)

7) บุญข้าสະหรือบุญเดือนเจ็ด เป็นการทำบุญที่ถือว่าชำระล้างสิ่งสกปรก ให้สะอาดปราศจากมลทินโทษ คือ ความมัวหมอง เรียกการข้าสະ สิ่งที่ต้องชำระให้สะอาด มี 2 อย่าง คือ ความสกปรก ได้แก่ ร่างกาย เสื้อผ้า อาหารการกิน ที่อยู่อาศัยความสกปรกภายใน ได้แก่ จิตใจ ความโลภ โกรธ หลง เมื่อบ้านเมืองร้อน ชะตาบ้านเมืองขาด จำเป็นจะต้องทำบุญให้ทาน มีกำหนดทำขึ้นในเดือนเจ็ด ซึ่งประชาชนจะพากันปลูกผาม (ปรำ) ขึ้นกลางบ้านเตรียมดอกไม้ธูปเทียน ชันน้ำฝ้ายในหม้อหลอด ฝ้ายผูกแขน หินแสร้งทรายมารวมกัน ณ ผาม เวลากลางคืนนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ตอนเช้าถวายอาหารบิณฑบาตเวลาพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้วท่านจะให้พรและประพรมน้ำมนต์ ให้ทุกคนนำชันน้ำมนต์ ฝ้ายผูกแขน แสร้งทรายของตนกลับคืนไป ซึ่งน้ำมนต์ จะนำไปรดให้ลูกหลาน บ้านเรือน วัวควาย ฝ้ายผูกแขนนำไปผูกแขนลูกหลาน แสร้งทรายเอาไปหว่านรอบบ้านเรือน เพื่อให้เกิดความสวัสดิมงคลตลอดปี

บุญข้าสະของชุมชนบ้านเสมา ในช่วงเช้าจะมีการใส่บาตร สวดมนต์ ฟังธรรมเทศนา และช่วงบ่าย ชาวบ้านในชุมชนจะรวมตัวกันเพื่อทำความสะอาดที่วัดโพธิ์ชัยเสมารวมทั้งบริเวณลานวัดภายในอุโบสถและเครื่องใช้ในพระศาสนาให้สะอาดบริสุทธิ์ พร้อมกับเริ่มเตรียมอุปกรณ์เข้าพรรษา เช่น เทียนพรรษา ผ้าอาบน้ำฝนจีวรและของถวายพระ เพื่อไว้ใช้ในบุญเข้าพรรษาที่จะถึง

8) บุญเข้าพรรษาหรือเดือนแปด เป็นการอยู่ประจำในอาวาสแห่งเดียวตลอด 3 เดือนในฤดูฝน โดยปกติเอาวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เป็นวันเข้าพรรษา เพราะมีกำหนดทำในเดือน 8 ในเทศกาลวันเข้าพรรษานี้ เป็นเวลาที่พระสงฆ์จะต้องบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาให้บริบูรณ์ ส่วนคฤหัสถ์จะต้องบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ คือ ทาน ศีล ภาวนาให้เต็มเปี่ยมเมื่อถึงวันเพ็ญเดือนแปด ตอนเช้าญาติโยมจะนำอาหารบิณฑบาตมาอังคาสพระภิกษุสงฆ์ ตอนบ่ายนำดอกไม้ ธูป เทียน ข้าวสาร สบง จีวร ผ้าอาบน้ำฝนมารวมกันที่ศาลาโรงธรรม ส่วนพระภิกษุสงฆ์ จะทำความสะอาดสถานที่ สบง จีวร เมื่อพร้อมแล้วจะพาญาติโยมทำวัตรค่ำเสร็จแล้วอาราธนาศีล ฟังเทศน์ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะพร้อมกันทำวัตรสวดมนต์ เมื่อจบแล้วจะทำวัตรพระพุทธรูปด้วย ถือว่าวันเพ็ญเดือนแปดเป็นวันพระพุทธรูปเข้าพรรษาและเนื่องด้วย วันเพ็ญเดือน 8 ถือว่าเป็นวันสำคัญอีกหนึ่งวัน คือ วันอาสาฬหบูชา เป็นวันแรกที่พระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนา และแสดงธรรมจักรโปรดภิกษุ ปัญจวัคคีย์ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เกิดขึ้นครบครั้งแรก

เมื่อถึงวันนี้พุทธศาสนิกชนจึงพากันมาทำกรณบูชา ซึ่งการประกอบพิธีกรรมก็จะทำเหมือนวันวิสาขบูชา

เมื่อถึงช่วงบุญเข้าพรรษา พระสงฆ์ในชุมชนจะอยู่จำวัดเพื่อศึกษาพระธรรม ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจะถือโอกาสรักษาศีล ฟังธรรม ทำบุญและงดสุรา เพื่อสร้างบุญ ในช่วง 3 เดือนนี้ ในวันบุญเข้าพรรษาชาวบ้านจะรวมกันไปถวายเทียนพรรษาที่วัดโพธิ์ชัยเสมาราม รวมถึงถวายของใช้แด่พระสงฆ์ เช่น ผ้าอาบน้ำฝน, สบง, จีวร, ยารักษาโรค เป็นต้น

9) บุญข้าวประดับดินหรือบุญเดือนเก้า คำว่า “ข้าวประดับดิน” คือ การห่ออาหาร และของเคี้ยวเป็นห่อ ๆ แล้วนำไปถวายทานหรือแขวนไว้ตามต้นไม้ เมื่อถึงวันแรม 13 ค่ำเดือน 9 ญาติโยมจะจัดเตรียมอาหารคาวหวานและหมากพลูบูชาไว้ให้ได้ 4 ส่วน ส่วนหนึ่งเลี้ยงคุณน้าในครอบครัว ส่วนที่สองแจกให้ญาติพี่น้อง ส่วนที่สามอุทิศให้ญาติที่ตายไป ส่วนที่สี่นำไปถวายพระสงฆ์ สำหรับส่วนที่จะอุทิศให้แก่ญาติที่ตายไปแล้วเขาจะเอาห่อเหล่านี้ไปไปวางไว้ตามต้นไม้ในบริเวณวัด ด้วยถือว่าญาติที่ตายไปแล้วจะมาขอรับของอยู่ที่นั่น เมื่อเสร็จแล้วก็กวาดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ พอถึงรุ่งเช้าก็นำเอาอาหารส่วนหนึ่งไปใส่บาตรพระสงฆ์แล้วเลี้ยงเช้าเพลแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ท่านจะแสดงธรรมให้ฟัง จากนั้นก็อุทิศส่วนกุศลไปให้ถือเป็นอันเสร็จพิธี

สำหรับบุญข้าวประดับดิน ถือเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ อาทิ บรรพบุรุษ ญาติพี่น้องและสัมภเวสีที่เร่ร่อนไร้ญาติ ซึ่งมีความเชื่อร่วมกันว่า ในช่วงนี้ดวงวิญญาณทั้งหลายจะออกมาได้รับส่วนบุญ โดยชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาจะห่อข้าวเหนียวพร้อมกับอาหารเล็ก ๆ เช่น กล้วย ขนม กลอย ขนมจิ้น และอาหารแห้ง ห่อด้วยใบตองหรือใบไม้เป็นห่อเล็ก นำไปวางไว้ตามโคนต้นไม้ รั้ววัดหรือหลุมดินเล็ก ๆ ในช่วงเข้ามีด เพราะดวงวิญญาณที่ไม่มีญาติจะได้กิน เพื่อเป็นการทำบุญแผ่เมตตาในการอุทิศส่วนกุศล ให้บรรพบุรุษหรือผู้ล่วงลับ จะทำบุญถวายภัตตาหารพระสงฆ์ในวัดโพธิ์ชัยเสมาราม พระสงฆ์จะสวดอนุโมทนาและแสดงธรรมเพื่อเตือนสติให้แก่ชาวบ้าน

10) บุญข้าวสากหรือบุญเดือนสิบ คือ การเขียนชื่อใส่ลงในพาสั่ว (สำหรับ) เรียกว่า ข้าวสาก (สลาก) โดยจะทำพิธีในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ญาติโยมพากันจัดอาหารคาวหวานและหมากพลูบูชาไว้ พอรุ่งขึ้นเป็นวันขึ้น 15 ค่ำ จะนำอาหารไปใส่บาตร พอถึง 4 โมงเช้า พระสงฆ์จะตีกลองโฮม ญาติโยมจะนำข้าวของออกมารวมกัน ณ ศาลาโรงธรรม จากนั้นจะเขียนชื่อเจ้าภาพลงในกระดาษแล้วใส่ลงไปในบาตร เมื่อพร้อมกันแล้ว หัวหน้านำว่าคำถวายสลากภัต เมื่อจบแล้วจะยกบาตรสลากไปให้พระท่านจับ ใครถูกของศุภาก็นำไปถวายของคั้นนั้น ก่อนนำไปถวายจะนำพา

ข้าวหนึ่งพามาตั้งไว้ตรงหน้าพระเถระแล้วพระสงฆ์จะกล่าวคำอุปัชฌาย์ เมื่อกล่าวเสร็จแล้วจะยกพาข้าวเข้าไปถวายตามสลาก จากนั้นญาติโยมจะพากันกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลเป็นเสร็จพิธี

ในวันบุญข้าวสาก ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจะประกอบพิธีในช่วงเช้าตรงกับเวลาที่พระสงฆ์ฉัน จันเพล โดยชาวบ้านจะหุงข้าวเหนียวและเตรียม อาหารต่าง ๆ เช่น ขนมจีน, ข้าวต้ม, ปลาอย่าง, ก๋วยเตี๋ยว, ขนมหวาน ฯลฯ เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ที่วัดโพธิ์ชัยเมาราม ในส่วนของการทำข้าวสากนี้ชาวบ้านมักจะใช้ข้าวเหนียว ห่อในใบตอง ส่วนการประกอบพิธีพระสงฆ์จะสวดมนต์อุทิศบุญให้แก่บรรพบุรุษ ญาติที่ล่วงลับหรือดวงวิญญาณที่เร่ร่อน นอกจากนั้นจะมีการวางข้าวสากตามบริเวณต่าง ๆ เช่น โคนต้นไม้ ข้างศาลา รั้ววัดหรือแม้กระทั่งริมถนน เพื่อให้ดวงวิญญาณได้กิน

11) บุญออกพรรษาหรือบุญเดือนสิบเอ็ด การออกจากเขตจำกัด ไปพักแรมที่อื่นได้ เรียกออกพรรษา พรรษามายถึงฤดูฝน ปีหนึ่งมี 4 เดือน คือตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ในระยะ 4 เดือน 3 เดือนต้นให้เข้าพรรษาก่อน เข้าครบกำหนด 3 เดือนแล้วให้ออกอีก 1 เดือน ให้หาผ้าจีวรมาผลัดเปลี่ยน ซึ่งในการประกอบพิธีจะมีขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ตั้งแต่เช้ามีดพระสงฆ์จะไปรวมกันที่โบสถ์ แสดงอาบัติ แล้วทำวัตรเช้า จบแล้วให้ทำปวารณา คือ เปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ พอกล่าวปวารณาจบ พระเถระจะให้โอวาทตักเตือนพระสงฆ์ จบโอวาทแล้วเป็นอันเสร็จพิธีออกพรรษาปวารณา ในวันออกพรรษานั้น ผู้มีศรัทธาจะทำหอยผาสารทเผ็ง แห่ออกไปทอดที่วัด เวียนรอบศาลาโรงธรรม 3 รอบ แล้วนำไปถวายพระ พระท่านรับแล้วอนุโมทนาเป็นเสร็จพิธี

บุญออกพรรษาหรือบุญเดือนสิบเอ็ดของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา จะเป็นงานบุญที่จัดขึ้นในช่วงวันสุดท้ายของการจำพรรษาของพระสงฆ์ ชาวบ้านจะทำบุญใหญ่ ซึ่งในช่วงเช้าชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจะเตรียมข้าวสารอาหารแห้ง สิ่งของที่จำเป็นต่าง ๆ นำมาตักบาตรเทโว ถือเป็นการเสริมสร้างบุญ นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ร่วมฟังเทศน์ ทำทานและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

12) บุญกฐินหรือบุญเดือนสิบสอง “ผ้ากฐิน” คือ ผ้าที่ใช้สะดั่งทำเป็นกรอบ ซึ่งเย็บจีวร มีกำหนดเวลาถวายเพียง 1 เดือน ผู้ที่มีศรัทธาจะถวายกฐิน ณ วัดแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยเขียนใบสลาก (ใบจอง) ไปติดไว้ผนังโบสถ์ เมื่อจองแล้วก็จัดหาเครื่องบริขารและบริวารกฐินไว้บอกญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญ พอถึงวันงานก็นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพุทธมนต์ พอรุ่งขึ้นถวายอาหารบิณฑบาตแล้วแห่กฐินไปทอดที่วัด โดยจะแห่รอบขวาสาลาโรงธรรม 3 รอบ แล้วนำกฐิน ไปรวมไว้ที่ศาลาโรงธรรม หัวหน้านำไว้พระรับศีล ว่าคำถวายกฐินแล้วยกผ้าไปถวายพระสงฆ์ จากนั้นจะทำพิธีอุปัชฌาย์ในโบสถ์ แล้วทำการกรานกฐินและอนุโมทนาบุญเป็นอันเสร็จพิธี ซึ่งมีความเชื่อกันว่า ผู้ถวายกฐินจะได้บุญกุศลมาก ผู้รับก็ได้านิสงส์มาก

บุญเดือนสิบสองหรือชาวบ้านมักเรียกว่าบุญกฐิน ชาวบ้านจะมารวมตัวกันนำผ้ากฐินไปถวายให้แก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์นำไปตัดทำเป็นจีวร หรือใช้ในกิจกรรมต่างและถวายข้าวอาหาร ผลไม้และเครื่องสังฆทานต่าง ๆ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ใช้ในการดำเนินชีวิต ก่อนจะถึงวันทอดกฐิน ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาที่มีความประสงค์จะถวายผ้ากฐินจะทำการจองกฐินกับทางวัดโพธิ์ชัยเสมารามและจะร่วมกันจัดหาผ้ากฐิน เครื่องไทยธรรม ปัจจัยและสิ่งของอื่น ๆ ที่จะนำไปถวายวัด พร้อมกับเตรียมสถานที่ การจัดขบวนแห่ ในวันทอดกฐิน ชาวบ้านจะแต่งกายสวยงามและมารวมตัวกันแห่ผ้ากฐินและเครื่องบริวารไปยังวัดโพธิ์ชัยเสมาราม โดยมีการพ้องร้องอย่างสนุกสนาน จากนั้นนำผ้ากฐินและเครื่องไทยธรรมไปถวายแด่พระสงฆ์เพื่อประกอบพิธีสงฆ์และรับพร

นอกจากประเพณีฮีตสิบสองที่ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาได้ยึดถือเป็นจารีตและครรลองของการปฏิบัติร่วมกันมาตลอดนั้น ชุมชนบ้านเสมายังถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความพิเศษกว่าชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกัน คือ ท่าเลที่ตั้งของชุมชนได้ถูกแวดล้อมด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ อันเป็นที่เคารพบูชาของคนในชุมชน อาทิ ใบเสมา พระพุทธรูปสำริด พระพิมพ์ดินเผาและพระธาตุยาคุที่พบบริเวณเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง โดยชาวบ้านมีความเชื่อร่วมกันว่าที่นี่เป็นสถานที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องเคารพบูชา จึงเป็นผลทำให้เกิดเป็นพิธีอันสำคัญเฉพาะของชุมชนบ้านเสมา โดยไม่มีปรากฏในฮีต 12 คือ “พิธีบูชาพระธาตุยาคุ” ซึ่งเป็นพิธีที่ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาได้ปฏิบัติยึดถือสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน จะจัดพิธีนี้ขึ้นเป็นประจำทุกปี เพราะมีความเชื่อว่าจะนำความเป็นสิริมงคลมาให้

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น “พิธีบูชาพระธาตุยาคุ” ถือเป็พิธีที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่มที่น่าสนใจ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นที่ผสมผสานกลมกลืนกับความเชื่อเข้าด้วยกัน อันเป็นวิถีปฏิบัติที่ถูกสืบทอดมาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

2.2 ประวัติความเป็นมาของเมืองฟ้าแดดสงยาง

2.2.1 ประวัติเมืองฟ้าแดดสงยาง

ชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่า มีชุมชนโบราณกระจายอยู่ทั่วไปหลายแห่ง ในจำนวนชุมชนโบราณที่พบปรากฏว่า ร่องรอยชุมชนโบราณที่มีความสมบูรณ์มากกว่าแห่งอื่น ๆ คือ บริเวณอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า “เมืองฟ้าแดดสงยาง” ชื่อเมืองโบราณแห่งนี้ เป็นที่สันสมว่า “ฟ้าแดดสงยาง” หรือ “ฟ้าแดดสงยาง” ซึ่งคำว่าฟ้าแดดสงยาง เรียกตามประกาศ ชื่อบ้านนามเมืองของกระทรวงมหาดไทย ส่วนชื่อ “ฟ้าแดดสงยาง”เป็นชื่อเรียกตามวรรณกรรมท้องถิ่นที่พบ ในภาคอีสาน (ประพัฒน์ ตรีณรงค์, 2523)

นอกจากนั้นเมืองโบราณแห่งนี้ยังมีชื่อเรียกอื่นอีก คือ “เมืองเสมา” และ “เมืองโพนผึ่งแดด” ซึ่งพบในวรรณกรรมท้องถิ่นและเอกสารทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเช่นกัน

ผาสุข อินทราวุธ (2544) ได้กล่าวถึงชุมชนเมืองฟ้าแดดสงยางในรายงานการขุดค้นเมืองโบราณ ฟ้าแดดสงยาง อำเภอภมมลาวัย จังหวัดกาฬสินธุ์ว่า จากการศึกษาค้นคว้าของนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์พบว่าบริเวณแห่งนี้เริ่มมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยและพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ในราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 ซึ่งร่วมสมัยกับวัฒนธรรมบ้านเชียงยุคสุดท้ายและมีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องมาจนถึงยุควัฒนธรรมสมัยทวารวดีช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 และอยู่ต่อมาจนถึงสมัยอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-23 จนมีการเคลื่อนย้ายเข้ามาอีกในสมัยรัตนโกสินทร์ ชุมชนดังกล่าวพบว่าแรกเริ่มเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณเนินดินสูงหรือที่ดอน ซึ่งเรียกว่า “ดอนเมืองเก่า” หรือ “ดอนกรรม” เป็นบริเวณแรก ดังได้พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสมัยวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 7-8 ในบริเวณนี้ นอกจากนั้นยังพบร่องรอยการอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น คือ สมัยทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 และในช่วงนี้พบร่องรอยว่ามีการกระจายตัวของชุมชนสมัยทวารวดีออกไปนอกดอนเมืองเก่า โดยตั้งหลักแหล่งกันอยู่ทั้งในบริเวณตัวเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบและอยู่นอกเมืองโบราณอีกด้วย

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 เชื่อว่าชุมชนโบราณตั้งอยู่บริเวณดอนเมืองเก่าเป็นส่วนใหญ่ และรับวัฒนธรรมแบบลพบุรีเข้ามาด้วยในสมัยอยุธยา การเข้าอยู่อาศัยของชุมชนกระจายตัวตลอดทั้งเมือง รวมทั้งบริเวณดอนเมืองเก่าด้วย จนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์บริเวณดอนเมืองเก่าถูกทิ้งร้างเนื่องจากชุมชนออกมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่เป็นพื้นที่ราบ ชุมชนโบราณเมืองฟ้าแดดสงยางในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชุมชนโบราณร่วมสมัยกับชุมชนโบราณแห่งอื่น ๆ ในลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำสงคราม ซึ่งเป็นช่วงของวัฒนธรรมยุคโลหะตอนปลายที่มนุษย์รู้จัก นำเหล็กมาใช้ทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้แล้ว รวมทั้งมีการประดิษฐ์เครื่องประดับสำริดรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างงดงามและนิยมใช้ภาชนะดินเผา ลายเขียนสี โดยเขียนลายสีแดงเป็นลายเส้นบนผิวภาชนะสีคราม (Red-on-buff) และนิยมตกแต่งผิวภาชนะบางส่วนด้วยการทาสีน้ำดินสีแดง (Red slip) นอกจากนั้นยังพบโครงกระดูกของมนุษย์จำนวน 3 โครง ผังอยู่ในดินลึกระดับ 4 เมตร ลงไปถึงระดับลึก 4.30 เมตร สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือ โครงกระดูกมีต่างหูทำด้วยหอย ติดอยู่บริเวณหูด้วย โครงกระดูกทั้งสามโครงนี้ หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นถึงพุทธศตวรรษที่ 16 ชุมชนแห่งนี้มีหลักฐานว่า ได้มีการติดต่อกับชุมชนโบราณร่วมสมัยบริเวณลุ่มน้ำโขง ชี มูล ในช่วงดังกล่าวยังใช้เครื่องมือเหล็ก

และใช้เครื่องประดับสำริด นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่ามีการถลุงเหล็กด้วยเทคนิคโบราณในเมืองฟ้าแดดสงยาง ซึ่งพบว่ามีตะกรันเหล็กกระจายอยู่บริเวณดอนเมืองเก่าและใกล้เขตโบราณสถานที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง คือ เมืองโบราณแห่งนี้เป็นแหล่งผลิตภาชนะดินเผาสำคัญของชุมชนลุ่มน้ำชีในช่วงนี้ได้พบร่องรอยการผลิตภาชนะดินเผา เครื่องใช้ประเภทหินดู่ที่ตีลาย หม้อ ลูกดิน ตลอดจนพบลานดินเผาขนาดใหญ่และมีร่องรอยพบว่าน่าจะมีเตาเผาที่ควบคุมอุณหภูมิการเผาภาชนะได้ด้วย เนื่องจากได้พบประตุนเตาเผาที่ยุบตัวลงมาในบริเวณเมืองโบราณแห่งนี้ด้วย (ผาสุข อินทราวุธ, 2544)

วัฒนธรรมการฝังศพที่พบในเมืองฟ้าแดดสงยาง มี 2 แบบ คือแบบฝังยาว และแบบนำสิ่งของมีค่าเครื่องมือเครื่องใช้มาอุทิศให้ศพ จำพวกเครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริด ประเภทกำไล ลูกปัดแก้ว ภาชนะดินเผาประเภทหม้อ ไห กาน้ำมีพวย ตะคันดินเผา เชิงเทียน โดยวางสิ่งของอุทิศนี้ไว้เหนือศีรษะ เท้าและลำตัวของศพ ส่วนแบบที่สองเป็นการฝังศพในไห ซึ่งสันนิษฐานว่ามีการปฏิบัติแพร่หลาย ในช่วงเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์ บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ชี มูลประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 9) นอกจากนี้ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์ ยังพบว่าชุมชนโบราณแห่งนี้ได้รับเอาวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาด้วย โดยทางการติดต่อโดยตรงหรือติดต่อผ่านชุมชนอื่นในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและชุมชนน้ำโขงดังปรากฏเห็นความคล้ายคลึงกันด้านรูปแบบของโบราณสถานโบราณวัตถุที่สร้างขึ้นด้วยคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ตลอดจนความคล้ายคลึงกัน ด้านเครื่องใช้ประเภทภาชนะดินเผาแบบต่าง ๆ ที่รับวัฒนธรรมอินเดียร่วมกัน นอกจากนี้จะติดต่อกับวัฒนธรรมอินเดียแล้ว ชุมโบราณเมืองฟ้าแดดสงยาง ยังมีการติดต่อกับค้าขายกันทางตรงหรือทางอ้อมกับกลุ่มประเทศทางตะวันออกกลางด้วย เนื่องจากได้พบลูกปัดหินและลูกปัดแก้วบางแบบที่น่าจะมีต้นกำเนิดในแถบตะวันออกกลาง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 ชุมชนโบราณเมืองฟ้าแดดและชุมชนโบราณร่วมสมัยแถบลุ่มน้ำโขง ชี มูล ก็พบว่าได้มีการติดต่อกับค้าขายกับจีนด้วย ดังได้พบเครื่องใช้โบราณสมัยราชวงศ์ซ่ง หยวนและราชวงศ์หมิง ในบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางแห่งนี้อีกด้วย (หวัน แจ่มวิมล, 2511)

เมืองฟ้าแดดสงยาง ถือว่าเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในยุควัฒนธรรมสมัยทวารวดีราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 ปัจจุบันบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางแห่งนี้ ได้พบหลักฐานที่เป็นศิลปะโบราณสถาน โบราณวัตถุหลายชนิด เช่น ใบเสมาหิน ชากสรูปเจดีย์ สุสานอาคารทางศาสนา ภาชนะดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้โลหะสำริดและเหล็กเครื่องประดับประเภทกำไล โลหะสำริด เปลือกหอย

ตลอดจนมีการขุดค้นพบโครงกระดูกของมนุษย์สมัยโบราณซึ่งเป็นหลักฐานยืนยันว่าเมืองฟ้าแดดสงยางเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองในยุควัฒนธรรมสมัยทวารวดีมาแล้วแต่อดีต

2.2.2 การศึกษาและบูรณะเมืองฟ้าแดดสงยาง

การศึกษาบูรณะเมืองฟ้าแดดสงยางเริ่มมีการศึกษาเมื่อพ.ศ. 2481 โดยพระหริราชต์-พิบูล ซึ่งเป็นข้าราชการสรรพากรจังหวัดนครราชสีมา ได้เข้ามาสำรวจถ่ายภาพโบราณสถานโบราณวัตถุที่พบในเมืองโบราณฟ้าแดดสงยางรวมทั้งได้บันทึกตำนานเมืองและร่างแผนผังของเมืองโดยสังเขป แล้วส่งรายงานนั้นแก่อธิบดีกรมสรรพากรในสมัยนั้นได้ทราบ หลังจากนั้นอีริก ไฮเดนฟาเดน (Erik Seidenfadin) ชาวฝรั่งเศสได้เข้ามาทำการศึกษาค้นคว้าและได้เสนอบทความทางวิชาการเกี่ยวกับเมืองฟ้าแดดสงยางโดยตั้งชื่อบทความว่า “ถนนนคร ถิ่นฐานมอญโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและศิลปะวัตถุ” ตีพิมพ์ในวารสารสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ เล่มที่ 14 ตอน 2 เมื่อ พ.ศ. 2497 ในบทความดังกล่าวเป็นการบรรยายถึงลักษณะรูปแบบของโบสถ์ที่มีภาพสลักเล่าเรื่องเกี่ยวกับชาดกและพุทธประวัติเกี่ยวกับพุทธศาสนารวมทั้งกล่าวถึงลักษณะพื้นฐานของคูเมืองฟ้าแดดสงยางว่าเป็นเมืองในวัฒนธรรมสมัยทวารวดีเหมือนกับเมืองสมัยทวารวดีที่พบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ต่อมาอาจารย์มานิตย์ วัลลิโภดม จากกรมศิลปากรได้สำรวจเก็บข้อมูลเมื่อ พ.ศ. 2502 จากนั้นในช่วงปีพ.ศ. 2510-2511 กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้น ขุดแต่งบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางในครั้งนั้นได้พบร่องรอยโบราณสถาน เป็นศาสนสถานจำนวน 14 แห่ง ลักษณะแผนผังของศาสนสถาน ตลอดจนลวดลายปูนปั้น ที่ใช้ประดับศาสนสถาน ทำให้ทราบว่า เป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นตามคติในพุทธศาสนา มีลักษณะทางศิลปกรรมแบบทวารวดี มีอายุในราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 นอกจากนั้นยังพบว่าได้มีการสร้างศาสนสถานเพิ่มเติมต่อมาสมัยอยุธยา บางแห่งได้สร้างซ้อนทับลงบนฐานศาสนสถานสมัยทวารวดี (หวัน แจ่มวิมล, 2511) ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการบูรณะซ่อมแซมสมัยอยุธยา แต่คงลักษณะรูปแบบเดิมไว้โดยการนำรูปแบบศิลปกรรมสมัยนิยม ในช่วงนั้นก่อสร้างหรือบูรณะซ่อมแซมขึ้นใหม่ที่ จึงปรากฏให้เห็นเป็นศิลปะทั้ง 2 รูปแบบ อยู่ในโบราณสถานที่เดียวกัน จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีความเชื่อพื้นฐานว่ามีการบูรณะต่อเติมโบราณสถานดังกล่าวอีกด้วย โบราณสถานที่ปรากฏชัดเจนถึงการบูรณะ ซ่อมแซมหลายครั้งและปรากฏศิลปะหลายสมัยปะปนกันดังปัจจุบัน คือ พระธาตุยาकु นอกจากนั้นยังมีโบราณสถานวัตถุอื่น ๆ เช่น โบสถ์ พระพิมพ์ดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้เครื่องประดับและโครงกระดูกมนุษย์โบราณ สามารถนำไปเป็นข้อสรุปได้ว่าเมืองโบราณฟ้าแดดสงยางมีความเจริญมาแล้ว 2 สมัย คือ ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ร่วมกับสมัยทวารวดีที่พบในภาคกลางของประเทศไทยได้แพร่เข้ามาถึง ทำให้เมืองฟ้าแดดสงยางรับเอาวัฒนธรรม

ทวารวดีมาใช้อย่างเต็มรูปแบบ แต่ต่อมาเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีเสื่อมลง อิทธิพลของวัฒนธรรมแบบอยุธยาเข้ามาแทนที่ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งจัดว่าเป็นความเจริญรุ่งเรืองในช่วงที่สองก่อนล่มสลายไป (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 12-13)

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2534 คณะนักวิจัยจากคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ทำการขุดค้น ทางโบราณคดีในบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับสภาพการอยู่อาศัยและความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ เมื่อ พ.ศ. 2539 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานีได้ดำเนินการควบคุมการขุดแต่งบูรณะเสริมความมั่นคงของฐานองค์พระธาตุยาครูและเจดีย์บริวารพร้อมทั้งปรับภูมิทัศน์โดยรอบโดยปรับคันดินรอบพระธาตุยาครูในระหว่างวันที่ 23-24 สิงหาคม พ.ศ. 2539 ได้พบใบเสมาฝังอยู่ใต้ดินลึก จากระดับดินประมาณ 30 เซนติเมตร วางราบบนพื้นดิน โดยหันปลายส่วนยอดของใบเสมาเข้าหาองค์ พระธาตุยาครูพบว่า จำนวน 11 แผ่น ใบเสมาทั้ง 11 แผ่น สลักภาพเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกและพุทธประวัติ นอกจากนี้ยังพบซากเจดีย์ราย (เจดีย์บริวาร) เพิ่มอีกหนึ่งแห่ง (สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8, 2539 อ้างถึงใน จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น.13)

2.2.3 ลักษณะและที่ตั้งเมืองฟ้าแดดสงยาง

การศึกษาชุมชนโบราณเมืองฟ้าแดดสงยางจากภาพถ่ายทางอากาศซึ่งได้มีการจัดทำทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนโบราณในประเทศไทยที่พบจากภาพถ่ายทางอากาศไว้อย่างเป็นระบบเมื่อนำแผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศมาประกอบเข้าด้วยกันจะทำให้เห็นแผนผังรูปพรรณสัณฐานของเมืองฟ้าแดดสงยางได้อย่างชัดเจน ซึ่งปรากฏในแผนที่หน้า 38 ทะเบียนแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศลำดับที่ L 701 / 5741 IV อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 16 18 48 เหนือและเส้นแวงที่ 103 31 16 ตะวันออก ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง (นิติ แสงวรรณ, 2522) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งบ้านเสมาตำบลหนองเป้น อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งจะเห็นแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณเมืองฟ้าแดดสงยาง อยู่ระหว่าง ที่ 5741 IV เลขที่ 3-3 (ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, 2525) สภาพพื้นที่ของเมืองโบราณแห่งนี้อยู่บนที่ราบสูงเฉลี่ย 120 เมตร ซึ่งจัดว่าสูงจากระดับทะเลปานกลาง

จากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศจะเห็นได้ว่า เมืองฟ้าแดดสงยางมีแผนผังคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า มุมทิศเหนือยื่นแหลม มีลักษณะคล้ายใบเสมา มีกำแพงดินเป็นเชิงเทิน 2 ชั้น มีคูน้ำอยู่ตรงกลางระหว่างคันดิน หรือเชิงเทินประกอบกับการศึกษาสำรวจภาคพื้นดิน ทำให้ทราบว่า คูน้ำกว้างประมาณ 18 เมตร เชิงเทิน หรือคันดิน สูงประมาณ 2-3 เมตร ส่วนกว้างของเชิงเทินหรือคันดินแต่ละชั้นประมาณ 6 เมตร ขอบเขตของเมืองวัดโดยรอบยาวประมาณ 5,000 เมตร กว้างประมาณ 1,350 เมตร ภายในตัวเมืองมีคูน้ำคันดินเชื่อมต่อกันระหว่างคูน้ำคันดินจากทิศตะวันตกและทิศตะวันออก

แบ่งออกเป็นตอน ๆ ภายในตัวเมืองมีเนินดินสูงต่ำ โดยเฉพาะทางทิศเหนือมีเนินดินขนาดใหญ่ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยหรือเมืองในระยะเริ่มแรก นอกจากทางด้านทิศเหนือ และทิศใต้ มีหนองน้ำขนาดใหญ่พื้นที่รอบ ๆ ปัจจุบันเป็นทุ่งนาปรากฏเห็นร่องรอยของคันดินที่เป็น คูเมืองให้เห็นอยู่บางช่วงแต่ส่วนใหญ่ประชาชนในท้องถิ่นได้ถากถางลงเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำนาไป มากแล้ว ปัจจุบันมีการขุดเสริมคูเมืองตามแนวคูเมืองเดิมทำให้เห็นเป็นแนวคูเมืองโดยรอบอย่างชัดเจน ในปัจจุบัน (สมชาติ มณีโชติ, 2532) จากข้อมูลดังกล่าวได้สอดคล้องกับรุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง (2558) ที่ได้กล่าวถึงลักษณะของเมืองฟ้าแดดสงยางไว้ว่า เมืองฟ้าแดดสงยางมีความคล้ายคลึงกับผังเมือง สมัยทวารวดีที่พบโดยทั่วไป โดยมีลักษณะเด่นชัดคือ มีคูน้ำคันดินสองชั้นมีคูน้ำอยู่ตรงกลางระหว่าง คันดินล้อมรอบเมืองโบราณซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของการวางผังเมืองในวัฒนธรรมแบบทวารวดี

2.2.4 ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง

ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง จัดเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะประจำถิ่นที่เล่าถึงประวัติ ความเป็นมาของโบราณสถานอันสำคัญ โดยตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางนี้ มีหลายสำนวนที่ถูกเล่า สืบต่อกันมาสำนวนแรกเป็นสำนวนที่จารึกอยู่ในสมุดข่อยเป็นอักษรลาวโบราณต่อท้ายจากนิทาน พื้นบ้าน เรื่องพญาคันคาก มีเนื้อหาเพียง 29 บรรทัด ปัจจุบันเอกสารโบราณได้สูญหายไปแล้ว เรื่องราวในตำนานกล่าวว่า

มีเมือง 3 เมืองเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน คือ พระยาเชียงโสมแห่งเมืองเชียงโสม พระยาเชียงสาแห่งเมืองเชียงสา และพญาเชียงสร้อยแห่งเมืองเชียงสร้อย พญาเชียงสร้อย เป็นเจ้าเมืองหนุ่มโสด ที่ชอบกีฬาต่อไก่ วันหนึ่งได้เสด็จประพาสป่าไปต่อไก่พร้อมกับทหารเสด็จไป จนถึงหนองเล็กไก่ออก จึงได้พาทหารขึ้นฝั่งน้ำตรงข้าม พญาเชียงสร้อยต่อไก่อันได้ตัวหนึ่ง จึงอยากทราบว่าเป็นไก่ของผู้ใด จึงตัดปีกไก่ ตัดหางของไก่ แล้วปล่อยไก่อไปจนถึงหนองนกพิ ตาขณะนั้นนางฟ้าหยาดพระธิดาของพญาฟ้าระงิมแห่งเมืองฟ้าแดดกับนางเขียวค่อมผู้เป็นนมเหสี กำลังเล่นน้ำอยู่กับนางสนมกำนัล เชียงสร้อยกับนางฟ้าหยาดได้พบกันก็เกิดความรักใคร่ต่อกัน เชียงสร้อยได้ส่งเฝ้าแก้วมาสู่ขอนางฟ้าหยาด พญาฟ้าระงิมเจ้าเมืองฟ้าแดดไม่ยอมตกลง เชียงสร้อย จึงยกทัพมาตีเมืองฟ้าแดด เชียงสร้อยถูกฆ่าตายในสนามรบ นางฟ้าหยาดเสียใจมากจึงฆ่าตัวตายตาม ฝ่ายเชียงโสมและเชียงสาโกรธแค้น พญาฟ้าระงิมเจ้าเมืองฟ้าแดดจึงยกทัพมาตีพญาฟ้าระงิมเจ้า เมืองฟ้าแดด ถูกฆ่าตายในสนามรบ ราษฎรก็ถูกฆ่าตายเป็นจำนวนมากที่เหลือกลัวภัยสงคราม ก็ทิ้งบ้านทิ้งเมืองไป ปล่อยให้เมืองฟ้าแดดเป็นเมืองร้างตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 93)

ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ส่วนหนึ่งที่สองถูกจารึกไว้บนใบลานเป็นอักษรลาวโบราณ ในลักษณะวรรณกรรมร้อยกรองสำนวนอีสาน ที่มีความไพเราะด้านสำนวนภาษา ซึ่งในปี พ.ศ. 2514 พระอริยานุวัตร(อารีย์ เขมจารี) วัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ปริวรรตขึ้นใหม่เป็นอักษรไทย และตีพิมพ์เผยแพร่เนื้อหาถูกจัดแบ่งออกเป็น 22 บัณ สรุปร้อยเรื่องได้ ดังนี้

เมืองฟ้าแดดเป็นเมืองที่มีความรุ่งเรืองอยู่ฝ่ายใต้และมีเมืองเชียงโสมที่มีความเจริญ รุ่งเรืองอยู่ทางฝ่ายเหนือ ทั้งสองเมืองมีการติดต่อค้าขายไปมาหาสู่กันอยู่เสมอเมืองเชียงโสมมีบิหาร อยู่หลายเมืองซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน ดังนี้ เมืองเชียงโสม มีพญาจันทราชเป็นกษัตริย์ปกครอง มีพญาธรรมเป็นอนุชา เป็นอุอุปราชเป็นเมืองเชียงสง ซึ่งมีพระยาเชียงสงเป็นเจ้าเมือง เมืองเชียงสา มีพญาเชียงสาเป็นเจ้าเมือง เมืองเชียงเครือมีพญาเชียงเครือ เป็นเจ้าเมือง เมืองสาบุตรกุดดอมี พระยาสาบุตรเป็นเจ้าเมือง เมื่อถึงเทศกาลสำคัญของทุก ๆ ปีเจ้าเมืองเหล่านี้มักจะมีการเล่นกีฬา สกา ตีคี่ นอกจากนั้นยังนิยมไปประพาสป่าล่าสัตว์และต่อไก่อบริเวณหนองเล็งไก่โอก วันหนึ่งพญา จันทราชกับข้าราชการบริวารเสด็จประพาสป่าเพื่อล่าเนื้อ บังเอิญไปพบกวางคำที่พระอินทร์แปลงกาย ลงมา พญาจันทราชได้ตามกวางคำไปจนข้าราชการเสด็จตามไม่ทัน พระองค์ได้หลงเข้าไปในป่า และได้เดินทางทะลุป่าไปจนถึงเมืองฟ้าแดด จากนั้นจึงได้หยุดพักที่ศาลานอกเมือง พระองค์ทราบ ชาวว่าพระธิดาของพญาฟ้าแดดทรงพระนามว่าพระธิดาฟ้าหยาด มีสิริโฉมงดงาม พระบิดาจึงได้ ทรงสร้างปราสาทกลางน้ำให้เป็นที่พักพิง โดยมีข้าราชการบริวารและทหารคอยถวายความปลอดภัย อย่างหนาแน่น พญาจันทราชมีประสงค์ได้ยลโฉม และหวังที่จะได้พระธิดาฟ้าหยาดมาเป็นพระชายา จึงได้ลอบเข้าไปหาพระธิดาฟ้าหยาด โดยพระอินทร์ได้ทรงช่วยเหลือ ทำให้ทั้งสองได้พบกันที่ศาลา กลางน้ำ สองพระองค์ได้มีความรักใคร่ซึ่งกันและกันและอยู่ด้วยกันเป็นระยะเวลานาน จนทำให้พระธิดาฟ้าหยาดทรงตั้งครรภ์อ่อน ๆ โดยที่พญาฟ้าแดดไม่ทราบเรื่องราวเหล่านี้ จากนั้นพญาจันทราชได้ขอเสด็จกลับไปยังเมืองเชียงโสมและทรงมีรับสั่งให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ นำเครื่องบรรณาการไปสู่ขอพระธิดาฟ้าหยาดแต่พญาฟ้าแดดทรงไม่รับเครื่องบรรณาการ การสู่ขอนี้และได้ทรงกริ้วมาก เพราะถือว่าพญาจันทราชดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพของตน เมื่อพญาจันทราชทรงทราบว่าพญาฟ้าแดดไม่รับเครื่องบรรณาการการสู่ขอจากพระองค์ก็ทรงกริ้ว พญาจันทราชจึงยกทัพ มาทำสงครามเพื่อชิงเอาตัวพระธิดาฟ้าหยาด ทั้งสองเมืองเกิดการสู้รบกัน พญาจันทราชเสียทีแก่กองทัพพญาฟ้าแดดและถูกพญาฟ้าแดดฟันจนสิ้นพระชนม์ลงในสนามรบ ฝ่ายพระธิดาฟ้าหยาดเมื่อทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ของพญาจันทราชผู้เป็นพระสวามีก็ทรง เสียพระทัยอย่างมาก จึงได้ตรอมใจสิ้นพระชนม์ที่ปราสาทกลางน้ำตาม เมื่อพญาฟ้าแดดทรงทราบ ข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระธิดาฟ้าหยาดก็เสียพระทัยเป็นอันมากพระองค์โปรดให้นำพระศพ

ของทั้งสองพระองค์บรรจุลงในโกศอันเดียวกัน แล้วทำพิธีถวายพระเพลิงพระศพของทั้งสองพระองค์ จากนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้ก่อพระเจดีย์บรรจุอัฐิของทั้งสองพระองค์ไว้คู่กันและให้ช่างหล่อพระพุทธรูปทองคำจำนวน 84,000 องค์ นำมาบรรจุไว้ที่เจดีย์บรรจุอัฐิของพระธิดาฟ้าหยาต และพระธิดาจันทร์ราช หลังจากนั้นมาเมืองทั้งสองเมืองก็มีไมตรีที่ดีต่อกันโดยเมืองเชียงใหม่ได้ส่งเครื่องบรรณาการแก่เมืองฟ้าแดดเป็นประจำทุกปี กาลต่อมาพญารัตนผู้เป็นอนุชาของพญาจันทร์ราชที่ปกครองเมืองเชียงใหม่ได้ 6 ปี พระองค์มีความเคียดแค้นพญาฟ้าแดดที่ได้ทำให้พระเชษฐาของพระองค์สิ้นพระชนม์พระองค์จึงได้เตรียมการทำศึกกับพญาฟ้าแดด โดยได้รับความช่วยเหลือจากเมืองต่าง ๆ ที่เป็นมิตรสหายกันจำนวนหลายเมือง นอกจากนั้นยังมีเมืองที่เป็นญาติพี่น้องกันมาร่วมทำศึกสงครามครั้งนี้ด้วย ซึ่งรวมพลกันแล้วมีมากมายเหลือขนาดนับจนเมืองฟ้าแดดไม่อาจทำการต่อสู้ได้พญาฟ้าแดดจึงยอมอ่อนน้อมต่อพญารัตนแล้วทำการส่งเครื่องบรรณาการ ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง เทียนเงินเทียนทองไปขออ่อนน้อมต่อพญารัตนแห่งเมืองเชียงใหม่ จากนั้นเมืองฟ้าแดดและเมืองเชียงใหม่จึงได้มีมิตรไมตรีที่ดีต่อกัน ไม่มีการทำสงครามอีกเลย จนบ้านเมืองร้างไปในที่สุด (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์, 2543)

ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางสำนวนที่สาม เป็นสำนวนที่เล่าสืบต่อกันภายในชุมชนบ้านเสมาและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งนายมงคล บุตรโพธิ์ศรี ปราชญ์ชาวบ้านประจำชุมชนบ้านเสมาได้ถ่ายทอดตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางไว้ว่า

“เมืองฟ้าแดดสงยาง แท้จริงแล้วมีชื่อว่าเมืองฟ้าแดดแล้วก็มีอีกเมืองหนึ่ง ชื่อว่าเมืองสงยางเป็นเมืองพี่น้องเมืองน้องกัน เจ้าเมืองฟ้าแดดมีนามว่าพญาฟ้าแดด ส่วนเจ้าเมืองสงยางมีนามว่าพญาฟ้าระงิม ทั้งสองเมืองมีการปกครองร่วมกัน มีความเจริญด้านพุทธศาสนาอยู่เย็นเป็นสุข ผู้ที่ปกครองเมืองก็มีความเข้มแข็ง ในสมัยนั้นหัวเมืองต่าง ๆ มีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการตักสิ การเล่นพนันและการล่าสัตว์ แต่ส่วนใหญ่พญาหัวเมืองต่าง ๆ นิยมล่าสัตว์ ในวันหนึ่งก็เกิดเรื่องขึ้น คือพญาฟ้าแดดมีลูกสาวที่มีหน้าตาที้งดงาม อายุประมาณ 15-16 ปี มีนามว่าฟ้าหยาตที่ตั้งชื่อว่าฟ้าหยาตเพราะนางงามราวกับหยาดลงมาจากฟ้าเป็นธิดาที่พญาฟ้าแดดรักและห่วงแหนมาก จนต้องสร้างปราสาทเสาเดียวกลางน้ำให้ธิดาอาศัยอยู่ จากนั้นในช่วงเวลาต่อมาได้มีเมืองเชียงใหม่ที่อยู่ทางทิศเหนือของเมืองฟ้าแดด ได้มีพญาจันทร์ราชเป็นผู้ปกครองเมืองมีเชียงใหม่ เชียงสร้อยเป็นน้องชายพญาจันทร์ราชเป็นผู้ที่มาล่าสัตว์ตามประเพณีแล้วได้พบไก่ป่าจึงได้ตามล่าไก่ป่าตัวนั้นไป จนพลัดหลงกับบรืวารเข้ามา ในอุทยานของนางฟ้าหยาต เมื่อทั้งสองพบกันแล้วก็ได้ตกลงรักกันจนทำให้เกิดการผิดจารีตประเพณี แต่พญาฟ้าแดดผู้เป็นพ่อไม่รู้เรื่องนี้จนหลายเดือนผ่านไปนางฟ้าหยาตทรงตั้งครุฑพญาจันทร์ราชเลยคิดที่จะกลับเมืองไปเพื่อให้ทูตได้มาสู่ขอนางฟ้าหยาตให้ตามประเพณี

แต่แล้วพญาฟ้าแดดได้รู้ข่าวเสียก่อนจึงเกิดความไม่พอใจเหมือนตนนั้นถูกการเหยียดหยาม พญาฟ้าแดดเลยทำพญาจันทราชว่าถ้าอยากได้ลูกสาวของตนก็ให้มาทำศึกด้วย เลยเกิดสงครามขึ้น ในสงครามครั้งนี้พญาจันทราชได้นำหัวเมืองต่าง ๆ ที่เป็นพี่น้องมารบร่วมด้วย พญาฟ้าแดด กับพญาฟ้าระงมนี้ก็ตั้งรับการเกิดสงคราม ทำให้มีการนองเลือดทั้งแผ่นดิน จากนั้นพญาจันทราช ได้เสียรู้ให้กับพญาฟ้าแดดจนถูกฆ่าตายในสนามรบ เมื่อกล่าวถึงธิดาฟ้าหายาด พอทราบข่าว ก็เกิดความเสียใจเป็นอย่างมากจนหมดสติเสียชีวิตตามพญาจันทราชพญาฟ้าแดดได้รู้ ถึงความรักของทั้งสองที่เกินขอบธรรมเนียมประเพณี ที่ไม่สามารถหวงห้ามไม่ได้เลยได้สำนึกผิด ตนจึงได้ทำบุญกุศลสร้างพุทธรูปเพื่อลบล้างในสิ่งที่ตนได้กระทำลงไปและส่งดวงวิญญาณ ของทั้งสอง ด้วยเหตุนี้จึงเห็นเมืองฟ้าแดดเต็มไปด้วยพระพุทธรูป พระพิมพ์ดินเผาพระลำริด มากมายเนื่องจากประชาชนชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้น” (มงคล บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2565)



ภาพประกอบ 9 ศาลเจ้าเมืองฟ้าแดด

2.4.5 สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง

ปัจจุบันชาวบ้านในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในเขตบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบัน มีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นว่าเรื่องราวในตำนานฟ้าแดดสงยางเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในอดีต สภาพสังคม การเมือง การปกครอง วิถีชีวิตของผู้คน รวมถึงสถานที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏ ในเมืองฟ้าแดดสงยาง อาทิ ชากโบราณสถาน หนองน้ำ เนินดิน ล้วนแล้วมีความเกี่ยวข้องกับ

ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางทั้งสิ้น ซึ่งสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง มีดังนี้ (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 96-97)

1. โนนเจ้าฟ้าระงิม “เจ้าฟ้าระงิม” หรือ “พญาอินสุริย์” ตามตำนานเมืองฟ้าแดดอีกสำนวนหนึ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่ได้เล่าขานกันมาอีกสำนวนหนึ่งนั้น พระนามดังกล่าว คือพระนามของกษัตริย์ที่ปกครอง เมืองฟ้าแดดหรือมีอีกหนึ่งพระนาม คือ “พญาฟ้าแดด” โนนเจ้าฟ้าระงิมมีลักษณะเป็นเนินดินที่ตั้งอยู่ในเขตเมืองโบราณ มีคติความเชื่อกันว่าเนินดินแห่งนี้แต่เดิมเป็นเสมือนสถานที่ที่ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานของกษัตริย์และเป็นที่ประทับของพญาฟ้าแดดหรือเจ้าฟ้าระงิม กษัตริย์ผู้ปกครองเมือง



ภาพประกอบ 10 โนนเจ้าฟ้าระงิม

2. โนนฟ้าแดด เป็นสถานที่ที่สำคัญอีกหนึ่งแห่งที่มีความเกี่ยวข้องกับตำนานเมืองฟ้าแดด ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาและบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากความเชื่อที่ถูกสืบทอดมาแต่เดิมว่า พื้นที่แห่งนี้เคยเป็นอุทยานหลวงที่กษัตริย์และเชื้อราชวงศ์ อาทิ เจ้าฟ้าระงิม พระธิดาฟ้าหยาด พระมเหสี พระบรมวงศานุวงศ์ และนางสนมกำนัล ได้มาพักผ่อนให้สำราญพระราชหฤทัย นอกจากนี้ในบริเวณโนนฟ้าแดดยังปรากฏเจดีย์ฟ้าแดด ซากอาคารลักษณะเป็นฐานเจดีย์ก่ออิฐ ผังทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดกว้างยาว ด้านละ 6.50 เมตร สูงราว 2.20 เมตร ผลการขุดแต่งโบราณสถานเมื่อปี พ.ศ. 2510 พบชิ้นส่วนพระพิมพ์ดินเผา ชิ้นส่วนประติมากรรมปูนปั้น เช่น เศียรพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ รวมถึงการบูรณะโบราณสถาน ในปี พ.ศ. 2540 พบชิ้นส่วนใบเสมาหินทรายสีแดง

ขนาดสูง 1.30 เมตรเป็นหลักภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติและชาดก จัดอยู่ในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16



ภาพประกอบ 11 โนนฟ้าแดด

3. โนนสาวเอ้ เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านนาบึง ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ในบริเวณเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง ชาวบ้านในท้องถิ่นหรือบริเวณใกล้เคียงมีความเชื่อกันว่า สถานที่แห่งนี้เคยเป็นที่ตั้งของปราสาทกลางหรือเป็นรมณีสถานที่พญาฟ้าแดดได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประทับหรือแปรพระราชฐานชั่วคราวของพระธิดาฟ้าหายาด สถานที่ดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึงกับท่อน้ำ โดยเชื่อกันว่าเป็นสถานที่ที่พระธิดาฟ้าหายาดใช้เป็น ที่สรงน้ำ ลำราญพระทัยร่วมกับข้าราชการบริพารทั้งหลาย ในพระองค์ นอกจากนี้แล้วยังเป็นที่อาบน้ำ พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองและเป็นจุดพักของอาคันตุกะที่ได้มาเยี่ยมเยือนเมืองฟ้าแดดสงยาง ก่อนที่จะเข้าเมืองเพื่อเป็นการแต่งตัวและได้ผลัดเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย ชาวบ้านจึงนิยมเรียกเนินดินบริเวณที่ตั้งอยู่ติดกับริมหนองน้ำขนาดใหญ่นี้ว่า “โนนสาวเอ้” ซึ่งคำว่า “เอ้” ในภาษาท้องถิ่นอีสาน หมายถึง การประดับตกแต่งร่างกายหรือเครื่องแต่งกายให้สวยงาม



ภาพประกอบ 12 โนนสาวเอ้

4. โนนฟ้าหยาด เป็นซากโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านโนนศิลาแดง ผู้คนในท้องถิ่นมักเรียกสถานที่แห่งนี้ว่า “เจดีย์นางฟ้าหยาด” ดังคติความเชื่อตามตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมาว่าพญาเชียงโสมได้ทำการสู้รบกับพญาฟ้าแดดแล้ว ได้ถูกพญาฟ้าแดดฟันจนสิ้นพระชนม์ในสนามรบ เมื่อพระธิดาทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ของพญาเชียงโสมก็เกิดความเสียพระทัยเป็นอย่างมากและได้ตรอมใจใจจนสิ้นพระชนม์ตามผู้เป็นสวามี ณ ที่ปราสาทกลางน้ำพอพญาฟ้าแดดผู้เป็นบิดาทราบข่าวจึงได้สร้างที่เก็บบรรจุอัฐิของพระธิดาฟ้าหยาดไว้เป็นอนุสรณ์ ซากเจดีย์แห่งนี้จึงชื่อว่า เจดีย์นางฟ้าหยาดและเมื่อปี พ.ศ. 2510 ได้ทำการขุดแต่งโบราณสถานแห่งนี้ขึ้น พบโบราณวัตถุที่เป็นที่เคารพทางศาสนา อาทิ เทวรูปสำริด ชิ้นส่วนพระพิมพ์ดินเผาปางสมาธิ พระพุทธรูปสำริดปางประทานอภัยและปางเสด็จจากดาวดึงส์ โดยสันนิษฐานว่าเป็นศิลปะในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16



ภาพประกอบ 13 โนนฟ้าหยาด

5. หนองเล็งไก่โอก สถานที่แห่งนี้ปัจจุบันตั้งอยู่ที่หมู่บ้านโนนศิลาเล็งบริเวณใกล้เคียงกับเขตเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง มีลักษณะรูปร่างเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ในภาษาท้องถิ่นอีสานเรียกลักษณะดังกล่าวนี้ว่า “เล็ง” ซึ่งหมายถึง ส่วนหนึ่งของแม่น้ำที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในภายหลังแม่น้ำได้เปลี่ยนทิศทางการไหลผ่าน จึงกลายมาเป็นแอ่งน้ำที่มีขนาดใหญ่ ส่วนคำว่า “ไก่โอก” ในภาษาท้องถิ่นอีสาน มีความหมายว่า ไก่ตัวผู้ที่มีขนาดใหญ่ ตามที่ได้ปรากฏในตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ได้กล่าวไว้ว่า พญาเชียงโสมหรือพญาจันทราช ได้เดินทางมาต่อไก่ที่ริมหนองน้ำ และได้ติดตามไก่โอกมาจนถึงเมืองฟ้าแดดจนได้พบกับภริดาฟ้าหยาดพระราชธิดาของพญาฟ้าแดด



ภาพประกอบ 14 หนองเล็งไก่โอก

2.2.6 ประวัติความเป็นมาของพระธาตุยาคุ

2.2.6.1 พระธาตุยาคุด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

ในบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางมีร่องรอยของโบราณสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนา อยู่หลายแห่ง จากการขุดค้น ขุดแต่ง ของกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. 2510-2511 พบว่า มีซากสถูปเจดีย์ และซากศาสนาคารที่ทำการขุดแต่งแล้ว จำนวน 14 แห่ง ในส่วนของเจดีย์นั้นมีทั้งลักษณะผัง เป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมของแต่ละด้านยื่นออกไป อีกทั้งยังมีลักษณะที่เป็นสี่เหลี่ยมแปดเหลี่ยม และวงกลม โบราณสถานที่พบ ส่วนใหญ่เป็นซากเจดีย์จำนวน 10 แห่ง นอกจากนั้นเป็นซาก ศาสนาคาร จำนวน 4 แห่ง โบราณสถานทุกแห่ง ใช้อิฐเป็นทิวสัณฐานในการก่อสร้าง ซากโบราณสถานบางแห่งจากบันทึกการขุดแต่ง ปรากฏว่าบางแห่งมีลวดลายปูนปั้นประดับด้วย (ไชยยศ วันอุทา, 2538)

ในต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2539 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 อุบลราชธานี ได้มาดำเนินการควบคุมการขุดแต่งเสริมฐานองค์ระธาตุยาคุ ได้พบซากฐานเจดีย์ เพิ่มอีก 1 แห่ง บริเวณรอบเจดีย์พระธาตุยาคุในแนวเดียวกับเจดีย์บริวารที่พบก่อนหน้านี้ในส่วน ของโบราณสถานที่เป็นสถูปเจดีย์นั้น พบว่า เจดีย์หมายเลข 10 ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของตัวเมืองมีความสมบูรณ์ที่สุดกว่าซากสถูปเจดีย์แห่งอื่น ๆ ที่พบในเมืองฟ้าแดดสงยาง ซึ่งปัจจุบัน ประชาชนในท้องถิ่นเรียกว่า “พระธาตุยาคุ” ลักษณะของพระธาตุยาคุจากการขุดแต่งของกรมศิลปากร พบว่า ก่อนที่จะเป็นองค์สถูปเจดีย์ได้พบฐานเดิมซึ่งลึกลงไปจากฐานสถูปเจดีย์ในปัจจุบันอีกชั้นหนึ่ง ก่อด้วยอิฐมีผังคล้ายรูปกากบาทแต่มีการย่อมุมที่ตรงปลาย ของแต่ละด้านที่ยื่นออกไป มีความสูง จากพื้นล่างลงมาประมาณ 1 เมตรเศษ ต่อจากนั้นจึงเป็นฐานที่บูรณะขึ้นใหม่ จากลักษณะเป็น กองอิฐธรรมดาตามรอยเดิมในลักษณะของฐานเขียง ผังแปดเหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้น และอีกชั้นที่ 4 มีความสูงมากกว่าทุกชั้นแต่ทำส่วนบนสอบเข้าเล็กน้อย จากนั้นทำตอนบนเหนือขึ้นไปผายออกเล็กน้อย ทำส่วนบนสอบเข้าหา จุดศูนย์กลางโดยการก่ออิฐลดหลั่นเป็นชั้นบันไดขึ้นไปตอนบน แล้วจึงเป็น ทงระฆังแปดเหลี่ยมทงอบอ้วนสอบเข้าตอนปลายเล็กน้อยจากองค์ระฆังขึ้นไปชำรุดแต่ถูก บูรณะขึ้นใหม่ มีลักษณะเป็นองค์ระฆังแปดเหลี่ยมทำเป็นกลีบบัว ปรับโดยรอบอย่างเรียบง่าย มีองค์ระฆังแปดเหลี่ยมเท่านั้นที่ยังรูปรอยเดิมอยู่ ซึ่งน่าจะถือว่าเป็นลักษณะขององค์ระฆังที่แตกต่าง ไปจากที่พบเห็นในภูมิภาคนี้ ลักษณะของส่วนยอดองค์พระธาตุ ดังที่เห็นในปัจจุบันมีการซ่อมแซม ขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2591 และบูรณะอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2501 ดังที่เห็นใน ปัจจุบันโดยฝีมือช่างชาวญวน ขนาดขององค์พระธาตุนี้มีขนาดกว้าง 16 เมตรฐานอิฐสูง 1.15 เมตร สูงประมาณ 15 เมตร (กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ, 2563) พระธาตุยาคุได้รับประกาศ ขึ้นทะเบียน เป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 99 ตอนที่ 155 วันที่ 21 ตุลาคม 2525 มีเนื้อที่ประมาณ

ที่มา: ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2525, 21 ตุลาคม).
ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 99 ตอนที่ 155. หน้า 35.

คำว่า “พระธาตุยาकु” เป็นคำที่ชาวบ้านในท้องถิ่นเรียกพระธาตุองค์นี้ ด้วยเชื่อว่าเป็นพระธาตุ หรือสถูปเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของพระภิกษุผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนในท้องถิ่น เมื่ออพยพเข้ามา ตั้งชุมชน คือ บ้านก้อมหรือบ้านเสมา ตรงบริเวณที่ตั้งเมืองฟ้าแดดสงยางในปัจจุบัน ต่อมาได้มีนักวิชาการท้องถิ่นได้ทำการศึกษาถึงลักษณะขององค์พระธาตุ ลักษณะการปักโบสถมารอบองค์พระธาตุ ตลอดจนการมีเจดีย์ราย (เจดีย์บริวาร) เรียงไปทางด้านทิศใต้ 3 องค์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2539 ได้มีการขุดแต่งบริเวณรอบองค์พระธาตุยาคุ ได้พบซากเจดีย์บริวารเพิ่มขึ้นอีก 1 องค์ รวมเป็น 4 องค์ ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานใหม่ว่า น่าจะไม่ใช่พระธาตุหรือสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิของพระภิกษุสามเณร หากแต่เป็นสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นเนื่องด้วยสมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า จากแนวคิดดังกล่าว ไชยศ วันอุทา นักวิชาการท้องถิ่นได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมและเสนอบทความเรื่อง “พระธาตุยาคุ หรือ พระบรมธาตุ?” ตีพิมพ์ในวารสารศิลปวัฒนธรรม

ฉบับเดือนกันยายน พ.ศ. 2538 เป็นการศึกษาข้อมูลที่ได้จากหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ ประเภทกำหนดอายุสมัยขององค์พระธาตุยาคุติทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการก่อสร้างเจดีย์ทางพุทธศาสนาการพบเจดีย์บริวารรอบองค์พระธาตุและพบใบเสมาสลักเป็นเรื่องราวชาดกและพุทธประวัติในพุทธศาสนา ในทางวิชาการทำให้เกิดน้ำหนักร้อยกว่าคตินิยมเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นที่นำไปผูกโยงกับโบราณสถาน โบราณวัตถุที่พบในท้องถิ่นไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์

ในบทความดังกล่าวเสนอแนวคิดที่ว่า “พระธาตุยาคุ” เป็นคำเรียกของชาวบ้านในท้องถิ่นแถบนั้นที่เรียกชื่อพระธาตุองค์นี้ โดยชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเจดีย์หรือพระธาตุที่บรรจุอัฐิของพระสงฆ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือตั้งแต่ครั้งอพยพมาตั้งหมู่บ้าน ณ ที่แห่งนี้ จึงมีการเรียกพระธาตุยาคุมาจนถึงปัจจุบัน

คำว่า “ยาคุ” เป็นคำเรียกสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ของภาคอีสานที่มีมาแต่โบราณ เมื่อพระสงฆ์รูปใดเป็นผู้ประพจน์ ปฏิบัติชอบ มีคุณธรรมและบวชมาไม่น้อยกว่าสามพรรษา ชาวบ้านจะนิมนต์มาทำพิธี “หุดสง” จากนั้นก็จะเลื่อนสมณศักดิ์เป็นยาคุ ยาชา เป็นต้น อุดม บัวศรี (2546, น.1-28) ได้กล่าวถึง สมณศักดิ์ของพระสงฆ์อีสานโบราณว่า มีลำดับสมณศักดิ์ดังนี้

- 1) เจ้าหัวคุยอดแก้ว เท่ากับ สังฆราชครู มีหน้าที่เป็นที่ประมุขสงฆ์ทั่วทั้งแคว้น
- 2) เจ้าหัวคุลูกแก้ว เท่ากับ เจ้าคณะรองยอดแก้ว
- 3) เจ้าหัวคุหลักคำ เท่ากับ เจ้าคณะจังหวัด
- 4) เจ้าหัวด้าน เท่ากับ เจ้าคณะแขวง
- 5) เจ้าหัวคุ (ยาคุ)
- 6) เจ้าหัวชา (ยาชา)
- 7) เจ้าหัวสมเด็จ (สำเร็จ)

ส่วนวัช ปุณโณทก (2531) ได้กล่าวถึง สมณศักดิ์พระสงฆ์อีสานโบราณตามลำดับชั้นของภิกษุ หรือสามเณรที่ผ่านการหุดสง ดังนี้

- 1) สำเร็จ คือ ภิกษุหรือสามเณรที่ผ่านการหุดสง ครั้งที่ 1
- 2) ชา (ปริชา) คือ ภิกษุหรือสามเณรที่ผ่านการหุดสง ครั้งที่ 2
- 3) คุ (ครู) คือ ภิกษุหรือสามเณรที่ผ่านการหุดสง ครั้งที่ 3
- 4) คุหลักคำ คือ ภิกษุหรือสามเณรที่ผ่านการหุดสง ครั้งที่ 4
- 5) คุลูกแก้ว คือ ภิกษุหรือสามเณรที่ผ่านการหุดสง ครั้งที่ 5

6) คุยอดแก้ว คือ ภิกษุหรือสามเณรที่ผ่านการฮตสรง ครั้งที่ 6

จากข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้สูงอายุกล่าวถึงเมืองโบราณบริเวณที่ตั้งพระธาตุยาคว่า เดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นที่กว้างปรากฏมีซากเจดีย์และแผ่นหินรูปใบเสมาอยู่มากมาย ชาวบ้านเห็นเป็นท่าเลดี จึงได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งอพยพออกมาจากเมืองกมลาไสยมาตั้งบ้านเรือนและจับจองที่ทำไร่นาและเรียกหมู่บ้านตัวเองว่าบ้านบักก้อม ซึ่งเรียกตามชื่อเสือโคร่งทางด่วนที่พบบริเวณป่าใกล้ชุมชน การอพยพมาตั้งบ้านเรือน มีพระภิกษุอันเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านตามมาและตั้งสำนักสงฆ์และกลายเป็นวัดประจำหมู่บ้าน ภิกษุรูปนี้ชาวบ้านเรียกว่า ยาคุง่อม เมื่อภิกษุรูปนี้มรณภาพลง ชาวบ้านจึงทำศาลใส่อัฐิไว้ในบริเวณบ้านบักก้อม ภายหลังหมู่บ้านแห่งนี้ได้ชื่อใหม่ว่า “บ้านเสมา” บริเวณที่ตั้งศาลเป็นวัดประจำหมู่บ้านชื่อวัดโพธิ์ชัยเสมาราม สมัยต่อมาเมื่อชาวบ้านเห็นว่า มีซากเจดีย์ขนาดใหญ่สมบูรณ์กว่าที่อื่น ๆ ชาวบ้านจึงคิดว่าเป็นที่บรรจุอัฐิของยาคุง่อม จึงเรียกเจดีย์แห่งนี้ว่าพระธาตุยาคุจนปัจจุบัน (ไชยยศ วันอุทา, 2538, น. 222-225)

จากลักษณะพื้นฐานที่ตั้งของโบราณวัตถุ โบราณสถาน หลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะและสมมุติฐานด้านคติความเชื่อในการสร้างพระธาตุเจดีย์องค์นี้ ทำให้เกิดแนวคิดว่าพระธาตุเจดีย์องค์นี้ น่าจะไม่ใช่เจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิของพระสงฆ์สามเณรธรรมดา หากแต่เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เมื่อครั้งอดีตกาล หากพิจารณาในกรอบทางด้านสังคมวัฒนธรรม พระธาตุยาคุอาจถูกสร้างขึ้นเพื่อที่จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือสิ่งอื่น ๆ ที่เนื่องด้วยพระพุทธเจ้า (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550 น.17) เนื่องจากเหตุผลดังต่อไปนี้

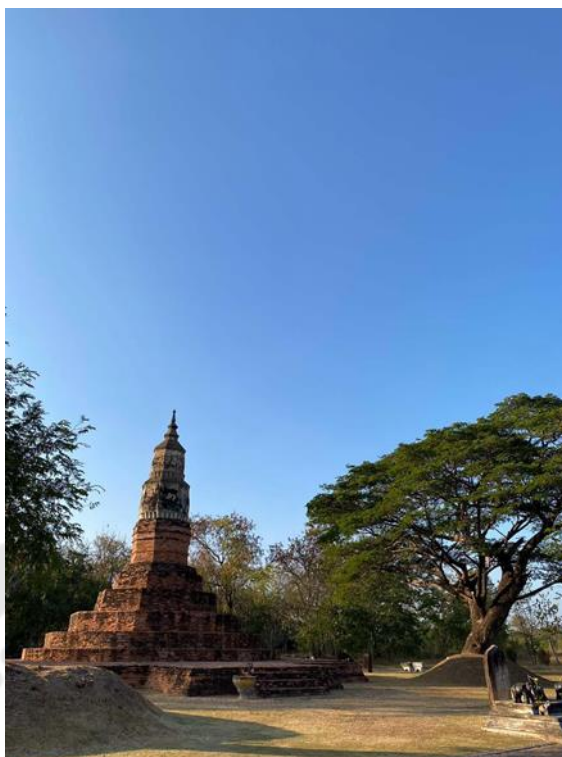
1) จากการขุดค้นทางโบราณคดีของกรมศิลปากร ทำให้ทราบว่า พระธาตุยาคุมีมาแล้วตั้งแต่สมัยทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16 ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเชื่อของชาวบ้านและความเชื่อในปัจจุบัน ที่เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิของพระภิกษุที่มีชีวิตอยู่ในช่วงอพยพมาตั้งบ้านของชุมชนบ้านเสมาเมื่อไม่นานมานี้เอง

2) จากข้อมูลการขุดแต่งตรงฐานบริเวณซากเจดีย์ พบว่ามีใบเสมาสลักเป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกและพุทธประวัติปักไว้รอบองค์พระธาตุเจดีย์ทั้ง 8 ทิศ การมีใบเสมาสลักเป็นเรื่องราวชาดก และพุทธประวัติ เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงคติทางพุทธศาสนา และการนำใบเสมาสลักเรื่องราวชาดกและพุทธประวัติมาปักรอบองค์พระธาตุเจดีย์เป็นพุทธบูชาหรือเพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งการนำใบเสมาที่มีภาพสลักเล่าเรื่องที่เกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าเพื่อบูชาหรือถวายแก่อัฐิของวิญญานของสามเณรธรรมดา ย่อมไม่น่าจะเป็นไปได้อีกทั้งคติทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องการสร้างใบเสมาเป็นเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดเขตศักดิ์สิทธิ์

เพื่อทำพิธีกรรมหรือสังฆกรรมของสงฆ์ ซึ่งไม่ได้ปรากฏในพุทธบัญญัติหรือคติทางพุทธศาสนาสมัยใด ที่ได้กล่าวว่ามีการทำโบสถ์มาบูชาพระสงฆ์หรือบุคคลธรรมดาเลย

3) จากหลักฐานด้านต่าง ๆ ที่พบทำให้ทราบว่าเมืองโบราณแห่งนี้ เป็นเมืองที่สำคัญในการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาแห่งหนึ่งที่พบในภูมิภาคแถบนี้ด้วยเหตุว่าได้พบซากโบราณสถานโบราณวัตถุที่สำคัญอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธรูปศาสนาอยู่เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะโบสถ์มาหิน อาจเป็นไปได้ว่าเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่กระจายอยู่ตามเมืองสำคัญทางพุทธศาสนาในแถบสุวรรณภูมิ ดังที่พบในเมืองนครจำปาศรี เขตอำเภอนาดูนจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นเมืองโบราณร่วมสมัยและอยู่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากตามพุทธประวัติกล่าวไว้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ได้รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุที่กระจายอยู่ตามเมืองหรือแคว้นต่าง ๆ ทั้ง 8 แห่ง แล้วแบ่งปันใหม่ โดยแบ่งเป็นส่วนเล็ก ๆ มากมาย แล้วแจกจ่ายไปตามเมืองต่าง ๆ ให้ก่อเจดีย์บรรจุไว้ ซึ่งแถบสุวรรณภูมิ ก็ได้มีสมณทูตนำพระพุทธรูปศาสนาเข้ามาเผยแพร่ด้วยเช่นกัน เมื่อพระพุทธรูปศาสนาประดิษฐานอย่างมั่นคงในภูมิภาคแถบนี้แล้ว อาจเป็นไปได้ว่ามีการนำเอาพระบรมสารีริกธาตุหรือพุทธสรีรังคารส่วนใดส่วนหนึ่งมาประดิษฐานก่อเป็นพระธาตุเจดีย์บรรจุไว้หรืออาจเป็นการสร้างขึ้นโดยไม่ได้บรรจุสิ่งใดที่เนื่องด้วยพระพุทธรูปเจ้าไว้ แต่เป็นการสร้างเพื่อถวายบูชาแก่พระพุทธรูปเจ้าก็เป็นได้ ประกอบกับพระธาตุองค์นี้มีเจดีย์ขนาดเล็กสร้างไว้โดยรอบเป็นเจดีย์บริวารจึงเป็นสิ่งที่เสริมความสำคัญของพระธาตุองค์นี้ว่าต้องมีความสำคัญเป็นอย่างมกดังนั้นพระธาตุองค์นี้จึงไม่น่าจะเป็นเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของภิกษุสามเณรแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตามชาวบ้านเสมาก็ยังคงมีความทรงจำเกี่ยวกับพระธาตุยาควในแง่ที่สะท้อนออกมา จากตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางอันเป็นวรรณกรรมประจำท้องถิ่น อย่างพระมหารัตนะ (รัตนศิริ) (การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2565) ที่ได้ถ่ายทอดเรื่องความเชื่อของชาวบ้านที่มีเกี่ยวกับพระธาตุยาควว่า “เป็นที่ประดิษฐานของอัฐิธาตุเจ้าอาวาสที่อยู่ในชุมชนเมืองฟ้าแดดสงยางสมัยนั้น ซึ่งเป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ผู้มีวิชาอาคมแกร่งกล้าเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมือง ชาวเมืองจึงก่อเป็นเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุไว้ในองค์พระธาตุยาคว ‘พระธาตุยาคว’ จริง ๆ สะกดด้วยตัว ‘ญ’ ในสมัยล้านช้าง เรียกว่า ‘ญาคู’ ออกเสียงนาสิก แปลว่า ผู้ที่ทรงความรู้ผู้มีความรู้ธรรมรู้ดีรู้ชั่ว” อาจกล่าวได้ว่า “พระธาตุยาคว” ในความทรงจำของชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมามีความเชื่อสืบต่อกันมานั้น สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างอัตลักษณ์และความมีตัวตนของชาวบ้านเสมาก็ผูกโยงกับตำนานและชื่อบ้านนามเมืองที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีตและถูกเล่าขานมาจนถึงปัจจุบัน



ภาพประกอบ 17 พื้นที่พระธาตุยาคุ

“พระธาตุยาคุ” ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ชาวบ้านเสมาให้ความเคารพนับถือและเชื่อว่าโบราณสถานแห่งนี้เป็นโบราณสถานที่มีความศักดิ์สิทธิ์เป็นอย่างมาก ซึ่งได้มีผู้อาวุโสในที่เกิดชุมชนอายุแก่ชรากว่า 80 ปี ผู้อาวุโสท่านนี้ได้เล่าว่าตัวทั้งหมดรวมทั้งคนอื่น ๆ ที่อยู่ในชุมชน ได้เคยเห็นดวงไฟมีแสงสุกสกาวลอยพุ่งไปทางพระธาตุยาคุอยู่พักใหญ่แล้วจึงดับไปเหตุการณ์นี้มักจะเกิดขึ้นในวันศีล ซึ่งต้นกำเนิดของดวงไฟนี้ไม่ทราบที่เกิดจากสิ่งใด แต่คนในท้องถิ่นก็มีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นว่าเป็นความมหัศจรรย์ความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากพระธาตุยาคุ (สรวง จันทรสสมบัติ, 2537 อ้างถึงในจังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 97) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของพระมหารัตนະ (รัตนศิริ) (การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2565) ได้เล่าถึงความเชื่อของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาที่มีต่อพระธาตุยาคุนี้ว่า หลังจากที่ยาคุได้มรณภาพลงจึงได้ทำการปลงศพแล้วเก็บอัฐิธาตุไว้ในองค์พระธาตุ แต่ก็เกิดเหตุการณ์อัศจรรย์ขึ้น เฉพาะในวันเพ็ญเดือน 6 ตามตำนานที่เล่าสืบกันมาว่าชาวบ้านมักพบดวงไฟประหลาด ซึ่งไม่ทราบว่ามีมาจากไหน ลอยวนพระธาตุแล้วก็หายเข้าไป บางครั้งก็เดินทางได้ในสมัยก่อนคนจะพบเจอมากในช่วงวันเพ็ญ เดือน 6 เมื่อชาวบ้านเห็นดวงไฟประหลาดนี้ชาวบ้านก็ต่างมาราบไหว้บูชาและทำพิธีสงฆ์น้ำพระธาตุ จากนั้นก็เกิดฝนตกถ้าปีไหนไม่ไปสงฆ์น้ำพระธาตุฝนก็ไม่ตกชาวบ้านจึงนัดกันว่า ในทุกวันเพ็ญเดือน 6 ให้ทุกคนมารวมตัวกันเพื่อสงฆ์น้ำ

พระธาตุและนับจากนั้นเป็นต้นมา ชุมชนบ้านเสมายังได้ทำพิธีบูชาพระธาตุยาครู หลังจากนั้นมาไม่กี่ปีก็มีประเพณีเสริมเข้ามาอีก คือ ประเพณีบุญบังไฟ ในพิธีจะมีการจุดบังไฟมาเสี่ยงฟ้าเสี่ยงฝน เรียกว่า “การเสี่ยงทาย” พิธีนี้ได้นำมาจัดรวมกันกับพิธีบูชาพระธาตุยาครูด้วย ทั้งนี้จากความเชื่อดังกล่าวได้ถูกยึดโยงจนเกิดพิธีกรรมอันมีลักษณะเฉพาะประจำชุมชน โดยชาวบ้านเชื่อว่าเมื่อประกอบพิธีนี้แล้วจะเกิดความเป็นสิริมงคลฝนตกตามฤดูกาลไร่นาเกิดความอุดมสมบูรณ์

2.3 แนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุยาครู

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุยาครู มีผู้ศึกษาไว้ 3 เรื่อง ได้แก่ พระนครินทร์ อนาลโย (พลชิวา) และคณะ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระธาตุยาครูที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวตำบลหนองแปน อำเภอกลมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่า การบูชาพระธาตุยาครูมีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวตำบลหนองแปน 3 ด้าน ดังนี้ 1. ด้านแนวคิดและคำสอนเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการแสดงออกด้วยกิริยาอาการของผู้เลื่อมใส ซึ่งการบูชานั้นมี 2 อย่าง ได้แก่ อามิสบูชาและปฏิบัติบูชา 2. ด้านการบูชาพระธาตุยาครูของชาวตำบลหนองแปน อำเภอกลมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการบูชาด้วยความเชื่อเรื่องการทำบุญตามหลักพระพุทธศาสนาที่ประกอบไปด้วยศีล สมาธิและปัญญา ทั้งนี้ชาวชุมชนตำบลหนองแปน นับว่าเป็นผู้มีธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึก มีความเคารพนับถือ ช่วยเหลือกันและมีความสามัคคี และ 3. การบูชาพระธาตุยาครูของชาวตำบลหนองแปน มีบทบาทหน้าที่ 5 ด้าน ดังนี้ ด้านความเชื่อ มีความเชื่อเรื่องบาปบุญ คุณโทษ เรื่องผลของการทำกรรม ด้านเศรษฐกิจ ได้ประชาสัมพันธ์ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ด้านครอบครัว ชาวบ้านตำบลหนองแปนเกิดความสามัคคีและความอบอุ่นภายในครอบครัว ด้านสังคม นับว่ามีการเกิดความเอื้ออาทรและการสร้างแรงจูงใจร่วมกันในด้านของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ชาวบ้านตำบลหนองแปน ได้มีการบูชาพระธาตุยาครูเป็นการแสดงออกถึงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย ได้แก่ การบูชาพระพุทธบูชาพระธรรมและบูชาพระสงฆ์

งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดและคำสอนเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุตามหลักพระพุทธศาสนา และการบูชาด้วยความเชื่อในเรื่องของการทำบุญ ซึ่งการบูชาพระธาตุยาครูของชาวตำบลหนองแปน ถือได้ว่ามีผลต่อการดำเนินชีวิต ทั้งในด้านความเชื่อ ด้านสังคม ด้านพุทธศาสนา ด้านความสามัคคีและด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากมีการประชาสัมพันธ์ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว

สิทธิชัย ระหาญนอก (2564) ได้ศึกษาเรื่อง พลวัตวัฒนธรรมการใช้ธงกับประเพณี ประดิษฐ์บนพื้นที่พระธาตุยาคู จากการศึกษาพบว่า ธงที่ปรากฏในบริบทสังคมวัฒนธรรมอีสาน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ๆ คือ 1) ธงที่ปรากฏในบริบทของวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม โดยพบธง ในหลักหิน ใบเสมาวรรณกรรมทางพุทธศาสนา และจิตรกรรมฝาผนัง (สุปแต่้ม) ในกลุ่มนี้ธง จะมีบทบาทเป็นเครื่องสักการะบูชาพระพุทธรูปเจ้าหรือสิ่งแทนองค์พระพุทธรูป เช่น พระพุทธรูป สถูป เจดีย์พระธาตุต่าง ๆ เป็นต้น และใช้ประดับในขบวนแห่อันเป็นเครื่องแสดงเกียรติยศของ บุคคลชั้นสูงและ 2) ธงที่ปรากฏในบริบทของวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ในกลุ่มนี้ธงมักจะมี บทบาท ในประเพณี ฮีตสิบสอง เช่น บุญคูณลาน บุญผะเหวด บุญสงกรานต์บุญข้าชะและบุญกฐิน เป็นต้น ซึ่งคนในท้องถิ่นเชื่อว่า ธงมีบทบาทคล้ายกับยันต์ที่สามารถป้องกันสิ่งชั่วร้ายเป็นสัญลักษณ์ เพื่อแสดงขอบเขตของพิธีกรรมเป็นเครื่องสักการะบูชา เป็นเครื่องสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา นอกจากนั้น ธงยังมีบทบาทในพิธีกรรมหลังความตาย โดยเป็นสัญลักษณ์การติดต่อสื่อสารกับโลก ของวิญญาณ ซึ่งคนในท้องถิ่นต่างใช้ธงในการทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้ว ด้วยความเชื่อ ที่ว่าวิญญาณของผู้ตายจะได้เกาะชายธงขึ้นสวรรค์ นอกจากนั้นวัฒนธรรมการใช้ธงยังมีความเป็น พลวัตโดยพบว่า มีการนำธง ซึ่งเป็นงานศิลปะหัตถกรรมแขนงหนึ่งอันเป็นสื่อสะท้อนมรดกทางภูมิ ปัญญา จากเดิมที่เคยปรากฏและมีบทบาทเด่นชัดในประเพณีฮีตสิบสอง และพิธีกรรมอื่น ๆ ในบริบท สังคมวัฒนธรรมอีสาน ถูกนำมาประยุกต์ดัดแปลงให้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการประดิษฐ์สร้าง ประเพณีใหม่บนพื้นที่พระธาตุยาคู บ้านเสมาตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นจุดหมายของชุมชนโบราณสมัยทวารวดีที่ชื่อว่า เมืองฟ้าแดด สงยาง นอกจากนั้นธงยังถูกทำให้เป็นสินค้ารวมถึงการออกแบบสร้างสรรคเพื่อเป็นการกระตุ้น เศรษฐกิจการท่องเที่ยวของผู้คนในยุคโลกาภิวัตน์

งานวิจัยชิ้นนี้อาจไม่ได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุยาคูโดยตรง แต่ได้กล่าวถึง การใช้ “ธง” ในประเพณีประดิษฐ์บนพื้นที่พระธาตุยาคู โดยทำให้เห็นว่า “ธง” คือสื่อสะท้อนมรดก ทางภูมิปัญญา ที่จากเดิมที่เคยมีบทบาทเด่นชัดในประเพณีฮีตสิบสองและพิธีกรรมอื่น ๆ ในบริบท สังคมวัฒนธรรมอีสาน ได้ถูกนำมาประยุกต์ให้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการประดิษฐ์สร้างประเพณี ใหม่บนพื้นที่พระธาตุยาคู นอกจากนั้นธงยังเป็นสินค้าในการกระตุ้นเศรษฐกิจการท่องเที่ยวของผู้คน ในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าประเพณีประติษฐ์ที่เกิดขึ้น บนพื้นที่พระธาตุยาคูนั้น อาจกล่าวได้ ว่าเป็นประเพณีบูชาพระธาตุยาคูที่ทางภาครัฐและภาคเอกชนให้การส่งเสริมจนเป็นที่รู้จักกัน อย่างแพร่หลาย “ธง” จึงถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่สะท้อนผ่านประเพณีดังกล่าว ซึ่งสร้างรายได้ให้กับผู้คนในชุมชนและเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2567 ผู้วิจัยพบงานวิจัยของพระมหานัฏพันธุ์ สุธสุสนวิภาณี และคณะ (2567) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่พระธาตุยาคู อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ จากการศึกษาพบว่าจังหวัดกาฬสินธุ์มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา ทำให้การท่องเที่ยวมีความหลากหลายและน่าสนใจ มีความสวยงามทางสถาปัตยกรรมและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ศาสนา วัฒนธรรมและงานศิลปะ การท่องเที่ยวนี้ถือเป็นการเปิดโอกาสที่ดีในการสัมผัสกับวัฒนธรรมท้องถิ่น การเข้าชมการแสดงศิลปะและงานฝีมือที่ชาวบ้านสร้างขึ้น การเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น เทศกาลประจำปี งานเทศกาลศาสนา เป็นการช่วยส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น และสร้างรายได้ให้กับชุมชน รวมถึงยังมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมในมิติพระพุทธศาสนาในพื้นที่พระธาตุยาคู พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุ 36-45 ปี มีสถานภาพสมรสและการศึกษาระดับปริญญาตรี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย โดยรวมมีระดับการมีส่วนร่วมสูงและมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธอยู่ในระดับมาก ลักษณะที่ต่างกันนี้ส่งผลต่อการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่พระธาตุยาคู ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในพฤติกรรมทางสังคม การศึกษาและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการพัฒนา สำหรับเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่พระธาตุยาคู ที่ได้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญตักบาตร แสดงธรรมเทศนา ปฏิบัติธรรมและนิทรรศการเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ รวมถึงกิจกรรมตามประเพณีท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวันสำคัญในชุมชน

ทั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าพื้นที่พระธาตุยาคู อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี ทำให้การท่องเที่ยวมีความน่าสนใจ ซึ่งมีส่วนช่วยเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสกับวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน ถือเป็นการกระจายรายได้ ทั้งยังช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ในส่วนเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา ทางชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดนิทรรศการต่าง ๆ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย

2.3.2 ทฤษฎีบทบาทหน้าที่กับการศึกษาคติชนวิทยา

พิธีบูชาพระธาตุยาคูชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ถือเป็นการปฏิบัติที่เกื้อหนุนจากความเชื่อของชาวบ้านชุมชนบ้านเสม็ดที่มีมาตั้งแต่ก่อตั้งชุมชน และได้ถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูนี้ถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อความเชื่อของชาวบ้านชุมชนบ้านเสม็ด ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีบูชา

พระธาตุยาคู โดยศึกษาจากข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ชุมชนบ้านเสมาเป็นพื้นที่สำคัญของข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ (Functionalism) เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคูที่มีต่อชุมชนบ้านเสมา

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) เป็นทฤษฎีที่มีพื้นฐานมาจากวิทยาศาสตร์สาขาชีววิทยาที่ศึกษาบรรดาสิ่งมีชีวิตว่าเป็น organism โดยระบบใหญ่ระบบหนึ่งนั้นประกอบไปด้วยการทำงานอย่างสัมพันธ์กันของระบบย่อยเพื่อตอบสนองความต้องการ (need) ของระบบย่อย และระบบใหญ่ทั้งหมดและเมื่อเกิดความขาดแคลนหรือเกิดความตึงเครียดขึ้นจะทำให้เกิดความต้องการในช่วงเวลานั้นและทำให้ระบบใหญ่เสียสมดุล ต่อเมื่อความต้องการได้รับความตอบสนอง ระบบทั้งหมดก็จะเข้าสู่สมดุลอีกครั้งหนึ่ง (กาญจนา แก้วเทพ, 2544, อ้างถึงใน สุกัญญา สุจฉายา, 2549, น. 2)

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) หรือ ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-Functionalism) มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจบทบาทหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ในวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นระบบความเชื่อและศาสนา ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ระบบการศึกษา ระบบนันทนาการ โดยมองว่าระบบต่าง ๆ เป็นกลไกทางวัฒนธรรมซึ่งต่างก็มีหน้าที่ของตนและช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้และได้ใช้ข้อมูลจากนิทานปรัมปรา (myth) ที่กล่าวไว้ใน Myth in Primitive Psychology (1926) ว่า“หน้าที่ของตำนานปรัมปรา คือ ช่วยสร้างความเข้มแข็งและถ่ายทอดประเพณีของกลุ่มชน” ส่วนใน Sex, Culture and Myth (1962) ยังได้ใช้คำว่า latent function หมายถึง บทบาทแอบแฝง เป็นบทบาทที่ไม่แสดงออกโดยตรง ซึ่งพบว่าในพิธีกรรมของชนเผ่าต่าง ๆ จะมีบทบาทหน้าที่บางอย่างที่ไม่ได้แสดงออก มาตรง ๆ แต่มีความหมายแฝงอยู่นอกจากข้อมูลคติชนที่เป็นวรรณกรรมแล้ว ทฤษฎีหน้าที่นิยมยังสามารถใช้กับข้อมูลคติชนประเภทวัตถุ (material culture) เช่น บ้านเรือน โรงนา เครื่องใช้ ฯลฯ

ต่อมาวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) นักคติชนวิทยาได้นำ Myth in Primitive Psychology ของมาลินอฟสกี มาเขียนบทความ Four Functions of Folklore ขึ้นในปี 1954 โดยยกตัวอย่างจากข้อมูลคติชนรูปแบบต่าง ๆ อัลัน ดันดีส (Alan Dundes) นำมารวบรวมไว้ใน The Study of Folklore (Alan, 1965, อ้างถึงใน สุกัญญา สุจฉายา, 2549, น. 5-6) โดยกล่าวถึงบริบททางสังคมของคติชนและบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคมอย่างละเอียดโดยด้านบริบททางสังคมของคติชน (Social context of folklore) ได้ชี้ให้พิจารณาแยกแยะบริบทดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลคติชนหลายประเภทเล่าในเวลาใดและสถานที่ใด
2. ใครเป็นผู้เล่า ใครเป็นเจ้าของงาน ใครเป็นผู้กำหนดกลุ่มผู้ฟัง

3. ใช้กลวิธีในการเล่า การแสดงอย่างไร เช่น ใช้ลีลาท่าทาง สีหน้า ละครใบ้ การล้อเลียนบุคคล การเล่นสวมบทบาท

4. ผู้ฟังมีส่วนร่วมแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างไร เช่น หัวเราะ ร้องเพลง ร่วมเต้นรำ ร่วมแสดงในตอนใด

5. ชาวบ้านแบ่งประเภทของคติชนอย่างไร

6. ทศนคติของชาวบ้านต่อเรื่องแต่ละประเภทเป็นอย่างไร

ทั้งนี้ในส่วนบทบาทของคติชน (function of folklore) บาสคอมได้สรุปบทบาทสำคัญของคติชนไว้ 4 บทบาท ได้แก่

1. ให้ความเพลิดเพลิน ทั้งความเพลิดเพลินจากความสนุกสนานและความเพลิดเพลินจากจินตนาการโหดโผนหรือการใช้กลไกทางจิตหลักหนีจากความเป็นจริง หากเป็นประการหลังแสดงว่าคติชน ทำหน้าที่เป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของมนุษย์

2. ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม เดิมเต็มวัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมสมบูรณ์

3. ให้ความรู้ เป็นการรล่อมเกล่าและขัดเกล่าของสังคม

4. รักษาปทัสถานของสังคม

ต่อมา ศิราพร ณ ถลาง (2563, น. 362-363) นักคติชนไทยได้นำบทบาทหน้าที่ของคติชนทั้ง 4 ประการของบาสคอมมาเป็นกรอบกว้าง ๆ ในการอธิบายบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม ซึ่งจะนำมาประยุกต์ความคิดในหัวข้อต่าง ๆ โดยอธิบายเสริมหรือเพิ่มเติมประเด็นย่อย ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้แบ่งการนำเสนอบทบาทหน้าที่ของคติชนเป็น 3 ประการใหญ่ ๆ สรุปได้ดังนี้

1. บทบาทคติในการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม

ในสังคมประเพณี (traditional societies) ล้วนแล้วแต่ให้ความสำคัญกับการประกอบพิธีกรรม ซึ่งพบว่าในสังคมประเพณีจะมีพิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตพิธีกรรมอันเนื่องด้วยการผลิต พิธีกรรมบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ และพิธีกรรมตามปฏิทินในแต่ละเดือน โดยพิธีกรรมมักเป็นเรื่องของกลุ่มชนที่ต้องรวมพลังกัน ในการประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งทำให้สมาชิกในสังคม รู้สึกมั่นคงอบอุ่น สร้างความรู้สึกความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ดังนั้นพิธีกรรมจึงเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน นอกจากนั้นหน้าที่ประการสำคัญของพิธีกรรม คือ ช่วยให้มีมนุษย์มีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจขึ้น เพราะพิธีกรรมมักเกี่ยวข้องกับการขอรับรองให้ อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์ไม่มั่นใจ เช่น ขอฝนขอให้ผลผลิตดี ขอให้หายเจ็บไข้

พิธีกรรมมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ตำนาน ซึ่งสมาชิกในสังคมใช้เรื่องเล่าประเภท ตำนานในการอธิบายเหตุผลและที่มาในการประกอบพิธีกรรม ตำนานจึงเป็นส่วนที่เป็นนามธรรม

ในขณะที่พิธีกรรมเป็นส่วนที่เป็นรูปธรรม มาลินอฟสกี (William, 1954 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2563, น. 365) เขียนสรุปข้อสำคัญเกี่ยวกับข้อมูลประเภทตำนานปรัมปราไว้ดังนี้ “ตำนานปรัมปราเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ในสังคมดั้งเดิม เพราะตำนานปรัมปราบรรจุรหัสของความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งนำมาใช้ในการอธิบายพิธีกรรม กำหนดศีลธรรม กำหนดกฎเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติ ให้สมาชิกในสังคม ตำนานปรัมปราไม่ได้เป็นเพียงเรื่องเล่าธรรมดาแต่เป็นเรื่องเล่าที่มีพลัง ไม่ใช่มีหน้าที่แค่อธิบาย แต่เป็นบทบัญญัติ สำหรับความเชื่อ ศีลธรรมและภูมิปัญญาให้แก่สมาชิกในสังคมดั้งเดิม สรุปได้ว่า หน้าที่ของตำนานปรัมปราคือ ช่วยสร้างความเข้มแข็งและถ่ายทอดประเพณีของกลุ่มชนที่เป็นเช่นนี้ได้ เพราะตำนานปรัมปราเป็นเรื่องราวของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่กลุ่มชนเชื่อว่ามีอยู่จริงตั้งแต่สมัยบรรพกาลและได้ให้คุณค่าอย่างสูงส่งกับเรื่องราวของผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น”

ซึ่งศิราพร ณ ถลาง ได้นำความเห็นของมาลินอฟสกีมาจำแนกให้เห็นบทบาทของข้อมูลประเภทตำนานปรัมปราในสังคมประเพณี 2 ประการ ดังนี้

1.1 ตำนานกับการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชน (Myth of Origin) และสถานภาพของคนในสังคม

ในสังคมดั้งเดิมหรือสังคมประเพณีทั่วโลกมีเรื่องเล่าในรูปของตำนานปรัมปรา ที่สมาชิกในสังคมนั้นใช้อธิบายว่าตนเป็นใคร มีกำเนิดอย่างไร เช่น ในอุษาคเนย์ คนส่วยแถบสุรินทร์ บุรีรัมย์เชื่อว่ามีตะกวด เป็นผีประจำหมู่บ้านและเป็นเสมือนเป็นบรรพบุรุษตลอดจนเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และมีตำนานเกี่ยวกับตะกวด ส่วนคนไท-ลาว มีความเชื่อความผูกพันนับถือมาก ว่าเป็นสัตว์ที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ คนจ้วงในมณฑลทวนกวางสี มีตำนานเกี่ยวกับกบและพิธีบูชากบเพื่อขอฝนและความอุดมสมบูรณ์ให้กับไร่นา อาจกล่าวได้ว่า ตำนานจึงเป็นสิ่งที่ใช้บอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ นอกจากนี้ตำนานยังทำหน้าที่เป็นเสมือน “บทบัญญัติ” ด้วย ดังตำนานสร้างโลกสร้างมนุษย์ของชนชาติไทหลายกลุ่ม ที่ให้คนไทมีวิถีชีวิตการทำมาหากินด้วยการทำนาปลูกข้าว กล่าวคือ ตำนานไทใหญ่บอกว่า “แสงนอนสอนให้ทำนาในหน้าฝนและทำนาในที่ลุ่ม” ตำนานไทลื้อบอกว่า “ปู่สังกะสา-ย่าสังกะสีสอนให้ทำนาหาอาหารกิน” ในแง่ของตำนานสร้างโลกสร้างมนุษย์ของชนชาติไทยจึงเป็นเสมือน “บทบัญญัติ” ที่ฟ้าสั่งให้คนไททำนา คนไทจึงต้องมีวิถีชีวิตในวัฒนธรรมข้าว การทำนาของคนไทแต่ละกลุ่มจะมีความแตกต่างกันกับการทำนาของคนบนที่สูง ในตำนานเมืองแกนหรือตำนานน้ำเต้าของคนไทดำได้ระบุชัดเจนไว้ว่า ชนกลุ่มที่ออกมาจากน้ำเต้าเป็นรุ่นแรก คือพวกข่าขมุจะชอบตัดไม้ “ทำข้าวไร่” ตามภูเขา จึงมีคำกล่าวว่า “ข่าเห็ดไ้ ไทเห็ดนา” จากที่กล่าวมานั้นชี้ให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของตำนานที่ใช้ในการสร้าง

อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และในการอธิบายว่า “เราคือใคร บรรพบุรุษของเราเป็นใคร” และใช้ในการอธิบายสถานภาพของกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคมที่สูงต่ำ ไม่เท่ากัน เพราะเหตุใด รวมไปถึงบทบาทในฐานะที่เป็นบทบาทปฏิบัติแนวทางในการทำมาหากินประกอบอาชีพต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มชนที่ต่างกัน

1.2 ตำนานกับการอธิบายพิธีกรรม (Myth and Ritual)

พิธีกรรมเป็นกลไกทางวัฒนธรรมในการ “รวมพลัง” สมาชิกในสังคม โดยเฉพาะในสังคมดั้งเดิมและสังคมประเพณี ตำนานที่ใช้ในการอธิบายที่มาของพิธีกรรมซึ่งมักเกี่ยวข้องกับผู้มีอำนาจหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น พระเจ้า เทพเจ้า ผีฟ้า ผี บรรพบุรุษ ฯลฯ จึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางวัฒนธรรมในการสร้างขวัญ กำลังใจและเอกภาพให้สังคม เช่น พิธีขอฝน-ตำนานพญาคันคาก พิธีกรรมนี้มีความเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ (fertility rites) ที่เกี่ยวกับความเป็นความตายของกลุ่มชน เพราะบริเวณใดที่ทำข้าวนาปีที่ต้องใช้น้ำฝนเป็นหลัก น้ำฝนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปลูกข้าว ในสังคมเช่นนี้ สมาชิกในสังคม จึงต้องมีความมั่นใจว่าฝนจะตกจึงจะทำนาได้ วิธีสร้างความมั่นใจของคนในสังคมประเพณี คือ ใช้พิธีกรรมในการบนบานศาลกล่าวอ้อนวอนธรรมชาติและในวัฒนธรรมอีสานและลาวได้มีตำนานพญาคันคาก ซึ่งเป็นตำนานที่เล่าถึงที่มาของพิธีจุดบั้งไฟในเดือน 6 เพื่อขอฝนสู่กัญญา สุจฉายา (2544 อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2563, น. 380) การประกอบพิธีจุดบั้งไฟเพื่อขอฝน จะมีพระสงฆ์เทศพญาคันคากประกอบพิธี บางปีถ้าฝนแล้งจัด ชาวบ้านจะนิมนต์ให้พระสงฆ์เทศน์พญาคันคาก ชาวบ้านจะสมทานศีล 5 นั่งฟังเทศน์แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอให้ฝนตกทำเช่นนี้ 3 วันจึงจะเสร็จพิธี จะเห็นได้ว่าทฤษฎีบทบาทนิยมถือว่า พิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญในการสร้างความมั่นใจและให้กำลังใจแก่บุคคลในสังคม เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์มีความไม่แน่ใจไม่สบายใจมนุษย์ก็จะทำพิธีบนบานศาลกล่าวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยเหลือนอกจากนั้น พิธีกรรมประเพณียังเป็นส่วนสำคัญในวัฒนธรรมที่ใช้สร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ ซึ่งเรามักจะนึกถึงกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ที่เป็นเจ้าของพิธีกรรมนั้น ๆ ด้วย เช่น พิธีจองพาราเป็นอัตลักษณ์ทางพิธีกรรมของชาวไทยใหญ่ที่แม่ฮ่องสอน พิธีบูชาปู่และย่าแสะ ซึ่งในการทำพิธีกรรมมีคนทรงกินเนื้อควายดิบ ๆ เป็นพิธีกรรมของชาวลัวะทางเชียงใหม่ เป็นต้น พิธีกรรมจึงถือได้ว่าเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ที่จะทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างดี มีความมั่นคงทั้งด้านจิตใจและสังคม ดังนั้น ความเชื่อและตำนานจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการอธิบายที่มาของการประกอบพิธีกรรม จึงเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทหน้าที่ความสำคัญด้วย

2. บทบาทคติชนในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม

คติชนเป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่เป็น “สถาบันศึกษา” ให้ความรู้ ถ่ายทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ปลุกฝังทัศนคติ อบรมสั่งสอน ระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานทางจริยธรรม และพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนที่สังคมยอมรับ โดยผ่านคติชนหลายประเภท ทั้งเพลงกล่อมเด็ก นิทาน ภาษิต ปริศนา คำทาย การละเล่น การแสดง ซึ่งศิริพร ณ ถลาง (2563) ได้กล่าวถึงบทบาทคติชนในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคมและรักษามาตรฐานพฤติกรรม ไว้ดังนี้

2.1 บทบาทคติชนในการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับ “ท้องถิ่น” ของตน

ข้อมูลประเภทตำนานปรัมปรา โดยเฉพาะตำนานอธิบายการกำเนิดของกลุ่มชน/ชาติพันธุ์/ชนเผ่า ไม่ว่าจะเป็นขมุ ลาว ไทย เวียดนาม เข่า ฯลฯ แต่ละกลุ่มชนย่อมใช้ตำนานในการอธิบายว่าตนเป็นใคร มีการกำเนิดมาอย่างไร อันเป็นส่วนให้ความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชนนั้น ๆ ซึ่งข้อมูลประเภทนิยายประจำถิ่น (legend) สามารถใช้อธิบายอัตลักษณ์ของกลุ่มชนได้ เช่น ชาวพวนที่ถูกกวาดต้อนและอพยพมาจากประเทศลาว ล้วนใช้นิทานพระรถเมรีหรือนิทานนางสิบสองในการอธิบายชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น ถ้ำนางสิบสอง ถนนพระรถ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าคนพวนได้ใช้นิทานที่เป็นที่ชื่นชอบในกลุ่มชาติพันธุ์พวนในการถ่ายทอดเรื่องราวให้เด็กรุ่นหลังได้รู้ถึง “ความเป็นพวน” ซึ่งถ้าสำรวจท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเทศไทยก็จะพบว่า ล้วนมีนิยายประจำท้องถิ่นที่ใช้อธิบายสถานที่และเรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่นและนอกจากคติชนที่เป็นประเภทเรื่องเล่าแล้ว การให้ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของเราทั้งนี้ขอยกตัวอย่างคติชนประเภทเพลงกล่อมเด็กที่นครศรีธรรมราชมีเพลงที่ใช้ร้องอธิบายความสำคัญของพระธาตุนครศรีธรรมราช ที่นับเป็น “ศูนย์รวมใจ” และเป็นสิ่งที่ชาวนครศรีธรรมราชภูมิใจว่าเกิดใน “เมืองพระธาตุ” ช่วยทำความเป็นมาและมีความภาคภูมิใจเกี่ยวกับรากเหง้าของตนเองและนอกจากคติชนที่เป็นประเภทมุขปาฐะแล้ว คติชนประเภทอื่น ๆ ทั้งคติชนประเภทการแสดง เช่น พ็อนภูไท พ็อนเลียบ เซ็งบั้งไฟ โนรา หนังสือตะลุงหรือคติชนประเภทวัตถุที่เป็นผ้าทอของแต่ละชาติพันธุ์ หัตถกรรมพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นและชาติพันธุ์ ล้วนเป็นกลไกในการใช้บอก “เราคือใคร” “เขาคือใคร” สมาชิกที่เติบโตมาในแต่ละท้องถิ่นจึงย่อมเรียนรู้อัตลักษณ์หรือตัวตนของตนโดยผ่านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่กล่าวไปข้างต้นนี้

2.2 บทบาทคติชนในการให้ความรู้และเสริมสร้างปัญญา

คติชนทำหน้าที่แทนสถานบันการศึกษา ซึ่งในปัจจุบันอาจนับเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น เพลงกล่อมเด็กได้ช่วยให้ความรู้ (Knowledge) เกี่ยวกับธรรมชาติและสังคม

สุกัญญา สุขฉายา (2543, อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2563, น. 391-392) ปรินาคำทายที่เด็ก ๆ สมัยก่อนเล่นทายกัน ซึ่งคำเฉลยมักเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ พืชข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ล้วนเป็นการฝึกให้เด็กใช้ปัญญาในการคิดและสังเกตเทียบเคียงความเหมือนคล้ายระหว่างสิ่งที่บอกไปไว้ในโจทย์กับคำเฉลย ซึ่งสะท้อนปัญญาอันชาญฉลาดของผู้ถูกปริศนาด้วย

2.3 บทบาทคติชนในการอบรมระเบียบสังคม ปลูกฝังค่านิยมและรักษาบรรทัดฐานทางพฤติกรรมให้สังคม

สังคมสมัยก่อนได้อาศัยประเพณีบอกเล่าโดยผ่านกลไกของคติชนรูปแบบต่าง ๆ ในการอบรมระเบียบสังคม (socialization) เพื่อให้สมาชิกที่เติบโตมาในสังคมนั้น ๆ ได้เรียนรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบของสังคม ค่านิยมที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี ทศนคติที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งไม่ดี ตลอดจนบรรทัดฐานทางพฤติกรรมและจริยธรรมของสังคม โดยการอบรมระเบียบสังคมนี้นี้ได้ใช้กลไกของนิทานหลายประเภท เช่น นิทานชาดก ใช้อบรมโลกทัศน์ อุดมการณ์ ปรัชญาในการดำเนินชีวิตในแนวทางพุทธศาสนาหรือนิทานคำสอนที่ใช้สอนให้เห็นเรื่องกฎแห่งกรรมความกตัญญู เป็นต้น นอกจากนั้น คติชนประเภทสุภาษิต คำพังเพย ก็ใช้ในการอบรมระเบียบสังคมเช่นกัน เมื่อใช้ความเปรียบเด็ก ๆ หรือสมาชิกในสังคมก็จะได้เรียนรู้ทัศนคติของสังคมหรือค่านิยมที่สังคมนั้น ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งดีหรือไม่ดี กล่าวได้ว่า ภาษิตคำพังเพยย่อมบอกทัศนคติที่เคยสั่งสมมาในสังคมไทย ซึ่งสมาชิกในสังคมจะสามารถใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนได้อย่างดี รวมถึงการเล่นของเด็ก ก็ถูกนับว่าเป็นการอบรมระเบียบสังคมวิธีหนึ่ง ซึ่งใช้กลไกทางคติชนช่วย เพราะเมื่อเด็ก ๆ เล่นกัน เด็ก ๆ ก็จะต้องเรียนรู้และยอมรับกติกา อันเป็นกฎระเบียบร่วมกันของหมู่คณะ อีกทั้งบาสคอมยังได้กล่าวไว้ว่า (1965, p. 294) บทบาทหน้าที่อันหนึ่งของคติชน คือ การรักษามาตรฐานพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับในสังคม ซึ่งอาจจะกระทำด้วยวิธีกดดันให้สมาชิกรู้ว่าพฤติกรรมอย่างไรที่สังคมไม่ยอมรับและไม่เห็นด้วยก็ได้ เพราะก็เป็นวิธีหนึ่งของการควบคุมทางสังคม

3. บทบาทคติชนในการเป็นทางออกให้กับความขัดข้องใจ

คติชนมีบทบาทหน้าที่โดยตรงที่สำคัญยิ่ง คือ บทบาททางด้านจิตใจ เพราะคติชนสามารถเสนอ “ทางเลือก” ที่ชดเชยให้กับมนุษย์ปรารถนาแต่ทำไม่ได้ในชีวิตจริง และยังเสนอ “ทางออก” ให้กับปัญหาอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมที่เคร่งครัดอันทำให้สมาชิกมีความคับข้องใจหรืออึดอัด ที่ไม่สามารถพูดหรือแสดงออกเมื่อเกิดความขัดแย้งในใจได้โดยเฉพาะคติชนประเภทนิทานมหัศจรรย์ นิทานมุกตลก เพลงร้องเล่น การละเล่นพื้นบ้านบาสคอมได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของคติชนที่ให้ความเพลิดเพลินแก่สมาชิกในสังคมไว้ว่า คนทุกคนชอบฟังนิทาน

ชอบร้องเพลง ชอบการละเล่น ชอบการแสดงและท่ามกลางความสนุกสนาน ขบขัน เฟลิดเฟลิน คติชนได้ให้ความหมายทางใจมากกว่าที่คนทั้งหลายตระหนักรู้ เพราะความรู้สึกสนุกนั้นเกิดจากการได้หลบหนีเข้าไปอยู่ในโลกจินตนาการที่หยิบนั่นความพอใจให้เป็นการชดเชยกับความไม่พอใจในโลกแห่งความเป็นจริงไม่ว่าจะเป็นทางด้านกายภาพ จิตใจหรือสังคม ประการแรก มนุษย์รู้สึกว่ามีข้อจำกัดทางกายภาพ เช่น บินไม่ได้ อย่างนก ในโลกนิทานทั่วโลกจึงมีตัวละครที่บินได้ เหาะได้ หายตัวได้หรือแปลงตัวได้ ประการที่ 2 มนุษย์มีความต้องการทางใจมากมาย นิทานจึงได้เสนอ “โลกทางเลือน” ที่สนองความปรารถนาของมนุษย์ (wishful thinking) ตัวละครในนิทาน โดยเฉพาะตัวละครเอกมักจะมีของวิเศษต่าง ๆ มากมาย หรือเมื่อตกทุกข์ได้ยากก็ได้รับความช่วยเหลือจากผู้วิเศษทั้งหลาย ประการที่ 3 เมื่อมนุษย์ไม่พอใจ “สังคม” นิทานจึงทำหน้าที่รองรับการ “ถ่ายโอน” (projection) ความเกลียดชังของบุคคลจากชีวิตจริงไปไว้ที่ตัวละครในนิทาน แทนความรู้สึกเกลียดชัง เจ็บปวด เจ็บแค้น กังวลและนิทานก็มักจะ “เข้าข้าง” ผู้กำลังมีปัญหาทางใจนั่นเอง คติชนโดยเฉพาะที่แฝงด้วยจินตนาการมักใช้สัญลักษณ์แทนความเป็นจริงต่าง ๆ ทางสังคม จึงเป็นกลไกทางสังคมที่หยิบนั่น “ที่หลบภัย” หรือเป็นที่ที่มนุษย์สามารถจะหนีจากโลกแห่งความเป็นจริงไปหลบอยู่ชั่วคราวในโลกของจินตนาการได้ (escape in fantasy) โลกนิทานจึงเป็นที่ชดเชย (compensation) ให้กับสภาพความเป็นจริงที่มนุษย์ที่รู้สึกไม่พอใจ

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ที่ถือได้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในสังคมวัฒนธรรม ของกลุ่มชน ทั้งในแง่ของความคิดความเชื่อ การปกครอง การศึกษา ฯลฯ ซึ่งคติชนประเภทต่าง ๆ ที่มีในสังคมล้วนแต่เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวและสร้างความมั่นคงภายในจิตใจ รวมถึงแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์เฉพาะของสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะนำกรอบแนวคิดทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาคูของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดกาฬสินธุ์ต่อไป

2.3.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาบทบาทหน้าที่ทางคติชนวิทยา

ในการการศึกษาด้านคติชนวิทยา ปัจจุบันได้มีผู้นำทฤษฎีบทบาทหน้าที่ดังกล่าวมาศึกษาวิเคราะห์ในด้านความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งทำให้เห็นมุมมองทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ความคิดความเชื่อ วิถีชีวิตของผู้คนในสังคม บทบาทหน้าที่ที่มีอิทธิพลต่อผู้ที่อาศัยร่วมกันในสังคม โดยผู้วิจัยได้รวบรวมงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาบทบาทหน้าที่ทางคติชนวิทยาดังนี้

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรม “การโละมะม่วงวัด”: กรณีศึกษา จากชุมชนเขมร หมู่บ้านปรีอเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ของ สารภี ขาวดี (2554) ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่า ในการประกอบพิธีกรรมการโละมะมั่วด ของชุมชนเขมร หมู่บ้านปรีอเกียน ตำบลนอกเมืองอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สะท้อนให้เห็นถึงด้านความเชื่อเฉพาะของชุมชนเขมรที่แสดงออกผ่านทางพิธีกรรมนี้ ซึ่งลักษณะความเชื่อที่พบ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ความเชื่อ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติ ปรากฏ 4 ประการ ดังนี้ 1) ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า 2) ความเชื่อเรื่องเทวดา อารักษ์และผีให้คุณ 3) ความเชื่อเรื่องเทวดา อารักษ์ และผีที่ให้โทษ 4) ความเชื่อเกี่ยวกับครู ส่วนความเชื่อเรื่องการสู่ขวัญคนป่วย คนในชุมชนเขมรทุกคนยังมีความเชื่อว่า 'ขวัญ' เป็นส่วนสำคัญในชีวิตคนเรา ถ้าขวัญอยู่กับตัวผู้เป็นเจ้าของขวัญจะทำให้ผู้นั้นเป็นปกติสุข แต่ถ้าหากว่าขวัญไม่อยู่กับตัวผู้เป็นเจ้าของก็ทำให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้น ดังนั้น จึงต้องมีการเรียกขวัญกลับเข้าร่างโดยการประกอบพิธีทำขวัญ ซึ่งการเรียกขวัญหรือการเฮาปลิงของคนเขมรทำให้ทราบถึง การดำรงชีวิตของคนในชุมชนเขมรในหมู่บ้านปรีอเกียนว่ามีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายและสะท้อนให้เห็นความสำคัญทางด้านสังคม คือ การทำพิธีเรียกขวัญเป็นการรวบรวมพลังทางจิตใจให้เข้มแข็งอีกทั้งยังสร้างความเป็นปึกแผ่นและสร้างความสามัคคีภายในชุมชนด้วย สำหรับด้านความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับบริบทต่าง ๆ ที่พบ แบ่งได้เป็น 6 ประการ ได้แก่ บทบาทหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ บทบาทหน้าที่ที่เป็นตัวกำหนด และควบคุมสังคม บทบาทหน้าที่ในการเป็นเครื่องมือในการรวมตัวกันของลูกหลานและเป็นแหล่งรวมความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน บทบาทหน้าที่ให้การศึกษา บทบาทหน้าที่เป็นเครื่องบทบาทหน้าที่เป็นเครื่องให้ความเพลิดเพลิน ความสนุกสนานกับคนในชุมชนและบทบาทหน้าที่การสร้างเอกลักษณ์ให้แก่ท้องถิ่นของตน

จากการศึกษางานวิจัยชิ้นนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงความสำคัญของพิธีกรรมการโละมะมั่วด อันเป็นมรดกที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน ควรค่าแก่การอนุรักษ์และทำรงรักษาไว้ เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เป็นอัตลักษณ์ของคนในชุมชนเขมรและแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ที่สำคัญต่อชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาวิทยานิพนธ์ของภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ (2554) ที่ศึกษาเรื่องลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชน ชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า มีตำนานเจ้าแม่สองนางอยู่ใน 13 ชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง ทั้งหมด 22 ลำานวน ลำานวนมุขปาฐะ 15 ลำานวน และลำานวนลายลักษณ์ 7 ลำานวน แบ่งได้เป็น 3 แบบเรื่อง ซึ่งทั้ง 3 แบบเรื่อง ล้วนแล้วเกี่ยวกับความเชื่อที่ว่าเจ้าแม่เป็นเทพประจำศาลหลักบ้านตั้งแต่ตั้งชุมชน ชาวบ้านในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงล้วนเกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนางที่มาจากลาว พิธีกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางเป็นพิธีกรรมใหญ่และสำคัญที่สุด เนื่องจากเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม 4 พิธี ได้แก่ พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง

ประเพณีสงฆ์ประจำปี ประเพณีสงกรานต์และถวายเครื่องบรรณาการให้แก่เจ้าแม่สองนาง และเจ้าพ่อฟ้าเมือง และพิธีถวายเครื่องบรรณาการแด่องค์พระธาตุพนม ทุกพิธีกรรมที่กล่าวมา ประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพของเจ้าแม่สองนางเหมือนเจ้าเมืองมุกดาหาร และบรรพบุรุษในอดีต

ทั้งนี้ในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางยังทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงบทบาทของพิธีกรรมดังกล่าวที่มีต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงในหลายมิติ โดยบทบาทเหล่านี้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม ตำนานเจ้าแม่สองนางมีบทบาทในการแสดงสำนึกร่วมในความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่มีบรรพบุรุษที่ได้อพยพมาตั้งชุมชนตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขงฝั่งไทยในอดีต ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าแม่สองนางนั้น ทำให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ที่มีต่อชุมชน ดังนี้ บทบาทในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ บทบาทในการให้ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งแก่ชุมชน บทบาทในการให้ความหวังด้านความปลอดภัย การปกป้องคุ้มครองและขจัดปัดเป่าภัยเพื่อเป็นการสร้างขวัญ กำลังใจให้แก่ลูกหลาน นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันและบทบาทในการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนอีกด้วย

งานวิจัยชิ้นนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของพิธีกรรมและบทบาทหน้าที่ของลัทธิพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องเจ้าแม่สองนางที่ปรากฏตามชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรมอันสะท้อนสถานภาพของเจ้าแม่สองนางและความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งยังทำให้เห็นถึงบทบาทสำคัญต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขงเรื่องความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน การสร้างความสมานฉันท์และเน้นย้ำประเพณีและพิธีกรรมเก่าแก่ของชุมชนให้เข้มแข็ง

ปานวาด มากนวล (2556) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทและการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้าน ในการรักษาโรคที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี จากผลการศึกษาทำให้ผู้วิจัยทราบว่า หมูบ้านหนองขาวนั้น มีหมอพื้นบ้าน 22 คน โดยแบ่งตามความรู้ของชาวบ้านได้จำนวน 12 ประเภท ดังนี้ หมอดับพิษไฟ หมอสูญผี หมอพ่นชาง หมอสมุนไพร หมอเหยียบหมา หมอกวาดยา หมอเริ่ม-งูสวัด หมอกระดูก หมองู หมอบ่งหนามและกำปลาก หมอดำแย และหมอนวดจับเส้น การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน เริ่มต้นจากไหว้ครูก่อนแล้วจึงรักษาโดยใช้สมุนไพรในการรักษาหรือใช้การการเป่าพ่นจากนั้นจึงจะทำการบอกกล่าวถึงข้อควรระวังและการให้สินน้ำใจ พิธีกรรมดังกล่าวนี้ได้สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ป่วยผ่านองค์ประกอบและสัญลักษณ์ที่สะท้อนความศรัทธาในอำนาจพระพุทธรูป อำนาจของครูและอำนาจของคาถาอาคม ซึ่งในคาถาได้มีเนื้อหา

ที่เน้นเรื่องการรักษาโรคและคาถาเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนา โดยลักษณะและประเภทคาถานั้น ทำให้เห็นถึงอิทธิพลพระพุทธรูปศาสนา ทั้งในด้านของเนื้อหา ภาษาและวิธีการถ่ายทอดของหมอพื้นบ้าน ทั้งนี้คาถาและพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านยังคงสืบทอดกันอยู่ในหมู่เครือญาติและครู-ศิษย์ ทำให้เห็นถึงบทบาทอันสำคัญต่อชาวบ้านชุมชนบ้านหนองขาว อาทิ บทบาทในการสร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจ บทบาทของการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและบทบาท การสืบทอดความเชื่อเกี่ยวกับ การรักษาโรค ซึ่งในด้านของปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมรักษาโรค จึงประกอบด้วยระบบ เครือญาติ วิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาตนเอง ความศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาและความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งค่านิยมในการนับถือผู้มีวิชาความรู้

งานวิจัยชิ้นนี้ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงบทบาทของคาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้าน ซึ่งในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวนี้ทำให้ชาวบ้านหมู่บ้านหนองขาวเกิดความมั่นคงทางจิตใจ ผู้คนในหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและร่วมกับสืบทอดความเชื่อรวมถึงพิธีกรรมนี้ให้ดำรงอยู่ถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่าระบบเครือญาติและวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยกันในสังคมเกษตรกรรมถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการสืบทอดคาถา และพิธีกรรมของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคที่บ้านหนองขาวด้วย

ศุภลักษณ์ ใจวัง (2558) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาโครงสร้างบทบาทหน้าที่และคุณค่าในพิธีกรรมของชาวไทยจีน สันป่าตอง เชียงใหม่ จากการศึกษาเรื่องนี้ทำให้ทราบว่า ชาวไทยจีนในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีพิธีกรรมตลอดทั้งปีรวมทั้งสิ้น 20 พิธีกรรม ดังนี้ พิธีกรรมพุทธ ฆราวาสน์ สัญลักษณ์ที่แสดงออกในพิธีกรรม แสดงให้เห็นว่าชาวไทยจีนมีกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ สร้างความสามัคคี สร้างความเป็นสิริมงคล สร้างขวัญกำลังใจ สร้างความเชื่อในการดำเนินชีวิตให้หายจากทุกข์โศกโรคภัย พิธีกรรมส่วนใหญ่จะมีอำนาจเหนือธรรมชาติ แสดงออกในรูปสัญลักษณ์ที่มีความหมาย 3 ประการ ได้แก่ สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความกตัญญูต่อบุคคล สัญลักษณ์ที่แสดงถึงการสักการบูชาและสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเชื่อมโยงกันในการดำเนินชีวิต ในแง่ของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่และคุณค่าในพิธีกรรม พบบทบาทหน้าที่ 4 ประการ ช่วยให้เกิดความเพลิดเพลิน ช่วยยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม ช่วยทางการศึกษาและช่วยรักษาปัทมสถานของสังคม ซึ่งบทบาทที่กล่าวมานั้นได้รับแนวคิดมาจากทฤษฎีหน้าที่นิยม อาทิ ความเชื่อเรื่องระบบศาสนา ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ระบบการศึกษาและระบบนันทนาการ ซึ่งระบบต่าง ๆ ถือเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มีหน้าที่ของตนในการช่วยให้สังคมอยู่ได้และทำให้ชาวไทยจีนเกิดความผูกพัน ไม่มีความขัดแย้ง เครือญาติจำนวนมากเกิดความสามัคคีและช่วยเหลือกัน

โดยงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงพิธีกรรมของชาวไทเขิน สันป่าตอง เชียงใหม่ ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชาวไทเขิน พิธีกรรมส่วนใหญ่ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนและเป็นสิ่งที่เหนี่ย้อรรมชาติ ซึ่งบทบาทและหน้าที่ของพิธีกรรม นอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญทั้ง 4 ประการตามที่กล่าวไปในข้างต้น การประกอบพิธีกรรมยังเป็นเสมือนเครื่องมือที่ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ลดความขัดแย้งและเกิดความสามัคคีกันมากขึ้น

กานต์พิชชา อุดมมงคลกิจ (2563) ศึกษาเรื่อง การศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีตักบาตร พระร้อยทางเรือของชุมชนมอญลาดกระบัง จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ประเพณีตักบาตรพระร้อยทางเรือ มีบทบาทหน้าที่การสืบทอดและธำรงไว้ซึ่งประเพณีในพุทธศาสนาเฉพาะชาวมอญเป็นผู้ที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงได้สืบทอดขั้นตอนปฏิบัติและสาระสำคัญของประเพณีตักบาตรพระร้อยทางเรือไว้ สร้างความเป็นหนึ่งเดียว ทั้งในระดับครอบครัวสายตระกูลและระดับชุมชน เพื่อให้ชาวมอญรู้สึกถึงความมีพวกพ้อง ความรักความสามัคคีและความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน บทบาทหน้าที่ในด้านทุนวัฒนธรรมการท่องเที่ยว ที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและภาครัฐ ซึ่งประเพณีตักบาตรพระร้อยทางเรือ เป็นทุนวัฒนธรรมที่สร้างมูลค่าเพิ่ม และตอบสนองบริบทการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนและภาครัฐ แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชุมชนมอญลาดกระบัง เป็นการแสดงความมีตัวตน ลดความแปลกแยกแตกต่างทางชาติพันธุ์และบทบาทหน้าที่ให้ความบันเทิง ให้แก่ชาวบ้านในชุมชน ตลอดจนนักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานในชุมชน

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของประเพณีตักบาตรพระร้อยทางเรือของชุมชนมอญลาดกระบังและสืบทอดและธำรงไว้ซึ่งประเพณีในพุทธศาสนาอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มชน ซึ่งประเพณีนี้ได้รับความร่วมมือจากภาครัฐและภาคประชาชนทำให้เป็นประเพณีที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ถือได้ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนมอญลาดกระบังได้เป็นอย่างดี สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของประเพณีนี้ว่ามีความสำคัญต่อชุมชนมอญ ลาดกระบังเป็นอย่างมาก ทั้งในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียว ความสามัคคี การให้ความบันเทิงและการนำเสนอวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ประจำท้องถิ่น ซึ่งทำให้เห็นถึงความสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ อันเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของประเพณีที่สะท้อนผ่านมรดกทางวัฒนธรรม ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าและได้ร่วมกันอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

ในปีเดียวกันผู้วิจัยได้ศึกษาวิทยานิพนธ์ของศิริวรรณ มูลใจ (2563) เรื่อง เจ้าพ่อโมกขละ: ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวปกากะญอ หมู่บ้านห้วยปลากอง ตำบลชะเนือ อำเภอมะรุมมาต จังหวัดตาก จากการศึกษาทำให้ผู้วิจัยทราบถึงประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อโมกขละหมู่บ้าน

ห้วยปลากอง พบ 1 ลำนวน และประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อโมกขละลำนวนอื่น ๆ พบ 3 ลำนวน ซึ่งประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อโมกขละทั้ง 4 ลำนวน มีโครงเรื่องตรงกัน คือ มีการกล่าวถึง เจ้าพ่อโมกขละในฐานะผู้ศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ที่ดอยเลว และทำหน้าที่คุ้มครองดูแลคนในพื้นที่ ในด้านพิธีกรรมการสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละของชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากองนั้น ในอดีตพิธีกรรมการสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละ มี 3 รูปแบบ คือ 1) การสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละประจำปีของชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากอง 2) การสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละของชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากองที่ทำผดจาริตประเพณีของชุมชนและ 3) การสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละของพ่อค้าผู้ได้รับสัมปทานไม้เพื่อบอกกล่าว และแสดงความเคารพนับถือเจ้าพ่อโมกขละ เมื่อปี พ.ศ. 2555 ชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากองได้รื้อฟื้นพิธีกรรมการสักการบูชาเจ้าพ่อ โมกขละขึ้นมา โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมให้สอดคล้องกับบริบทสังคมในปัจจุบัน ทำให้เห็นว่าเจ้าพ่อโมกขละมีบทบาทอันสำคัญที่มีต่อชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากอง ตำบลชะเนือ อำเภอมะเขาะ จังหวัดตาก 4 ประการ ดังนี้ 1) บทบาทในการช่วยเหลือ ปกป้องคุ้มครองและเป็นที่พึ่งทางใจให้กับคนในชุมชน 2) บทบาทในการอธิบายที่มาของพิธีกรรมและยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม 3) บทบาทในการควบคุมพฤติกรรมและ 4) บทบาทในการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวของชุมชน

ซึ่งงานวิจัยนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากองที่มีต่อเจ้าพ่อโมกขละ ความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้เกิดพิธีกรรมขึ้น ซึ่งเป็นการประกอบพิธีกรรมนี้มีมาตั้งแต่อดีตแต่ได้เลือนหายไปในช่วงเวลาและในภายหลังพิธีกรรมดังกล่าวก็ถูกจัดขึ้นใหม่อีกครั้ง โดยชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนการประกอบพิธีกรรม ขั้นตอนต่าง ๆ ให้เข้ากับบริบทสังคมยุคปัจจุบัน มีความเรียบง่ายมากขึ้น จึงทำให้การประกอบพิธีกรรมนี้ถูกสืบทอดตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่าการประกอบพิธีกรรมการสักการบูชาเจ้าพ่อโมกขละมีบทบาทหน้าที่อันสำคัญ ต่อชาวบ้านหมู่บ้านห้วยปลากอง จึงได้มีการสืบสานและดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน อันเป็นแนวทางในการนำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยเพื่อศึกษาเอกลักษณ์สำคัญของชุมชนผ่านบทบาทของพิธีกรรมต่อไป

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยของภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ (2565) เรื่อง พิธีกรรม “กินดอง”: บทบาทต่อชาวบ้านในชุมชนอำเภอมะเขาะเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู จากการศึกษาการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ทำให้ทราบว่า พิธีกรรม “กินดอง ” มีผลต่อชาวบ้านและชุมชนอำเภอมะเขาะเมืองหนองบัวลำภู 4 ประการ ได้แก่ การมีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชน เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่จะปกป้องคุ้มครองลูกหลานในชุมชน การมีบทบาทในการช่วยระบายความทุกข์ยากและความคับข้องใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชน เพราะพิธีกรรมนี้เป็นพื้นที่พบปะสังสรรค์ที่ชาวบ้านได้มีโอกาสพูดคุยระบาย

ความทุกข์ซึ่งกันและกันและเพื่อนำ รื่นเริงร่วมกันอย่างสนุกสนาน การมีบทบาทในการสร้าง เครือข่าย และ ความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาวบ้านในชุมชนเมืองหนองบัวลำภู โดยเชื่อมความสัมพันธ์ผู้คนด้วยความเชื่อผีบรรพบุรุษร่วมกัน ตลอดจนการให้ความเคารพนับถือ ผู้อาวุโสและระบบเครือญาติในสายตระกูลเดียวกัน และพิธีกรรมกินดองนี้ได้มีบทบาทในการสร้าง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนเมืองหนองบัวลำภูเพราะเป็นพิธีกรรมเฉพาะของกลุ่มที่ต่างไป จากกลุ่มอื่น

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมกินดองซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาท หน้าที่ต่อชาวบ้านในชุมชน อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู ที่ยังคงดำรงอยู่ ได้อย่างเด่นชัดเพราะเป็นพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มที่สร้าง ความเป็นหนึ่งเดียวและความรื่นเริงให้แก่ผู้คนในชุมชน ช่วยบรรเทาความทุกข์ยากภายในจิตใจ ของผู้คนในชุมชนเป็นอย่างดี พิธีกรรมกินดองนี้จึงได้ถูกสืบทอดตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีบทบาทหน้าที่ทางคติชนวิทยา ผู้วิจัยได้เห็นแนวทาง การนำแนวคิดทฤษฎีเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ ของพิธีบูชาพระธาตุยาควและในการที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเบื้องต้น ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงบทบาทหน้าที่อันสำคัญหลายประการของพิธีกรรมที่มีต่อชุมชน ผู้วิจัยจะนำ ความรู้เหล่านี้มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคว รวมถึงนำไปใช้ศึกษาองค์ประกอบในพิธีบูชาพระธาตุยาคว อันเป็นสิ่งที่สะท้อนชุดความคิด ของผู้คนในชุมชนบ้านเสมา ซึ่งกลุ่มข้อมูลนี้ยังไม่มีผู้ใดได้ศึกษาไว้

ข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่ทำให้เห็นถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ที่ทำให้ความเชื่อและพิธีบูชาพระธาตุยาคว มีบทบาทอย่างไรบ้างต่อชุมชนบ้านเสมาอันนำไปสู่ การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาควที่ผู้วิจัยจะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 3

องค์ประกอบและขั้นตอนการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู

เนื้อหาในบทนี้จะเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับองค์ประกอบและขั้นตอนการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภออมลาลัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์จากผู้ที่เกี่ยวข้องในการประกอบพิธีและชาวบ้านในชุมชน

พิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา ถือเป็นพิธีที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นพิธีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยอดีต ซึ่งการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู นับว่าเป็นการให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน เพื่อร้องขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่บริเวณพระธาตุยาครู โบราณสถานอันสำคัญเหล่านี้ ให้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองลูกหลานในชุมชนให้เกิดความสงบสุข ร่มเย็น นอกจากนี้ยังถือว่าการบอกกล่าวก่อนเริ่มฤดูกาลทำการเกษตร เพื่อเป็นการขอพรให้ดลบันดาลให้พืชผลทางการเกษตรในชุมชนเกิดความอุดมสมบูรณ์ไม่แห้งแล้ง ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจึงจัดพิธีบูชาพระธาตุยาครูขึ้นปีละ 1 ครั้ง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นประจำทุกปี หากปีใดวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 นั้นมีสองหน ทางชุมชนจะยึด 15 ค่ำ เดือน 6 แรกของเดือนในการจัดพิธี หากปีใดที่ไม่ได้จัดพิธีบูชาพระธาตุยาครูขึ้น ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเชื่อกันว่าในชุมชนจะเกิดเภทภัยต่าง ๆ และโรคราเกิดความแห้งแล้ง ไม่อุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในชุมชนจึงให้ความสำคัญกับพิธีนี้เป็นอย่างมาก เพราะเป็นสิ่งที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ในบทที่ 3 ผู้วิจัยจึงแบ่งประเด็นที่ศึกษาไว้ 3 ประเด็น ดังนี้

- 3.1 ความเชื่อและที่มาของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู
- 3.2 องค์ประกอบของพิธีบูชาพระธาตุยาครู
- 3.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู

3.1 ความเชื่อและที่มาของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู

ความเชื่อของมนุษย์โดยทั่วไป เกิดจากความรู้สึกที่ว่าไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์แล้ว เมื่อมนุษย์หาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ จึงเกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เป็นไปและสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งไม่สามารถที่จะบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไร จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ ภูต ผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา

นางไม้ เป็นต้น ความเชื่อจึงถือเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ และความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ (दनัย ไชยโยธา, 2538, น. 68-69)

ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของนักมานุษยวิทยา ที่กล่าวว่ามนุษย์ในสังคมบุพกาลย่อมมีความเชื่อประจำกลุ่มของตน เช่น การนับถือเทพเจ้าประจำกลุ่ม หรือดวงวิญญาณที่ปกป้องคุ้มครองกลุ่ม มนุษย์จะต้องกระทำพิธีเช่นสรวงเพื่อวิงวอนขอร้องให้เทพเจ้าหรือดวงวิญญาณเหล่านั้นปกป้อง คุ้มครองภพภัยให้แก่กลุ่มชน(คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการ อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542, น. 154)

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้มีความเชื่อประจำกลุ่มเช่นเดียวกัน ซึ่งความเชื่อเหล่านั้นได้ส่งผลให้เป็นบ่อเกิดของพิธีกรรม ประจำท้องถิ่น

3.1.1 ความเชื่อประจำชุมชนบ้านเสมา

พระยาอนุมานราชธน (2506) ได้กล่าวไว้ว่าความเชื่อของชนชาติไทยนั้นแต่ดั้งเดิม ก็ไม่ต่างกับชนชาติอื่น คือ มีความเชื่อถือสิ่งตามปกติ ไม่เห็นตัวแต่ถือเข้าใจว่ามีฤทธิ์หรืออำนาจ อยู่เหนือคน อาจบันดาลให้ดีหรือร้ายหรือให้คุณให้โทษได้ ความเชื่ออย่างนี้เรียกว่า “ลัทธิผีสงเทวดา” อันเป็นคติศาสนามาแต่ดั้งเดิมของมนุษย์ก่อนที่จะมีวิวัฒนาการมาเป็นคติศาสนาอันประณีตขึ้น ในปัจจุบัน

ความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณของสังคมไทยทุกภาคนั้น ได้ผสมผสานกับพุทธศาสนา อย่างกลมกลืนแต่เราอาจจะพอแยกให้เห็นว่าส่วนใดเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนาและส่วนใดเป็น ความเชื่อเรื่องภูตผี แต่อย่างไรก็ตามถ้าเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนั้นจะแยกได้ยากมาก เพราะพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นความเชื่อเรื่องภูตผีปะปนอยู่มาก แม้แต่ทางบ้านเมืองยังมีราชพิธีเกี่ยวกับ ความเชื่อเรื่องภูตผีอยู่ไม่น้อยในรอบปีหนึ่ง ๆ เช่น การเซ่นสรวงพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง และหลักเมือง รวมทั้งพิธีกรรมสวดสวดคืความสมัยอดีตโดยใช้พิธีลุยไฟ ดำน้ำ เพื่อแสดงความ บริสุทธิของจำเลย พิธีดังกล่าวเป็นความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณทั้งสิ้น ซึ่งความเชื่อเรื่องภูตผีฯ ในสังคมอีสานนั้น ยังฝังแน่นอยู่ในวิถีประชาของสังคมในรอบศตวรรษที่ผ่านมา นั่นคือก่อนที่จะได้ พัฒนาแนวคิดไปตามทัศนะของกระแสความคิดใหม่ ๆ ซึ่งเข้าไปมีอิทธิพลต่อวิถีประชาในสมัยการใช้ ระบบโรงเรียน ตาม พ.ร.บ. ประถมศึกษา (พ.ศ. 2464) หรือสมัยที่มีการพัฒนาการคมนาคมหัว เมืองกาฬสินธุ์ (น่าจะเริ่มนับจากสมัยสร้างทางรถไฟ คือ ปลายรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6) แม้ว่าในปัจจุบันนี้ความเชื่อเรื่องภูตผีจะเจือจางลง แต่ในชนบทที่ห่างไกลยังมีพิธีกรรมเรื่องภูตผีใน รอบปีอยู่ ความเชื่อเรื่องภูตผีที่สำคัญของชาวกาฬสินธุ์ เป็นบ่อเกิดในพิธีกรรมต่าง ๆ

(คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542, น. 163)

เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงวิญญาณหรือผีไว้ว่า ผีที่มาก่อนและอยู่ใกล้ชิดกับคนก็คือผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ญาติผู้ใหญ่ มีพ่อแม่ ปู่ย่า เป็นต้น ซึ่งตายไปแล้วและด้วยความอาลัยรักแม้ท่านจะตายไปแล้วก็ยังนึกว่าท่านยังอยู่ คือเป็นผีประจำอยู่ในเรือน คอยดูแลเอาใจใส่ให้ลูกหลานที่ยังอยู่มีความสุขความเจริญ ถ้าลูกหลานตั้งตนอยู่ในจารีตประเพณีหรือให้ร้ายให้ทุกข์แก่คนในบ้านได้ เมื่อคนเหล่านั้นประพฤติดนองนอกรอยประเพณี ทางภาคเหนือหรือพายัพเรียกว่า “ผีปู่ย่า” ไม่นับตายายเข้าด้วย ทางภาคอีสานเรียก “ผีปู่ตา” ไม่นับญาติผู้ใหญ่ ที่เป็นหญิงคือยายายเข้าด้วย ทางภาคกลางเรียกว่า “ผีปู่ตาตายาย” นับเอาเข้าหมดทั้งญาติผู้ใหญ่และทางฝ่ายพ่อและแม่ ทางภาคใต้เรียกว่า “ผีตายาย” ไม่นับปู่ย่าเข้าด้วย (เสฐียรโกเศศ, 2515, น. 208-209)

การนับถือหรือความเชื่อเรื่อง “ผี” ที่เป็นผีบรรพบุรุษนั้น บางท้องถิ่นเรียกว่า “ผีปู่ตา” อาจกล่าวได้ว่าเป็นดวงวิญญาณบรรพบุรุษประจำชุมชนที่ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง ไม่อาจจะกำหนดได้ว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษสายใด สกุลใด แต่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวิญญาณบรรพบุรุษของชาวบ้านทุกคนในชนบทชาวกาฬสินธุ์ทุกหมู่บ้านจะมีศาลปู่ตา ซึ่งชุมชนบ้านเสมาตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่มี “ศาลปู่ตา” หรือที่ชาวบ้านมักเรียกว่า “ดอนปู่ตา” ตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก โดยชาวบ้านเชื่อกันว่า ผีปู่ตาจะมีหน้าที่คุ้มครองลูกหลานภายในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข รวมถึงสัตว์เลื้อยทุกอย่งที่อยู่ในชุมชนก็ถือได้ว่าอยู่ในการคุ้มครองของผีปู่ตาด้วย หากคนในหมู่บ้านคนใดประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสมเชื่อว่าผีปู่ตาจะลงโทษให้เกิดอาการเจ็บป่วยหรือเกิดเหตุอัปมงคลต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งต้องทำพิธีขอขมาต่อผีปู่ตาจึงจะหายจากอาการเจ็บป่วยหรือสิ่งอัปมงคลนั้นหายไป ในแต่ละปีจะมีพิธีเลี้ยงผีปู่ตาเพื่อความเป็นสิริมงคลของคนในหมู่บ้าน (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 92)



ภาพประกอบ 18 การนับถือผีปู่ตาหรือดอนปู่ตาของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา



ภาพประกอบ 19 ชาวบ้านทำอาหารเพื่อใช้ประกอบพิธีไหว้ผีปู่ตาหรือดอนปู่ตา

นอกจากการเคารพนับถือผีบรรพบุรุษประจำชุมชนอย่างผีปู่ตาหรือดอนปู่ตาแล้ว ชาวบ้านยังให้ความสำคัญเคารพนับถือต่อพระธาตุยาคู ชากโบราณสถานที่มีสมบัติที่สุดในเมืองฟ้าแดดสงยาง ในครั้งแรกเริ่มของการอพยพมาก่อตั้งชุมชน โดยเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน (ถวิล บุญไชโย

, การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 มกราคม 2566) จากการให้ข้อมูลของสรวง จันทรสมบัติ ในปี พ.ศ. 2537 ได้เล่าถึงปรากฏการณ์ดวงไฟลอยในท้องฟ้าว่า “ท่านเกิดที่บ้านเสมภายในบริเวณเมืองโบราณแห่งนี้ จนแก่ชรากว่า 80 ปีมาแล้ว ได้พบเห็นและสัมผัสกับโบราณสถาน โบราณวัตถุในเมืองโบราณแห่งนี้ จนชินชา รวมทั้งพบเห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ตนรวมกับคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ได้เคยเห็นดวงไฟ มีแสงสุกสกาวลอยพุ่งไปพระธาตุใหญ่หรือพระธาตุยาคุ พอไปถึงจุดที่ตั้งของพระธาตุยาคุ ก็หยุดสุกสกาวอยู่พักใหญ่แล้วดับไป เหตุการณ์นี้มักเกิดขึ้นในวันธรรมสวนะหรือวันศีล ซึ่งต้นกำเนิดของดวงไฟนี้ไม่ทราบว่าจะเกิดจากสิ่งใด แต่คนในท้องถิ่นก็มีความเชื่ออย่างเหนียวแน่น ว่าเป็นมหัศจรรย์ความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากพระธาตุใหญ่หรือพระธาตุยาคุ” (จังหวัดกาฬสินธุ์, 2550, น. 97)

สอดคล้องกับความเชื่อของนางรุ่งกิตติยา บุตรโพธิ์ศรี ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา “ตั้งแต่สมัยเป็นเด็กผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนได้เล่าให้ฟังว่ามีโคมไฟเขียว ๆ ลอยมา ซึ่งตนนั้นก็เคยพบเห็น เพราะว่าช่วงที่เป็นเด็ก ตอนที่บ้านเรือนแต่ละหลังยังไม่มีไฟฟ้า ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะพาไปนอนนอกชานบ้าน เวลาประมาณหนึ่งทุ่ม ตนพบดวงไฟสีเขียวลอยมา คุณยายตนเห็นเลยลุกขึ้นนั่งพร้อมกับกล่าวขึ้นว่า สาธุ สาธุ ปู่ธาตุมาเยี่ยมเยือนลูกหลาน”

นอกจากนี้ยังกล่าวเสริมว่า “ตอนที่ตนเป็นเด็กได้มีคนไปชุดค้นบริเวณพระธาตุยาคุ ได้พบเห็นพระพุทธรูปจำนวนมาก รวมไปถึงตำนานที่ถูกเล่าสืบต่อกันมาในชุมชนที่กล่าวถึงในองค์พระธาตุยาคุได้มีการบรรจุอัฐิของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ในครั้งที่ชาวบ้านอพยพมาก่อตั้งชุมชน ผนวกกับตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง จึงทำให้ชาวบ้านเสมาให้ความเคารพนับถือและเปรียบพระธาตุยาคุเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณของบรรพบุรุษประจำชุมชนที่คอยปกป้องรักษาชุมชนและชาวบ้านให้อยู่อย่างสงบสุขร่มเย็น” (การสื่อสาร ส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566)

ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเป็นชุมชนที่มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนอย่างฝังใจแล้วนั้น ชาวบ้านยังมีความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระธาตุยาคุด้วย โดยความเชื่อนี้ได้มีความผูกพันกับการดำเนินชีวิตและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในชุมชน ในทุก ๆ ปีจึงมีพิธีกรรมที่แสดงความเคารพนับถือที่มีอัตลักษณ์เฉพาะอย่าง “พิธีบูชาพระธาตุยาคุ”

3.1.2 ที่มาของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ชุมชนบ้านเสมาเป็นชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง บริเวณนี้มีโบราณสถานและโบราณวัตถุหลายประเภท เช่น ใบเสมา พระพุทธรูปสำริด พระพิมพ์ดินเผาและพระธาตุยาคุ ซึ่ง “พระธาตุยาคุ” ถือเป็นโบราณสถานที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด

ในเมืองฟ้าแดดสงยาง และชาวบ้านได้มีความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับพระธาตุยาควว่า “เป็นสถูปเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเมื่อครั้งอพยพเข้ามาตั้งชุมชน” และ “เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของเจ้าอาวาสผู้มีวิชาอาคมแกร่งกล้าในเมืองฟ้าแดดสงยาง”

นอกจากนี้ ยังมีตำนานเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุยาคว คือ ในวันเพ็ญเดือน 6 ชาวบ้านมักพบดวงไฟประหลาดลอยวนพระธาตุยาคว เมื่อชาวบ้านเห็นดวงไฟนี้ จะมีการกราบไหว้ทำพิธีบูชาและสรงน้ำพระธาตุยาคว ซึ่งเชื่อว่าหากปีใดไม่สรงน้ำฝนจะไม่ตก ต่อมาได้มีการเพิ่มประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งมีการจุดบั้งไฟเสี่ยงฟ้าเสี่ยงฝน เรียกว่า การเสี่ยงทายและนำมาจัดรวมกับพิธีบูชาพระธาตุยาคว ทำให้เกิดเป็นพิธีกรรมเฉพาะของชุมชนบ้านเสมา



ภาพประกอบ 20 พระมหารัตนนะ (รัตนศิริ) เล่าถึงความเป็นมาของพิธีบูชาพระธาตุยาคว

ทั้งนี้ในทุก ๆ ปี จะเห็นได้ว่าชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจึงทำ “พิธีบูชาพระธาตุยาคว” เพื่อแสดงความเคารพนับถือต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ในพิธีจะมีการถวายเครื่องบูชา โดยชะจ้ำ และชาวบ้านจะนำเครื่องบูชามาประกอบพิธีที่บริเวณพระธาตุยาคว เพื่อขอพรให้เกิดความเป็นสิริมงคลและความเป็นอยู่ที่อุดมสมบูรณ์ จากนั้นจึงจะทำการสรงน้ำที่องค์พระธาตุยาคว และจุดบั้งไฟเสี่ยงฟ้าเสี่ยงฝนซึ่งการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาควนี้ ชะจ้ำผู้นำในการประกอบพิธีและผู้สูงอายุในชุมชนจะเป็นผู้รักษารูปแบบของพิธีบูชาพระธาตุยาควในรูปแบบดั้งเดิมไว้ จึงทำให้แนวปฏิบัติดังกล่าวนี้ยังคงสืบทอดกันมามีเลือนหาย

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นพิธีที่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและยังคงรักษารูปแบบพิธีดั้งเดิมไว้ เนื่องจากความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุยาคุและการเคารพนับถือวิญญาณบรรพบุรุษประจำชุมชน มีความแน่นแฟ้นและยังคงเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้แก่ชาวบ้านเสมอมา การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประจำชุมชนบ้านเสมมาได้อย่างชัดเจน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดพิธีบูชาพระธาตุยาคุนี้ขึ้นและยังคงยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจวบจนปัจจุบัน

3.2 องค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ชุมชนบ้านเสมมานั้นได้ให้ความเคารพนับถือและมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุยาคุ จึงมีการจัดพิธีบูชาพระธาตุยาคุในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนและขอให้ช่วยดลบันดาลให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดความสงบสุขร่มเย็น ไร่นา มีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุประจำชุมชนบ้านเสมมาจึงต้องมีการเตรียมองค์ประกอบอันสำคัญ ได้แก่ ผู้ประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธี เครื่องประกอบพิธีและสถานที่ประกอบพิธีโดยวิเคราะห์ แยกเป็น 2 ช่วง ในแต่ละช่วงจะวิเคราะห์องค์ประกอบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 องค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

3.2.1.1 ผู้ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

3.2.1.2 ผู้ร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

3.2.1.3 เครื่องประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

3.2.1.4 สถานที่และเวลาประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

3.2.2 องค์ประกอบพิธีสงฆ์

3.2.2.1 ผู้ประกอบพิธีสงฆ์

3.2.2.2 ผู้ร่วมพิธีสงฆ์

3.2.2.3 เครื่องประกอบพิธีสงฆ์

3.2.2.4 สถานที่และเวลาประกอบพิธีสงฆ์

หลังจากพิธีบูชาพระธาตุยาคุและพิธีสงฆ์เสร็จสิ้นลง ในช่วงบ่ายเป็นการจุดบั้งไฟบูชาถวายแด่พระธาตุยาคุและบั้งไฟเสี่ยงทายซึ่งจะถูกจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ณ บริเวณลานกว้างทิศตะวันออกเฉียงเหนือด้านข้าง พระธาตุยาคุ

3.2.1 องค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุเป็นพิธีที่ปฏิบัติกันตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ ซึ่งในพิธีจะมีผู้นำในการประกอบพิธี คือ ชะจ้ำ ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำและเปรียบเสมือนตัวแทนของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาในการสื่อสารกับองค์พระธาตุยาคุที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน โดยช่วงเช้าของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ในทุก ๆ ปี ชาวบ้านในชุมชนก็จะร่วมกันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุตั้งแต่เวลารุ่งเช้า คือ 06.00 น. เป็นต้นไป

3.2.1.1 ผู้ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ผู้ประกอบพิธีในพิธีบูชาพระธาตุยาคุ คือ ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ประกอบด้วย ชะจ้ำ และผู้ถวายเครื่องบูชา ซึ่งแต่ละคนจะได้รับมอบหมายหน้าที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) ชะจ้ำ ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ สำหรับการคัดเลือกชะจ้ำ หลังจากทีชะจ้ำคนเดิม คือ นายเนตร ชื่นตา ได้เสียชีวิตลงในวัย 93 ปี ชาวบ้านและพระสงฆ์ได้ทำการรวมตัวกันเพื่อประชุม และลงความเห็นในการแต่งตั้งชะจ้ำ เพื่อจะมาเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมประจำชุมชนบ้านเสมา ซึ่งจะต้องเป็นเพศชาย ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ดีและใฝ่คุณธรรม โดยผู้ที่ได้รับหน้าที่ให้เป็นชะจ้ำ คือ นายถวิล สุภาชี อายุ 73 ปี แต่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกร ทั้งนี้ นายถวิล สุภาชี ได้เล่าว่า “ก่อนที่จะได้มาปฏิบัติหน้าที่ชะจ้ำประชุมชน ตนได้ไปเยี่ยมชะจ้ำคนเดิมในขณะที่กำลังป่วย แล้วชะจ้ำคนเดิมได้บอกว่าตนเหมาะสมกับการสืบทอดหน้าที่ ชะจ้ำประชุมชน เนื่องจากมีคุณสมบัติที่สามารถเป็นผู้นำชาวบ้านในการประกอบพิธีทางศาสนาและพิธีต่าง ๆ ในชุมชนที่ได้ทำสืบทอดกันมา” (การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566) ทั้งนี้ในวันที่ 4 พฤษภาคม 2566 นายสมศักดิ์ สุนทรภูมิ อายุ 70 ปี แต่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรและทำอาชีพเสริมเกี่ยวกับการเป็นผู้นำในการประกอบพิธีบนบานและขอพรให้กับนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาสักการะพระธาตุยาคุ โดยในปีนี้ได้รับหน้าที่เป็นชะจ้ำร่วมกับนายถวิล สุภาชี ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ แจ่งวันเวลาในการทำพิธีและบอกกล่าวแก่ชาวบ้าน รวมถึงยังทำหน้าที่อำนวยความสะดวก เตรียมสถานที่ในการประกอบพิธี

2) ผู้ถวายเครื่องบูชา ประกอบด้วยเด็กผู้หญิง จำนวน 2 คน ได้แก่ เด็กหญิงวรกานต์ ศรีเยี่ยม และเด็กหญิงจันทพร โนนทอง อายุ 11 ปี อาชีพ นักเรียน ทำหน้าที่เป็นผู้นำเครื่องบูชาไปถวายแด่องค์พระธาตุยาคุ ในการคัดเลือกผู้ที่ทำหน้าที่นี้ คือ นายถวิล สุภาชี และนางเข็มเพชร สุภาชี เป็นผู้คัดเลือกด้วยการซักถามชาวบ้านในชุมชนว่าลูกหลานบ้านหลังใดมีคุณสมบัติเป็นหญิงสาวพรหมจรรย์และยังไม่มีประจำเดือน เนื่องจากเชื่อกันว่าเปรียบเสมือนความบริสุทธิ์และเป็นสิ่งดีงาม (ถวิล สุภาชี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566) ซึ่งในวันที่ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุนั้น ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นผู้ถวายเครื่องบูชาจะต้องนำ

เครื่องบูชาที่เป็นของคาวและของหวานที่เตรียมไว้ใส่ลงบนชั้นโตก จากนั้นจะใช้คานไม้นำมายกขึ้นวางพาดไว้บนไหล่แล้วหอบไปถวายยังหน้าพระธาตุ ชาวบ้านมักเรียกผู้ถวายเครื่องบูชานี้ว่า “ลูกสาวก ลูกสาวปลาย” หมายถึง ลูกสาวคนโตและลูกสาวคนเล็ก โดยชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาเชื่อกันว่าลูกทั้งสองจะช่วยหนุนหน้าครอบครัว ในวันที่ประกอบพิธีจะแต่งกายด้วยชุดที่สวยงาม ซึ่งในวันที่ประกอบพิธีพบว่าผู้ที่ถวายเครื่องบูชานั้นแต่งกายด้วยชุดนักเรียน

3.2.1.2 ผู้ร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเสมา หมู่ 7 ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยพบว่าในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุนี้ ได้จัดขึ้นช่วงเวลาเช้าตรู่ จึงทำให้ผู้ที่เข้าร่วมประกอบพิธีส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชน และเป็นผู้ที่ปฏิบัติสืบทอดพิธีดั้งเดิมนี้ต่อเนื่องในทุก ๆ ปี

3.2.1.3 เครื่องประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

เครื่องประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ นางเข็มเพชร สุภาชีและคณะ เป็นผู้ได้รับมอบหมายหน้าที่ในการเตรียมเครื่องประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุเป็นประจำทุก ๆ ปี เพราะเป็นผู้ที่รู้จักสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีแต่ละขั้นตอนเป็นอย่างดี เพื่อให้การประกอบพิธีดำเนินไปอย่างราบรื่น สำหรับเครื่องประกอบพิธีที่ใช้ในพิธีบูชาพระธาตุยาคุ มีดังนี้

1) พานบายศรี เครื่องเชิญขวัญหรือรับขวัญที่ทำจากใบตอง แล้วนำมาพับเป็นรูปทรงที่คล้ายคลึงกับกระทง โดยลักษณะจะเป็นชั้น ๆ มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กสลับกันไปตามลำดับ มีฐานเป็นพานรองรับ มักใช้เป็นเครื่องสักการะหรือการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งในพิธีพบว่าพานบายศรีที่นำมาถวายมีจำนวน 1 คู่ เป็นบายศรีรูปทรงเรียบง่าย มีเพียง 1 ชั้น ประดับด้วยดอกพุท และดอกดาวเรือง บริเวณฐานถูกรองด้วยพานสีทอง

2) ชั้นโตก ชั้นโตกที่ใช้ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุประกอบด้วยอาหารคาวและอาหารหวานหรือที่ชาวบ้านมักเรียกว่า “พาคาวหวาน” มีข้าว ผลไม้ ของหวาน เทียนเงิน 1 คู่ เทียนทอง 1 คู่ คำหมาก คำพลูเป็นส่วนประกอบ จากนั้นจะนำจัดใส่ใบตองแล้วมีชั้นโตกวางรองอีกหนึ่งชั้น

3) ชั้น 5 ประกอบด้วย ดอกพุทธรักษาสีขาว 5 คู่ เทียนเล่มเล็ก 5 คู่ ใช้สำหรับบูชาและขอขมาพระธาตุยาคุ ซึ่งในพิธีพบว่านอกจากดอกพุทธรักษาสีขาวและเทียนเล่มเล็กแล้วชาวบ้านได้นำเงินเหรียญ 5 บาท ใส่ลงไปในชั้น 5 ด้วย

4) น้ำสรงพระธาตุยาคุ น้ำที่ใช้สรงนั้นจะเป็นน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์ หรือเป็นน้ำที่ผสมด้วยน้ำอบ-น้ำหอมก็ได้ บรรจุใส่ภาชนะที่สะอาด เพื่อนำมาสรงบริเวณองค์พระธาตุยาคุ ซึ่งการสรงน้ำนี้ มีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข

5) ชุดรูป-เทียน ชุดรูป-เทียนที่ใช้ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ มีลักษณะมัดรวมกันด้วยยางรัดของสีแดง ประกอบด้วย เทียน 2 เล่ม และรูป 3 ดอก ซึ่งนางเข้มเพชร สุภาชี เป็นผู้จัดเตรียมมาให้ชะง้าใช้แจกให้แก่ชาวบ้านที่มาร่วมในการประกอบพิธี เพื่อจุดก่อนที่จะเริ่มการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุในขั้นตอนต่อไป



ภาพประกอบ 21 เครื่องสักการบูชาพระธาตุยาคุ



ภาพประกอบ 22 น้ำสรงพระธาตุยาคุ

3.2.1.4 สถานที่และเวลาประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

1) สถานที่ สถานที่ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ได้แก่ “พระธาตุยาคุ” ถือได้ว่าเป็นสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธี ตั้งอยู่บริเวณเขตพื้นที่ของเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง หมู่ 7 ชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของติดกับองค์พระธาตุยาคุ จากนั้นจะปูเสื่อนั่งติดกับพื้นตลอดช่วงเวลาที่ประกอบพิธี ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่า ภายในองค์พระธาตุยาคุนั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่และคอยปกป้องรักษาคุ้มครองชาวบ้านในชุมชน



ภาพประกอบ 23 สถานที่ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาควช่วงเช้า

2) เวลา เวลาในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคว อยู่ในช่วงเวลาประมาณ 06.00-7.00 น. ซึ่งส่วนใหญ่มักประกอบพิธีในช่วงเช้าตรู่ เพื่อเป็นการขอพรให้การประกอบพิธีตลอดทั้งวันเป็นไปอย่างราบรื่นและไม่มีอุปสรรค

3.2.2 องค์ประกอบพิธีสงฆ์

หลังจากประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาควช่วงเช้าเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ช่วงสาย เวลา 08.30 น. จะมีการแห่เครื่องสักการะจากหน้าวัดโพธิ์ชัยเสมาราม ไปยังบริเวณพระธาตุยาควเพื่อประกอบพิธีสงฆ์ในขั้นตอนต่อไป ซึ่งในการประกอบพิธีมีองค์ประกอบ ดังนี้

3.2.2.1 ผู้ประกอบพิธีสงฆ์

1) พระสงฆ์ ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีทางศาสนา โดยพระสงฆ์ผู้รับกิจนิมนต์ ในการประกอบพิธีพระธาตุยาคว ประกอบด้วยพระภิกษุ-สามเณร จำนวน 15 รูป โดยนิมนต์จากวัดในชุมชนบ้านเสมาและวัดในบริเวณใกล้เคียงซึ่งจะมาร่วมในพิธีทุก ๆ ปี ทั้งนี้พระสงฆ์ทั้งหมดในพิธีจะเดินทาง มาประกอบพิธีทางศาสนาและฉันภัตตาหารเพลโดยพร้อมเพรียงกัน ณ บริเวณที่ถูกจัดเตรียมไว้ให้ใกล้กับองค์พระธาตุยาคว เมื่อพระสงฆ์ทุกรูปนั่งประจำอาสนะของตน ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาและผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมประกอบพิธีทุกคนจะพนมมือและอยู่ในกริยาที่สำรวม ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ในพิธีจะมีบทบาทที่แตกต่างกัน ได้แก่ ประธานสงฆ์และพระสงฆ์สวดเจริญพุทธมนต์ ดังนี้

ประธานสงฆ์ คือ พระสงฆ์ผู้เป็นองค์ประธานคณะสงฆ์ทั้งหมด โดยจะนั่งในตำแหน่งที่อาสนะจะอยู่ติดด้านซ้ายของพระพุทธรูป ด้านหน้ามีคนายก ประธานสงฆ์ เป็นผู้มีหน้าที่หลักในการกล่าวนำบทสวดต่าง ๆ จุดเทียนชั้นนํ้ามนต์ รวมถึงเทศนาธรรมสั่งสอน โดยปี 2566 ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูล ประธานสงฆ์ในพิธี คือ พระอธิการสานิตย์ วราโก เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยเสมาราม คณะสงฆ์ คือ พระสงฆ์ อีก 14 รูป โดยจะทำหน้าที่สวดเจริญ พระพุทธมนต์ตามขั้นตอนของการทำบุญฉัตรภัตตาหาร

ตาราง 1 รายชื่อวัดและจำนวนพระสงฆ์ที่ร่วมพิธี ประจำปี 2566

ลำดับ	รายชื่อวัด	จำนวนพระสงฆ์ (รูป)
1	วัดโพธิ์ชัยเสมาราม	10
2	วัดโพธิ์ชัยสงยาง	3
3	วัดสะอาดชัยศรี	2
รวม		15

2) ชะจ้ำ ชะจ้ำ ในการประกอบพิธีสงฆ์ คือ นายถวิล สุภาชี อายุ 73 ปี ประกอบอาชีพเกษตรกร เป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีสงฆ์และพิธีทางศาสนาประจำชุมชน เนื่องจากมีความชำนาญในบทสวดและขั้นตอนในการประกอบพิธีทางศาสนา

3.2.2.2 ผู้ร่วมพิธีสงฆ์

ผู้ร่วมพิธีสงฆ์ คือ ผู้ที่เข้าร่วมในการประกอบพิธี ทั้งในลักษณะที่เป็นชาวบ้าน ชุมชนบ้านเสมาที่ให้ความสำคัญกับพิธีประจำท้องถิ่น ชาวบ้านเทศบาลตำบลหนองแปน ที่ให้ความสนใจและได้เข้าร่วมในขั้นตอนทาง ๆ ของพิธี นักท่องเที่ยวที่เข้ามาร่วมเยี่ยมชมการจัดงานและแขกผู้มีเกียรติที่ได้รับเชิญให้เข้าร่วมในพิธี โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา คือ ผู้ที่อาศัย อยู่ในชุมชนบ้านเสมา หมู่ 7 ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้เข้าร่วมพิธีจะได้รับหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามที่ได้รับมอบหมายในวันประชุม มีทั้งเพศหญิงและเพศชาย ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชรา

2) ชาวบ้านเทศบาลตำบลหนองแปน เป็นผู้ที่มีมาจากชุมชนใกล้เคียงที่อยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของเทศบาลตำบลหนองแปน ได้แก่ บ้านหนองแปน บ้านนาเชือก บ้านโนนโพธิ์ บ้านนาบึงและบ้านโนนสูง ซึ่งการทราบข่าวของการจัดพิธีบูชาพระธาตุยาคูของชุมชนบ้านเสมานี้ ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ส่งหนังสือเชิญไปยังผู้นำชุมชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนใกล้เคียง จากนั้นผู้นำชุมชน

แต่ละชุมชนที่ได้รับหนังสือเชิญ จะทำหน้าที่กระจายข่าวสารไปยังชาวบ้านเพื่อให้ไปร่วมในพิธี ซึ่งชาวบ้านแต่ละชุมชนจะได้ทำหน้าที่เข้าร่วมขบวนแห่เครื่องสักการะและเป็นนางรำในขบวน ทั้งนี้ยังได้เข้าร่วมในการถวายต้นดอกไม้เงินด้วย โดยหน้าที่ดังกล่าวผู้นำชุมชนจะมอบหมายให้ และนอกจากหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านเทศบาลตำบลหนองแปนยังสามารถยืนหรือนั่งอยู่ในบริเวณที่ประกอบพิธี เพื่อทำตามขั้นตอนของกำหนดการ

3) นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวที่มาร่วมในพิธีบูชาพระธาตุยาकु คือ ผู้ที่มาสักการะขอพรพระธาตุยาकुและเยี่ยมชมวัฒนธรรมประเพณีประจำชุมชนบ้านเสมา โดยส่วนใหญ่ นักท่องเที่ยวจะทราบข่าวจากสื่อโซเชียลมีเดียและเป็นผู้ที่เคยมาร่วมในพิธีบูชาพระธาตุยาकुมาก่อน ทั้งนี้พบว่านักท่องเที่ยวมีลักษณะที่มาในรูปแบบส่วนตัวและหมู่คณะ นอกจากนักท่องเที่ยวจะได้เข้าไปขอพรบริเวณ องค์พระธาตุยาकुเพื่อความเป็นสิริมงคลแล้ว นักท่องเที่ยวยังสามารถเข้าร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาकुได้อีกด้วย ไม่เพียงเท่านั้นนักท่องเที่ยวที่มาร่วมพิธีสามารถเยี่ยมชมในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์การเรียนรู้ โบราณสถาน โบราณวัตถุเมืองฟ้าแดดสงยาง เขื่อนโบราณ จังหวัดกาฬสินธุ์และร่วมทำบุญที่กลุ่มธูปบ้านเสมา

4) แขกผู้มีเกียรติ แขกผู้มีเกียรติแขกผู้มีเกียรติที่มาร่วมในพิธีบูชาพระธาตุยาकु เป็นบุคคลที่มีตำแหน่งหน้าที่และบทบาทในสังคมที่มาเป็นเกียรติในพิธี อาทิ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักการเมืองท้องถิ่น ตำรวจ ทหาร ผู้ประกอบกิจการต่าง ๆ ซึ่งนายไพโรจน์ พรหมกัลยา ผู้นำชุมชนบ้านเสมา ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งหนังสือเชิญให้แก่แขกผู้มีเกียรติในวันที่ 8 เมษายน 2566 พร้อมกับแนบใบกำหนดการของวันที่ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुไปด้วย ทั้งนี้เมื่อแขกผู้มีเกียรติที่มาร่วมงานในวันที่ 4 พฤษภาคม 2566 จะได้รับการต้อนรับอย่างดีจากผู้นำชุมชนและชาวบ้าน แขกผู้มีเกียรติที่มีตำแหน่งสูงสุด เช่น นายอำเภอมีบทบาทเป็นประธานเปิดงาน รับฟังคำกล่าวรายงาน ทั้งนี้ยังพบว่า บริเวณที่ประกอบพิธีสงฆ์ พิธีกรผู้ดำเนินพิธี จะประกาศรายชื่อและตำแหน่งของบุคคลเหล่านี้ เพื่อให้เกียรติและเห็นถึงความสำคัญของบุคคลที่มีส่วนช่วยสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ

5) คณะกลองยาว คือ ผู้ที่ทำหน้าที่บรรเลงดนตรี เพื่อสร้างความสนุกสนานให้แก่ขบวนแห่ในขณะเดินไปยังพระธาตุยาकु สำหรับคณะกลองยาวที่อยู่ในขบวนแห่นี้ชื่อ “ขวัญใจฟ้าแดด” ซึ่งเป็นนักเรียนจากโรงเรียนฟ้าแดดสงยางพิทยาคาร โดยเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงบทเพลง ได้แก่ กลองยาว กลองตั้ง กลองสแนร์ ฉาบ เบส พิณ เป็นต้น



ภาพประกอบ 24 แกกผู้มีเกียรติ

3.2.2.3 เครื่องประกอบพิธีสงฆ์

เครื่องประกอบพิธีสงฆ์ เป็นสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีหลังจากที่ชาวบ้านในชุมชนประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูเสร็จสิ้น โดยเครื่องประกอบพิธีสงฆ์ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชนในการจัดเตรียม เนื่องจากมีหลากหลายองค์ประกอบ ได้แก่ เครื่องประกอบขบวนแห่ เครื่องประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์และเครื่องประกอบพิธีสงฆ์พระธาตุยาครู มีรายละเอียดดังนี้

1) เครื่องประกอบขบวนแห่ การประกอบพิธีสงฆ์ในสมัยอดีต หลังจากที่จะจำพาชาวบ้านประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูในช่วงเช้าเสร็จสิ้น ช่วงสายเวลา 08.30 น. เป็นต้นไป ชาวบ้านจะตั้งขบวนแห่เครื่องสักการะออกไปยังพระธาตุยาครู ซึ่งในขบวนแห่ประกอบด้วย ดอกไม้ พานบายศรี ต้นดอกไม้เงิน ชันน้ำ บั้งไฟและคณะกลองยาว จะเห็นได้ว่าขบวนแห่แบบดั้งเดิมนั้นมีเพียงแต่ชาวบ้านในชุมชนเท่านั้น และขนาดของขบวนแห่ไม่ใหญ่มากนัก แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2542 เทศบาลตำบลหนองแปนได้ให้การสนับสนุนและเล็งเห็นถึงความสำคัญของพิธีนี้จึงได้จัดตั้งงบประมาณให้กับพิธีบูชาพระธาตุยาครู จึงส่งผลให้ขบวนแห่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย และได้เพิ่มเครื่องประกอบขบวนแห่อื่น ๆ เข้ามา โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) บ้ายขบวน บ้ายขบวนที่ใช้ถือในขบวนแห่ ได้แก่ บ้ายชื่อของชุมชน และบ้ายชื่องานประเพณี ซึ่งทั้งสองบ้ายนี้ตัวแทนชุมชนบ้านเสมาที่ถูกคัดเลือกจะเป็นผู้ถือบ้าย สำหรับบ้ายชื่อของชุมชนจะมีผู้ถือจำนวน 1 คน ส่วนบ้ายชื่องานประเพณีจะมีผู้ถือจำนวน 2 คน

1.2) พานพุ่ม พานพุ่มที่ใช้ในการประกอบขบวนแห่นั้น มีจำนวน 1 คู่ เป็นพานที่มีประดับตกแต่งไปด้วยดอกไม้ นานาชนิดนำมาจัดแต่งให้มีรูปทรงเป็นพุ่มแล้วนำไปวางบนพาน เพื่อนำไปเป็นเครื่องบูชาสิ่งที่เคารพนับถือ

1.3) พระบรมฉายาลักษณ์ พระบรมฉายาลักษณ์ เป็นพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พัชรสุธาพิมลลักษณ พระบรมราชินี เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

1.4) ชันน้ำ น้ำที่จะนำไปส่งยังองค์พระธาตุยาคุจะบรรจุใส่ลงในภาชนะที่เป็นขันสีเงิน ลวดลายสวยงาม ซึ่งน้ำที่นำไปส่งนั้นจะเป็นน้ำที่มีความสะอาด บริสุทธิ์รวมถึงยังมีการผสมน้ำอบและน้ำหอมเข้าไปด้วย

1.5) พานบายศรี เป็นเครื่องเชิญขวัญหรือรับขวัญทำจากใบตอง แล้วนำมาพับเป็นรูปทรงที่คล้ายคลึงกับกระทง โดยลักษณะจะเป็นชั้น ๆ มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กสอปขึ้นไปตามลำดับ มีฐานเป็นพานรองรับ มักใช้เป็นเครื่องสักการะหรือการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งในขบวนแห่จะใช้ทั้งหมด 4 คู่

1.6) พานดอกไม้สด ดอกไม้สดที่อยู่ในขบวนแห่ จะเป็นดอกไม้สดนานาชนิด สีสันสวยงามจัดเป็นพุ่มไว้แล้วนำพานมารองใส่ ที่ชาวบ้านนำดอกไม้สดมาเป็นหนึ่งในเครื่องแห่นั้น เพราะเชื่อว่าการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยดอกไม้สด จะส่งผลให้กายภาคนั้นจะมีรูปงาม (รุ่งกิตติยา บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566)

1.7) ต้นดอกไม้เงิน มีลักษณะคล้ายคลึงกับต้นผ้าป่า กล่าวคือ ชาวบ้านจะนำเอากิ่งไม้ อาทิ กิ่งมะขาม ต้นไผ่ หรือต้นฟาง มามัดรวมกันเป็นพุ่มให้เหมือนลำต้นของต้นไม้ จากนั้นจะนำไม้ที่เหลือมาเหลาทำเป็นไม้ใช้สำหรับหนีบนบัตร ซึ่งในขบวนแห่พบว่ามีต้นดอกไม้เงิน 1 ต้น ลักษณะของไม้ที่ใช้หนีบนบัตร มีความเรียวยาว ในส่วนของยอดประดับด้วยใบโพธิ์สีทองเพิ่มความเป็นสิริมงคล

1.8) บั้งไฟ บั้งไฟที่ใช้ร่วมขบวนแห่ จะแบ่งเป็นบั้งไฟขนาดใหญ่ที่บรรทุกโดยรถกระบะ ใช้แห่เพื่อความสวยงามของขบวนและบั้งไฟขนาดเล็กถือได้ว่าเป็นหนึ่งในเครื่องสักการบูชาพระธาตุยาคุโดยจะนำบั้งไฟขนาดเล็กนี้จุดถวายบูชาพระธาตุยาคุและจุดเสี่ยงทายฟ้าฝนเมื่อเสร็จสิ้นพิธี

1.9) รถผาแดง-นางไอ่ มีลักษณะรถกระบะที่ประดับตกแต่งด้วยข้าวม้า สีนํ้าเงิน-ขาว บนกระบะรถจะเห็นได้ว่ามีม้าที่เป็นพาหนะของผาแดง-นางไอ่อยู่ด้วย ในขบวนแห่ ผู้ที่แต่งกายเป็นผาแดง-นางไอ่ จะทำหน้าที่ขึ้นไปนั่งบนหลังของม้าจนไปถึงยังบริเวณพระธาตุยาคว



ภาพประกอบ 25 ขบวนแห่เครื่องสักการะ



ภาพประกอบ 26 ขบวนแห่เครื่องสักการะ

2) เครื่องประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ การประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ เป็นพิธีที่มีหลายขั้นตอนและหลายองค์ประกอบ จึงทำให้การเตรียมเครื่องประกอบพิธีเจริญ

พระพุทธรูปนั้น ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ต้องให้ร่วมมือกันวางแผนและจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีเหล่านี้ให้พร้อมก่อนที่จะเริ่มพิธี สำหรับเครื่องประกอบพิธีเจริญพระพุทธรูป มีดังนี้

2.1) โต๊ะหมู่บูชา สำหรับโต๊ะหมู่บูชา นั้นจะประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ที่โต๊ะหมู่ตัวสูงสุดโดยใช้พระพุทธรูปปางสมาธิเป็นพระบูชา พร้อมทั้งยังมีเครื่องสักการบูชาอีก 4 อย่าง ได้แก่ แจกันสำหรับปักดอกไม้ 1 คู่ พานพุ่ม 1 คู่ เชิงเทียน 1 คู่ กระถางธูป 1 ที่ ในการจัดโต๊ะหมู่ในพิธีนี้จะจัดไว้ ด้านขวามือพระสงฆ์

2.2) อาสนะ เป็นที่ปูรองนั่งสำหรับพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ซึ่งจะใช้ในการนั่งเจริญพระพุทธรูป โดยจะจัดไว้ตามจำนวนของพระสงฆ์ที่ชาวบ้านได้นิมนต์มา โดยใช้พรมปูลาดกับแท่นไม้ที่อยู่สูงกว่าที่นั่งของฆราวาส แต่อยู่ต่ำกว่าโต๊ะหมู่บูชาเสมอ

2.3) ชันน้ำมนต์ ชันน้ำมนต์จะใช้เป็นภาชนะสี่เงิน ลวดลายสวยงาม ใส่น้ำในปริมาณที่พอควร ตั้งไว้ใกล้พระที่มีตำแหน่งเป็นประธานของพระสงฆ์ด้านขวามือของท่าน พร้อมกับเทียนสำหรับทำน้ำมนต์และไม้พรมน้ำมนต์ ใช้สำหรับพรมน้ำมนต์ ในงานพิธีทางพุทธศาสนา เพื่อความเป็นสิริมงคล

2.4) ด้ายสายสิญจน์ โดยส่วนมากมักพิธีมงคลจะใช้ด้ายสายสิญจน์ เพราะมีความเชื่อพื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์และด้ายสายสิญจน์จะปลุกเสกบางอย่างที่เป็นมงคล ป้องกันอันตราย ด้ายสายสิญจน์ควรเป็นสีขาวบริสุทธิ์ การโยงให้เริ่มต้นจากที่ตั้งพระพุทธรูปเวียนมาทางขวา โยงออกไปรอบ ๆ ศาลาหรือพื้นที่ แล้ววกกลับเข้ามาตรงเสาเข้าสู่ที่บูชา วนรอบฐานพระพุทธรูปแล้วโยงวนรอบบาตรน้ำมนต์ กลุ่มด้ายสายสิญจน์หากเหลือควรวางไว้บนพานตั้งไว้ ด้ายสายสิญจน์ถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เมื่อโยงจากพระพุทธรูปแล้วจะเหยียบหรือข้ามไม่ได้เป็นอันตราย พุทธศาสนิกชนที่อยู่ในวงด้ายสายสิญจน์ ต้องสำรวม นึกถึงพระรัตนตรัยบังเกิดความสุข โดยพื้นที่ภายในวงด้ายสายสิญจน์เสมือนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สิ่งร้าย จะล่วงเกินไม่ได้ (เสฐียรโกเศศ, 2558, น. 25)

2.5) ที่กรวดน้ำ น้ำที่ใช้สำหรับการกรวดน้ำนิยมใช้น้ำใสสะอาด บริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งใดเจอปน ใส่ภาชนะที่สามารถยกขึ้นได้สะดวก เพื่อให้ผู้เข้าร่วมในการประกอบพิธีได้ร่วมกัน ตั้งจิตร่วมอุทิศส่วนกุศล ซึ่งการกรวดน้ำนั้นถือเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพราะเชื่อว่าเป็นการแผ่เมตตากรุณาแก่ผู้ที่ล่วงลับและยังถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญูรวมไปถึงยังช่วยส่งเสริมบารมีให้เจริญรุ่งเรือง

2.6) ส้ารับดาว-หวาน เป็นสำหรับภัตตาหารดาวและภัตตาหารหวานที่ใช้ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ในการฉันภัตตาหารเพล ซึ่งอาหารที่เตรียมไปถวายนั่น ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาแต่ละคุ้มก็จะรับมอบหมายเมนูอาหารที่ทำแตกต่างกันออกไป บางคุ้มได้เมนูอาหารดาว

ส่วนบางคุ่มได้เมนูอาหารหวานพอถึงวันชาวบ้านก็จะนำมารวมกันแล้วจัดใส่ถาดอย่างสวยงาม เพื่อถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ (รุ่งกิตติยา บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566)

2.7) ต้นดอกไม้เงิน ต้นดอกไม้เงิน จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับต้นผ้าป่า กล่าวคือ ชาวบ้านจะนำเอากิ่งไม้ อาทิ กิ่งมะขาม ต้นไผ่ หรือต้นฟาง มามัดรวมกันเป็นพุ่ม ให้เหมือนลำต้นของต้นไม้ จากนั้นจะนำไม้ที่เหลือมาเหลาทำเป็นไม้ใช้สำหรับหนีบธนบัตร เพื่อให้ชาวบ้านหรือผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมทำบุญถวายแด่พระสงฆ์ในวันที่ประกอบพิธี



ภาพประกอบ 27 เครื่องประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์



ภาพประกอบ 28 สำหรับคาว-หวาน

3) เครื่องประกอบพิธีสงฆ์พระธาตุยาคุ เครื่องประกอบพิธีสงฆ์พระธาตุยาคุ จะใช้หลังจากที่ประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เสร็จสิ้น โดยผู้ที่ร่วมประกอบพิธีสามารถเตรียมมา ด้วยตนเอง หรือมาบูชาที่ศาลาอำนวยการบริเวณพระธาตุยาคุก็ได้ ซึ่งเครื่องประกอบพิธีที่ใช้ใน การสงฆ์พระธาตุยาคุ มีดังนี้

3.1) ดอกไม้ สำหรับดอกไม้ที่ใช้ถือเดินเวียนรอบพระธาตุยาคุนั้น ชาวบ้าน จะนำดอกบัวและดอกดาวเรืองมามัดรวมกันเป็นช่อสวยงาม ซึ่งการที่ใช้ดอกดาวเรืองและดอกบัว ในการบูชาองค์พระธาตุยาคุ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญก้าวหน้า เจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้พบว่าหากผู้ที่มาร่วมงานท่านใดไม่ได้นำดอกไม้มาด้วย สามารถบูชาดอกไม้จากศาลาอำนวยการ บริเวณพระธาตุยาคุ นำมาถือเดินเวียนรอบพระธาตุได้เช่นเดียวกัน

3.2) ฐูป เป็นเครื่องสักการบูชาอย่างหนึ่งที่ใช้ในการประกอบพิธี ทางศาสนา เพราะชาวพุทธนิยมนำฐูปมาจุดเป็นเครื่องสักการะพระพุทธเจ้า การจุดฐูปนิยมจุด 3 ดอก ความหมาย คือ บูชาพระคุณทั้ง 3 ของพระพุทธเจ้า คือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณและพระมหากรุณาธิคุณ โดยส่วนมากฐูปที่นำมาจุดจะมีกลิ่นหอม กล่าวคือ กลิ่นหอมของฐูปจะมีความพิเศษไม่เหมือนกลิ่น ทั่ว ๆ ไป เชื่อว่ากลิ่นหอมของฐูปจะทำให้ระงับกิเลส จิตใจสงบเยือกเย็นและอบอวนอยู่ในบริเวณ ได้นานเสมือนพระคุณ ของพระพุทธเจ้าที่แผ่เสด็จดับขันธปรินิพพานไปนาน แต่ยังคงปรากฏพระคุณ

ยิ่งใหญ่จนปัจจุบัน (เสถียรโกเศศ, 2558, น. 23) ซึ่งในพิธีจะใช้รูปทั้งหมด 3 ดอก ถือนเดินเวียนรอบองค์พระธาตุยาคุ

3.3) เทียน เทียนเป็นเครื่องหมายของการบูชาพระธรรม จะเห็นว่าการบูชาด้วยเทียนนี้ ใช้เทียน 2 เล่ม เพราะพระพุทธศาสนานั้นแยกเป็น 2 ส่วน คือ ธรรมกับวินัย เรียกว่าพระธรรมวินัย เป็นชื่อแท้ของพระพุทธศาสนา การจุดเทียนบูชาพระธรรมนั้นนิยมจุดบูชาครั้งละ 2 เล่ม โดยมีความหมายว่า พระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มี 2 ประเภท คือ พระวินัย สำหรับฝึกหัดกาย วาจาให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและพระธรรมสำหรับจิตใจให้ระงับความชั่วและทุจริตทุกประการ เทียน 2 เล่มก็เพื่อบูชาพระวินัย 1 เล่ม และบูชาพระธรรม 1 เล่ม เทียนสำหรับบูชาพระธรรมนั้นนิยมใช้เทียน เล่มใหญ่พอสมควรแก่เชิงเทียนการใช้เทียนบูชาพระธรรมนั้นเพื่อแสดงว่าเทียนที่จุดขึ้น ณ ที่ใดย่อมกำจัดความมืดของสถานที่นั้น ๆ ออกไปทำให้เกิดความสว่างเปรียบได้กับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2563ข)

3.4) น้ำสรงพระธาตุยาคุ น้ำที่ใช้สรงนั้นจะเป็นน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์หรือเป็นน้ำที่ผสมด้วยน้ำอบ-น้ำหอมก็ได้ บรรจุใส่ภาชนะที่สะอาด เพื่อนำมาสรงบริเวณองค์พระธาตุยาคุ ซึ่งการสรงน้ำนี้ มีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งในพิธีสงฆ์ผู้วิชัยพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ก็นำน้ำที่จะใช้สรงมาจากบ้าน แต่ผู้ที่เข้าร่วมในการประกอบพิธีทานใดที่ไม่ได้นำน้ำมาเอง ทางชุมชนบ้านเสมาก็ได้เตรียมน้ำสะอาดที่ผสมน้ำอบ-น้ำหอม ไว้ในบ่อน้ำทิ้งสี่ทิศรอบองค์พระธาตุยาคุ เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมในการประกอบพิธีได้ตักน้ำที่อยู่ในบ่อสรงยังองค์พระธาตุ

3.2.2.4 สถานที่และเวลาประกอบพิธีสงฆ์

1) สถานที่ สถานที่ในการประกอบพิธีสงฆ์ จัดขึ้น ณ บริเวณพื้นที่พระธาตุยาคุ ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งจะอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ขององค์พระธาตุยาคุ โดยได้จัดเตรียมพื้นที่ไว้รองรับอย่างเป็นสัดส่วน ได้แก่ อาสนะสำหรับพระสงฆ์ ไต๊ะ-เก้าอี้สำหรับแขกผู้มีเกียรติและผู้ที่มาร่วมพิธีและเสื่อสำหรับชาวบ้านในชุมชน



ภาพประกอบ 29 สถานที่ประกอบพิธีสงฆ์

2) เวลา เวลาในการประกอบพิธีสงฆ์จะอยู่ในช่วงเวลาประมาณ 08.30-12.00 น. หลังจากประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุในช่วงเวลาเช้าเสร็จสิ้นเป็นประจำทุกปี หลังจากพิธีบูชาพระธาตุยาคุและพิธีสงฆ์เสร็จสิ้น ในช่วงบ่ายจะเป็นการจุดบั้งไฟบูชา และบั้งไฟเสี่ยงทาย ซึ่งเป็นจะถูกจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีหลังจากที่ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ตาราง 2 สรุปภาพรวมองค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ช่วงพิธี	องค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ			
	ผู้ประกอบพิธี	ผู้ร่วมประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	สถานที่และเวลา
1. พิธีบูชา พระธาตุยาคุ	1) ชะจ้ำ	ชาวบ้านผู้อาวุโส	1) พานบายศรี	สถานที่ คือ ทิศ
	2) ผู้ถวายเครื่องบูชา	ที่อาศัยอยู่ในชุมชน บ้านเสมา	2) ชันโตก	ตะวันออกเฉียงเหนือ
			3) ชัน 5	ติดกับองค์พระธาตุยาคุ
			4) น้ำสรงพระธาตุยาคุ	เวลา ประมาณ
			5) ชุดรูป-เทียน	06.00-07.00 น.

ตาราง 2 (ต่อ)

ช่วงพิธี	องค์ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ			
	ผู้ประกอบพิธี	ผู้ร่วมประกอบพิธี	เครื่องประกอบพิธี	สถานที่และเวลา
2. พิธีสงฆ์	1) พระสงฆ์ได้แก่ ประธานสงฆ์ และคณะสงฆ์	1) ชาวบ้านชุมชนบ้าน เสมา 2) ชาวบ้านเทศบาล ตำบลหนองแปน 3) นักท่องเที่ยว 4) แขกผู้มีเกียรติ 5) คณะกลองยาว	เครื่องประกอบ ขบวนแห่ 1) ป้ายขบวน 2) พานพุ่ม 3) พระบรมฉายา ลักษณ์ 4) ชันน้ำ 5) พานบายศรี 6) พานดอกไม้สด 7) ต้นดอกไม้เงิน 8) บั้งไฟ 9) รถผาแดง-นางไอ่	สถานที่ คือ ทิศตะวันตก เฉียงใต้ของพระธาตุยาคุ เวลา ประมาณ 08.30– 12.00 น.
	2) พระเจ้า		เครื่องประกอบ พิธีเจริญพระพุทธ มนต์ 1) โต๊ะหมู่บูชา 2) อาสนะ 3) ชันน้ำมนต์ 4) ด้ายสายสิญจน์ 5) ที่กรวดน้ำ 6) สำรับดาว-หวาน 7) ต้นดอกไม้เงิน เครื่องประกอบพิธี สรงน้ำพระธาตุยาคุ 1) ดอกไม้ 2) ธูป 3) เทียน 4) น้ำสรงพระธาตุยาคุ	

3.3 ขั้นตอนของพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

พิธีบูชาพระธาตุยาคุถือเป็นพิธีที่สำคัญของชุมชนบ้านเสมาเป็นอย่างยิ่งและมีวิถีปฏิบัติที่หลายขั้นตอน รวมถึงการร่วมมือของชาวบ้านในชุมชน ด้วยรายละเอียดย่อยของแต่ละพิธี เช่น พิธีบูชาพระธาตุยาคุ พิธีสงฆ์และการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย ดังนั้นในทุกขั้นตอนจึงต้องมีการปรึกษาหารือ และขอความร่วมมือของคนในชุมชน โดยไม่รบกวนหน่วยงานต่าง ๆ หรือภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือ ด้วยความร่วมมือของชุมชนบ้านเสมาเพื่อรักษาพิธีกรรมนี้ไว้ ทุกคนในชุมชนจึงต้องเป็นกำลังหลักในการประกอบพิธี ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะอธิบายลำดับขั้นตอน ของพิธีกรรมบูชาพระธาตุยาคุ เริ่มตั้งแต่ ก่อนวันประกอบพิธีและวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ซึ่งมีลำดับขั้นตอนแบ่งเป็น 2 ช่วง ดังต่อไปนี้

3.3.1 ช่วงก่อนวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

3.3.2 ช่วงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

3.3.1 ช่วงก่อนวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ เป็นพิธีที่มีขั้นตอนที่ละเอียดและซับซ้อน จึงทำให้ในทุก ๆ ปี ก่อนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 หรือวันที่ 4 พฤษภาคม 2566 ที่เป็นวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาจะร่วมแรงร่วมใจกันในการวางแผนแบ่งหน้าที่การทำงาน โดยขั้นตอนของวันก่อนที่จะถึงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ การประชุมเตรียมพิธีบูชาพระธาตุยาคุ การปักโบบอกกล่าวและวันโฮม มีรายละเอียดดังนี้

1) การประชุมเตรียมพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ผู้นำชุมชน ชาวบ้านและพระสงฆ์นัดประชุมในวันที่ 19 เมษายน 2566 เพื่อแบ่งหน้าที่ในวันที่จะประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ โดยแบ่งหน้าที่ ดังนี้

1.1) ฝ่ายสถานที่ ได้แก่ เทศบาลตำบลหนองแปน ผู้นำชุมชน และชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา

1.2) ฝ่ายขบวนแห่ ได้แก่ นางรุ่งกิตติยา บุตรโพธิ์ศรี นางสาวศิริ โนนทอง นางอรอนงค์ ทรัพย์ชมและร้านเสริมสวยเสมาชาลอน

1.3) ฝ่ายการพ้อนรำ ได้แก่ นางรุ่งกิตติยา บุตรโพธิ์ศรี

1.4) ฝ่ายอาหารถวายพระสงฆ์ ในการดูแลเรื่องอาหารถวายพระสงฆ์นี้ในแต่ละคุ้มจะแบ่งประเภทของอาหารที่นำมาถวายพระสงฆ์แตกต่างกันออกไป โดยมีรายละเอียดดังนี้

คุ้มที่ 1 คุ้มดอนเจ้าปู่ ทำเมนูขนมจีน-น้ำยา

คุ่มที่ 2 คุ่มบางคล้า ทำเมนูทอดปลานิล

คุ่มที่ 3 คุ่มประชาสามัคคี จัดเตรียมผลไม้และของหวาน

คุ่มที่ 4 คุ่มประดู่ ทำเมนูส้มตำ และไข่เจียว

คุ่มที่ 5 คุ่มสันติสุข จัดเตรียมข้าวเหนียวและข้าวสวย

คุ่มที่ 6 คุ่มรุ่งอรุณ ทำเมนูแกงไก่

ซึ่งผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้านเรือนของแต่ละคุ่มนั้นจะรวบรวมเงินกันเพื่อจัดเตรียมอาหาร เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู

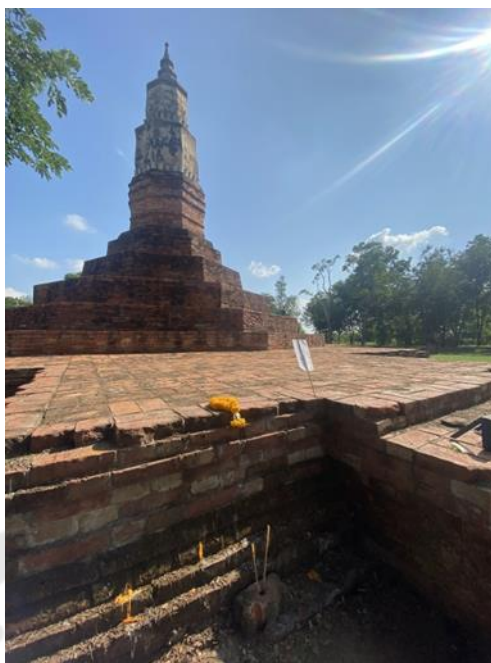
1.5) ฝ่ายประกอบพิธี ได้แก่ พระสงฆ์ นายมงคล บุตรโพธิ์ศรี นายถวิล สุภาชี และนายสมศักดิ์ สุนทรภูมิ

1.6) ฝ่ายบั้งไฟ ได้แก่ นายณรงค์ ทรัพย์ชมและคณะ

ในการประชุมเตรียมพร้อมที่จะประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูประจำปี 2566 นี้ นอกจากจะได้รับความร่วมมือจากรายชื่อข้างต้นที่เป็นผู้นำในการจัดเตรียมในด้านต่าง ๆ แล้ว ยังได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาทุกคนในการเตรียมความพร้อมและความช่วยเหลือในแต่ละด้านอย่างพร้อมเพรียงกัน เพื่อให้การประกอบพิธีนั้นเป็นไปอย่างราบรื่นและสมบูรณ์



ภาพประกอบ 30 การประชุมวางแผนหน้าที่ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู



ภาพประกอบ 32 การปักโบบอกกล่าว

3. วันโฮม

ก่อนวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ชาวบ้านเรียกว่า “วันโฮม” ซึ่งเป็นวันที่ชาวบ้านจะรวมตัวกันตั้งขบวนแห่รอบหมู่บ้าน เพื่อเป็นการป่าวประกาศว่า ในรุ่งเช้าของวันถัดไป จะเป็นการทำบุญสงฆ์และประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้านของเรา (ถวิล สุภาชี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566) โดยส่วนมากในวันโฮมหรือวันแห่ จะเป็นการไปแห่รอบชุมชนเพื่อความสนุกสนานเป็นวันที่ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงได้มารวมตัวกัน มากินเลี้ยงสังสรรค์ บางบ้านเรือนก็จะทำขนมจีน-น้ำยาต่าง ๆ เพื่อต้อนรับญาติพี่น้อง หรือเพื่อนฝูงที่กลับมาเยี่ยมเยือน (รุ่งกิตติยา บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566) ในปีนี้วันโฮมจะตรงกับวันที่ 3 พฤษภาคม 2566 ช่วงเวลากลางวันผู้สูงอายุในชุมชนจะรวมกลุ่มกัน ประกอบด้วยผู้สูงอายุชายและผู้สูงอายุหญิงที่แต่งหน้าแต่งกายด้วยสีสันสดใส จากนั้นจะแบก เครื่องดนตรี ได้แก่ กลองยาวและฉิ่งไปด้วยทุกแห่ง เพื่อใช้ในการสร้างเสียงประกอบจังหวะ ซึ่งชาวบ้านกลุ่มนี้จะเดินไปยังคุ้มต่าง ๆ ในชุมชน โดยจะแวะตามบ้านเรือนของผู้คนที่อาศัยอยู่และจะขับร้องเพลง ฟ้อนรำเพื่อขอรับบริจาคโดยจะนำเงินที่ได้ไปร่วมทำบุญ ในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ (ปฏิภาณ บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566) ซึ่งในปีนี้นายทวี หงส์อาจ อายุ 74 ปี ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและคณะ ทำหน้าที่ เป็นผู้นำในการตั้งบั้งไฟ โดยได้ขับร้องเพลงที่มีเนื้อร้อง ดังนี้

“อมพทุธโนโมเป็นเค้า	ข่อยสิเว้าประวัตินิทาน
เป็นตำนานผาแดงนางไอ่	มีเมืองใหญ่ชื่อชะทีตา
มีพระยานั่งปองเป็นเจ้า	ผู้เป็นเหง้าแม่นพระยาขอม
ได้เป็นจอมกษัตริย์ครองราชย์	ผู้องอาจกว่าหมู่ทั้งหลาย
ได้เป็นนายปกครองพวกไพร่	บ้านน้อยใหญ่ขึ้นกับพระองค์
เพิ่นนั้นทรงในทศราช	มเหสีอาจชื่อนางจันทา
สุปกายาสวงามกว่าหมู่	เพิ่นนั้นอยู่ด้วยความสำราญ
มีทวยหาญหญิงชายนั่งเฝ้า	บมีเศรำมีโคกโคกา
อยู่คนมามีครมที่ตั้งห้อง	อยู่ในห้องจนได้สิบเดือน
แต่ทำเพียรรักษาท้องไว้	จนว่าได้ทศมาสพอดี
นางเทวีจึงได้ประสูติ	บ่อยากพูดเป็นหน่อนามหญิง
งามจริง ๆ บมีไปสู้	เลิศกว่าหมู่ลูกกษัตรา
พ่อพระยาจึงตั้งชื่อให้	ยอดแก้วไฉ่เป็นชื่อของนาง
สาวสำอางเจริญขึ้นใหญ่	เกลี้ยงปานไฉ่ช่อนลอนในยัง
งามฮอดดั่งฮอดตาฮอดหน้า	คนเขาสำปานว่าอินทร์แปลง
ฮิมปากแดงปานว่าสีครึ่ง	ผู้บ่าวหลังมาเบ็งสาวนาง
อยู่ในปรางค์สนมนั่งเฝ้า	คอยพัดเป่าเฝ้าพัดเฝ้าวี
บ่ให้มีความทุกข์ความยาก	บ่ลำบากนำแลงน่ายาย
สุดสำบายในวังนั่งแท่น	นี้จ้ะแม่นลูกพระยาขอม
พ่อแม่ทอมจนได้สิบสี่	อยู่ในที่ปราสาทสามหลัง
ชื่อเสียงดังฮอดเมืองต่าง ๆ	ไปฮอดหว่างเมืองใหญ่ผาโพง
อยู่ใกล้โขงผาแดงเป็นเจ้า	ได้เป็นเหง้ากษัตริย์ครองเมือง
ได้ยินเสียงเขาลือนางไอ่	ผาแดงใคร่อยากได้เป็นเมีย”

หลังจากนายทวิ หงส์อาจและคณะได้ทำการขับร้องเพลงและพ็อนรำจบลง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามบ้านเรือนหรือผู้ที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงนั้นจะเดินไปบริจาคเงินตามกำลังศรัทธา เมื่อชาวบ้านได้บริจาคเงินเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นายทวิ หงส์อาจและคณะ จะทำการตั้งบังไฟถวายพร และทำการอ้อลา



ภาพประกอบ 33 การเที่ยวรอบชุมชนของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา

“ลาวให้แล้วให้พรลาวແ່ນ ให้เจ้ามีอายุสุขซี อย่าได้มีความเจ็บความไข้ ขอให้ได้สมปรารถนา ผุ่งข้าวปลาอย่าอดอย่าอยาก มีหลายหลากหมากม่วงหมากมัน อัสจรรย จันเต็มสวนเจ้าให้มีแต่ของที่ดี ๆ ของที่มีราคามาก ๆ โจรนั้นหากอย่าลักวัวลักควาย เป็นคนรวยกว่าผุ่งกว่าหมู่ ให้เจ้าอยู่ด้วยความสะดวก ลูกหลานให้เว้ง่าย ๆ คั้นซื้อจ่ายให้ขึ้นให้เกิน ให้มีเงินเป็นแสนเป็นหมื่น ให้ได้หลิ่นกว่าหมู่กว่ากอง ให้มีของบอียดบายาก ให้มีมากเหมิดสู่ประการ ให้ถึงที่สวรรคตนิพพาน อวสานกลอนพรไฉนี้ ลาคุดฟี่คุณป้าคุณลุง ลาเพื่อนผุ่งหนีไปเยือนใหม่ ขอให้เจ้าค่อยอยู่ดีเด้อฯ” แล้วเดินเที่ยวไปยังบ้านเรือนหลังอื่น ๆ ต่อไป

เมื่อถึงเวลา 17.00 น. ผู้นำชุมชนจะประกาศผ่านเสียงตามสายว่าให้ชาวบ้านเริ่มตั้งขบวนแห่ ซึ่งในขบวนแห่นั้นจะประกอบไปด้วยรถชนบั้งไฟขนาดใหญ่ รถชนบั้งไฟขนาดเล็กที่จะนำไปจุดบูชา พระธาตุยาคู รถที่มีผาแดงนางไอ่จำลอง ซึ่งผู้ที่เป็นผาแดงนางไอ่จำลองในปีนี้เป็นนายจำลอง นาชัยสินธุ์ อายุ 60 ปี และนางแก้ว พลเดช อายุ 51 ปี ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป โดยทั้งชาวบ้านทั้งสองคนจะแต่งหน้าและแต่งกายด้วยสีสันที่ฉูดฉาดเพื่อให้ดูขบขัน นอกจากนั้นจะมีขบวนฟ้อนรำของชาวบ้านในชุมชนและรถแห่ เพื่อสร้างความบันเทิงให้กับขบวนแห่ด้วย ซึ่งขบวนแห่ของชาวบ้านนั้นจะแห่รอบชุมชน ชาวบ้านชุมชนใกล้เคียงหรือผู้ที่พบเห็นก็สามารถมาร่วมขบวนแห่ได้



ภาพประกอบ 34 ในช่วงเย็นของวันโฮมชาวบ้านเริ่มตั้งขบวนแห่ที่หน้าวัดโพธิ์ชัยเสมาราม



ภาพประกอบ 35 การแห่รอบชุมชนในวันโฮม

ตาราง 3 สรุปภาพรวมขั้นตอนช่วงก่อนวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู

ขั้นตอนการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู (ช่วงก่อนวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู)		
ขั้นตอนก่อนถึงวัน ประกอบพิธี	กำหนดการ (วัน/เดือน/ปี)	รายละเอียด
1. การประชุมเตรียม พิธีบูชาพระธาตุยาคู	19 เมษายน 2566	ผู้นำชุมชน ชาวบ้านและพระสงฆ์ นัดประชุมกันเพื่อแบ่งหน้าที่ ดังนี้ - ฝ่ายสถานที่ - ฝ่ายขบวนแห่ - ฝ่ายพ้อนรำ - ฝ่ายอาหารถวายพระสงฆ์ - ฝ่ายประกอบพิธี - ฝ่ายบังไฟ
2. การปักใบบอกล่าว	27 เมษายน 2566	ผู้นำชุมชนนำใบบอกล่าว ไปปักบริเวณพระธาตุยาคู ล่วงหน้า 7 วัน ก่อนถึงวัน ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู
3. วันโฮม	3 พฤษภาคม 2566	“วันโฮม” เป็นวันที่ชาวบ้าน รวมตัวกันแห่รอบชุมชนบ้านเสมา โดยจะจัดขึ้นล่วงหน้า 1 วัน ก่อนถึงวันประกอบพิธีบูชา พระธาตุยาคู ซึ่งในวันโฮม ของชาวบ้าน มีรายละเอียดดังนี้ - ช่วงกลางวัน ชาวบ้านในชุมชน ได้พบปะกับกลุ่มเพื่อน ญาติพี่น้องและครอบครัว พร้อมกับรับประทานอาหาร กลางวันร่วมกัน - ผู้สูงอายุในชุมชนรวมกลุ่มกัน เดินเซิ้งไปยังบ้านเรือนต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อเรียกรไฉนไป ทำบุญ ในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู - เมื่อถึงเวลา 17.00 น. ชาวบ้านตั้งขบวนแห่และพ้อนรำรอบชุมชน

3.3.2 ช่วงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

วันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 แรกของทุกปี ซึ่งในปี 2566 นี้ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 4 พฤษภาคม 2566 ในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ มีขั้นตอนการประกอบพิธี แบ่งเป็น 3 ช่วง ดังต่อไปนี้

3.3.2.1 ช่วงทำพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

การเตรียมเครื่องบูชานั้นจะเตรียมเสร็จล่วงหน้าก่อนวันเริ่มพิธีหนึ่งวัน โดยมีนางเข็มเพชร สุภาณี ทำหน้าที่เป็นผู้จัดเตรียมเครื่องบูชา เมื่อถึงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ จะเริ่มทำพิธีในช่วงเช้ามืด เวลาประมาณ 06.00-07.00 น. โดยพิธีจะจัดขึ้น ณ บริเวณหน้าองค์พระธาตุยาคุ โดยมีชะจ้ำ เป็นผู้นำในการประกอบพิธี ทั้งนี้การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ มีขั้นตอนการประกอบพิธี ดังนี้

1) การหาบเครื่องบูชา

ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุช่วงเช้า ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา จะนำเครื่องสักการบูชาที่เตรียมไว้ เดินถือไปยังบริเวณที่จะทำพิธี ซึ่งด้านหน้าของขบวนถวายเครื่องสักการะจะนำโดยลูกสาวกกและลูกสาวปลาย ที่เป็นหญิงสาวพรหมจรรย์ที่ได้ถูกคัดเลือกไว้ ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่า ผู้ที่ยกเครื่องสักการบูชานั้นจะต้องเป็นหญิงสาวที่บริสุทธิ์และยังไม่มีประจำเดือน มีด้วยกันทั้งสิ้นจำนวน 2 คน ในการหาบจะใช้คนไม้หาบ ทั้งสองฝั่ง แล้วยกขึ้นมาวางพาดไว้บนไหล่ ส่วนขันโตกที่ถูกหาบจะอยู่ตำแหน่ง ตรงกลางของคนไม้พาดดี ไม่เอนเอียงไปฝั่งใดฝั่งหนึ่ง เมื่อถูกยกขึ้นหาบแล้วทั้งสองฝั่งจะมีความเสมอกัน เพราะเชื่อว่าลูกสาวคนโต และลูกสาวคนเล็กจะช่วยหนุนหน้าครอบครัว ด้านในของขันโตกจะใส่พาคาว-หวาน ที่จะนำไปเป็นเครื่องถวาย สำหรับเครื่องสักการบูชาอื่น ๆ อาทิ น้ำที่ใช้สรง รูป เทียน ขัน 5 พานบายศรี ชาวบ้านแต่ละคนก็จะแบ่งกันถือและเดินตามลูกสาวกกและลูกสาวปลายไปยังหน้าพระธาตุยาคุ (เข็มเพชร สุภาณี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 พฤษภาคม 2566)



ภาพประกอบ 36 ลูกสาวกก-ลูกสาวปลายหีบพาคาว-หวาน



ภาพประกอบ 37 ชาวบ้านถือเครื่องสักการะไปยังบริเวณพระธาตุยาคว

2) การบูชาพระธาตุยาคว

ขั้นตอนแรกจะจําแนกโดยนายถวิล สุภาชี และนายสมศักดิ์ สุนทรภูมิ เป็นผู้นำในการประกอบพิธี ซึ่งจะเริ่มต้นด้วยการวางเครื่องสักการบูชาที่เตรียมมาวางบนฐานของพระธาตุยาคว จากนั้นจะแจกธูป-เทียน ซึ่งในการจุดธูปเทียนจะใช้ธูป 3 ดอก

เทียน 2 เล่ม และชะจ้ำจะนำสวดมนต์ด้วยการสวดบทสวดบูชาพระรัตนตรัยแล้วให้ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมากล่าวตาม

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว 3 ครั้ง)

โย โส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ

สวากขาโต เยนะ ภะคะวะตา ธัมโม

สุปะฏิปันโน ยัสสะ ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ

ตัมมะยัง ภะคะวันตัง สะธัมมัง สะสังขัง

อิเมหิ สักกาเรหิ ยะถาระหัง อาโรปีเตหิ อะภิปูชะยามะ

สาธุ โน ภัันเต ภะคะวา สุจิระประรินิพพุโตปิ

ปัจจุมาชณะตานุกัมปะมานะสา

อิเม สักกาเร ทุกคะตะปัณณการะภูเต ปะฏิคคัณหาตุ

ธัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา พุทธัง ภะคะวันตัง อะภิวาเทมิ (กราบ)

สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม ธัมมัง นะมัสสามิ (กราบ)

สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สังขัง นะมามิ (กราบ)”



ภาพประกอบ 38 ชะจ้ำนำเครื่องสักการะที่เตรียมมาวางไว้บริเวณพระธาตุยาคุ

เมื่อสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว ชะจ้ำและชาวบ้านจะนำธูปเทียนไปปักลงดินบริเวณที่ประกอบพิธี จากนั้นกลับมา นั่งที่ตำแหน่งเดิม แล้วชะจ้ำจะนำสวดบทสวดบูชาพระธาตุยาคุ แล้วให้ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมากล่าวตาม

“พุทฺธบูชา เตชะวันตา ธรรมบูชา เตชะวันตา
 สังฆะบูชา เตชะวันตา ยาติมิมะเม ตาตาชานโม
 สัพพะชานโย สัพพะโสถถิ พะวันตุเต
 คารวะ คาระโว โยโธโส โมหะหิเตนะ
 พุทธสมิง ธัมมะสมิง สังฆะสมิง
 ปาปะกะโต มะยากะตัง
 โธสัง สัพพะปาปัง วินาสสันตุ”

“ด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ขอแต่พระพุทธรเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆะเจ้า ปู่ธาดูเจ้า โปรดได้อโหสิกรรม นำเสียสิ้นโทษให้แก่ลูกหลาน วันนี้ลูกหลานมาขอสักการะ ปู่ธาดูเจ้า มาบอกมาเล่า วันนี้เป็นวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 6 ลูกหลานได้มาสักการะขอพรให้ปู่ธาดูเจ้า ได้มารับทราบและมารับเอาเครื่องบวงสรวงที่ลูกหลานได้นำมาทั้งหมด ทั้งนี้ขอให้ปู่ธาดูเจ้า ได้บอกกล่าวตามหัวเมืองน้อยใหญ่ให้มาร่วมรับเอาบุญและมารับเอาเครื่องสักการะกับลูกหลาน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในบริเวณนี้ ให้รับทราบ ขอให้ลูกหลานมีแต่ความสุขความเจริญปราศจาก โรคภัยไข้เจ็บ อย่าให้มีเภทภัยอันตรายเกิดขึ้น และขอให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล อย่าให้มีลม อย่าให้มีน้ำท่วมเกิดขึ้นในชุมชน ปราศจากภัยพิบัติทั้งหลายทั้งปวงตลอดกาลนานเทอญ”

ในขณะที่สวดมนต์บทธุชาดพระธาตุยาควบ ชาวบ้านที่มาร่วมในการประกอบพิธี สามารถขอพรในเรื่องที่ตนเองปรารถนา



ภาพประกอบ 39 การประกอบพิธีพระธาตุยาควบในช่วงเช้า

3) การสรงน้ำพระธาตุยาคุ

หลังจากนั้นชะง้าและชาวบ้านจะนำน้ำอบหรือน้ำสะอาดที่เตรียมมาส่งบริเวณองค์พระธาตุยาคุ ด้วยความเชื่อที่สืบทอดกันมาว่าเพื่อเป็นการสักการะบูชาเนี่ยสถานทีเก่าแก่ประจำชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาครั้นโบราณกาล ซึ่งการกระทำนี้จะส่งผลให้ชุมชนเกิดความสงบสุขร่มเย็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในองค์พระธาตุยาคุจะปกปักรักษาคุ้มครอง



ภาพประกอบ 40 ชาวบ้านอธิษฐานขอพรก่อนสรงน้ำพระธาตุยาคุ



ภาพประกอบ 41 ชาวบ้านสรงน้ำพระธาตุยาคุ

3.3.2.2 ช่วงทำพิธีสงฆ์

ในอดีตหลังจากที่ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुช่วงเช้าแล้ว ช่วงสายชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจะตั้งขบวนแห่เครื่องสักการะไปยังบริเวณองค์พระธาตุยาकु ซึ่งภายในขบวนจะมีเพียงชาวบ้านในชุมชนเท่านั้น เนื่องจากยังไม่ได้เป็นที่รู้จักมากนัก เมื่อเดินแห่เครื่องสักการะไปยังบริเวณพระธาตุยาकुแล้ว ชาวบ้านจะนำเครื่องสักการะไปถวาย แล้วส่งน้ำยังองค์พระธาตุ จากนั้นจึงจะนิมนต์พระสงฆ์ จากวัดโพธิ์ชัยเสมารามมาบริเวณพระธาตุยาकु เพื่อประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ต่อไป ซึ่งในปัจจุบัน การประกอบพิธีสงฆ์ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย โดยวิชัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามในวันที่ 4 พฤษภาคม 2566 มีขั้นตอนการประกอบพิธี ดังนี้

1) การแห่ขบวนสักการะ

การแห่ขบวนสักการะจะเริ่มขึ้นเวลา 08.30 น. ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา จะตั้งขบวนสักการะเพื่อแห่จากหน้าวัดโพธิ์ชัยเสมารามไปยังพระธาตุยาकु ในขบวนจะประกอบไปด้วย ป้ายประเพณี พานพุ่ม พระบรมฉายาลักษณ์ ชันน้ำที่ใช้ส่ง พานบายศรี ดอกไม้สด ขบวนขันน้ำที่จะใช้ส่งน้ำพระธาตุยาकुของชุมชน รถฉาแดงนางไฉ่ รถบั้งไฟ ขบวนนางรำ ขบวนกลองยาวและนอกจากในขบวน จะมีชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา แล้วยังได้รับความร่วมมือจากเทศบาลตำบลหนองแปน มาร่วมขบวนแห่ด้วย ขณะที่แห่จะมีเสียงบรรเลงดนตรีจากขบวนกลองยาวคอยบรรเลงสร้างความสนุกสนานตลอดทาง เวลา 09.00 น. ขบวนสักการะเดินทางถึงบริเวณพระธาตุยาकु จากนั้นจะตั้งแถวเป็นแถวตอนยาวเพื่อเดินแห่และพ้อนรำรอบ พระธาตุยาकुจำนวน 3 รอบ เมื่อแห่เสร็จชาวบ้านจะนำเครื่องสักการะไปวางไว้บริเวณฐานพระธาตุยาकु



ภาพประกอบ 42 การแห่ขบวนสักการะ



ภาพประกอบ 43 ขบวนแห่เครื่องสักการะเดินทางมาถึงบริเวณพระธาตุยาคุ

2) การเปิดพิธี

การเปิดพิธีบูชาพระธาตุยาคุในช่วงของพิธีสงฆ์หรือการเปิดพิธีก่อนเข้าสู่การเจริญพระพุทธมนต์นั้น ได้รับเกียรติจากนายเตชิต ทรงบุญศาสตร์ นายอำเภออมลาคไสย ที่ให้เกียรติมาเป็นประธานเปิดงาน เวลา 09.20 น. ประธานในพิธีเดินทางมาถึงบริเวณพิธีพร้อมกับแขกผู้มีเกียรตินั่งประจำที่นั่งที่ได้จัดเตรียมไว้ เวลา 09.30 น. จะเป็นการรำบวงสรวงพระธาตุยาคุ การรำบวงสรวงนี้โดยปกติแล้วจะใช้นางรำปีละ 20 คน ซึ่งจะเป็นการรำสี่ทิศที่รำด้วยคนสี่วัย เนื่องจากบริเวณองค์พระธาตุนั้นได้มีทางขึ้นจำนวนสี่ทิศ โดยเชื่อกันทั้งสี่ทิศนั้นจะแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ด้วยความที่เรพาถูกพาหลานรุ่นหลังทำด้วย ในการรำจึงจะประกอบไปด้วยวัยเด็กหญิง วัยสาวแรกรุ่น วัยเบญจเพศที่มีอายุ 25 ปีขึ้นไป และวัยแม่บ้านแม่เมืองหรือวัยผู้สูงอายุ (รุ่งกิตติยา บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566)



ภาพประกอบ 44 การรำบวงสรวงสี่ทิศถวายองค์พระธาตุยาคุประจำปี 2567



ภาพประกอบ 44 การรำบวงสรวงสี่วัยถวายองค์พระธาตุยาคุประจำปี 2566

ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุประจำปี 2566 นี้ การรำบวงสรวงถวายองค์พระธาตุยาคุ ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า มีนางรำตัวแทนชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา จำนวน 20 คน ประกอบด้วยลูกหลานชุมชนบ้านเสมาทั้งหมด 4 วัย ตั้งแถวอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตก

ขององค์พระธาตุยาคว เพื่อทำการร่ำบวงสรวงถวายพระธาตุยาควหรือพ่อนนาฏลีลาธิดาฟ้าหยาด จากนั้นเมื่อร่ำบวงสรวงเสร็จสิ้นลง พิธีกรได้ประกาศให้ประธานในพิธี แยกผู้มีเกียรติและตัวแทนชุมชน บ้านเสมาได้ร่วมกันถ่ายภาพไว้เป็นที่ระลึก



ภาพประกอบ 45 แยกผู้มีเกียรติและตัวแทนชุมชนบ้านเสมา ร่วมกันถ่ายภาพไว้เป็นที่ระลึก

3) การประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์

เข้าสู่การประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เวลา 09.50 น. พระสงฆ์ทั้ง 15 รูป นั่งประจำที่ พร้อมกับประธานในพิธีนายเตชิต ทรวงบุญศาสตร์ นายอำเภออมลาลาย ไสย เติ่นไปยังโต๊ะหมู่บูชา เพื่อจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จากนั้นนายถวิล สุภาชี ขะจำทำหน้าที่ นำกล่าวบทสวดโดยให้ผู้ประกอบพิธีว่าตาม ดังนี้

“อิมิณา สักกาเรนะ พุทธัง อะภิปูชะยามะ

อิมิณา สักกาเรนะ ธัมมัง อะภิปูชะยามะ

อิมิณา สักกาเรนะ สังฆัง อะภิปูชะยามะ

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา, พุทธัง ภะคะวันตัง อภิวาเทมิ. (กราบ)

สวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม, ธัมมัง นะมัสสามิ. (กราบ)

สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ, สังฆัง นะมามิ. (กราบ)”

จากนั้นจะกล่าวคำสมาทานศีล ว่าพร้อมกัน ดังนี้

“มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะนัตถายะ

ติสสะระณะนะสสะหะ ปญฺจะ สีลานิยาจามะ

ทุติยัมปิ มะยังภันเต วิสูง วิสูง รักษาณัตถายะ
 ติสระเถณะสะหะ ปญจะ สีลานิยาจามะ
 ตะติยัมปิ มะยังภันเต วิสูง วิสูง รักษาณัตถายะ
 ติสระเถณะสะหะ ปญจะ สีลานิยาจามะ”

ขั้นตอนต่อไปพระสงฆ์ทั้ง 15 รูป จะทำการให้ศีล ในขณะที่พระสงฆ์ให้ศีล ผู้ที่ร่วมพิธีก็จะว่าตามทีละบท ดังนี้

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ (กล่าว 3 น)

พุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ

ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ พุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

ทุติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ตะติยัมปิ พุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ

ตะติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

ตะติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

ต่อจากนี้พระท่านจะกล่าวว่า ติสระเถณะคะมะนัง นิฏฐิตัง”

ผู้รับศีลพึงรับพร้อมกัน โดยกล่าวว่า “อามะ ภันเต” แล้วสมาทานศีล (รับศีล) ว่าตามที่พระสงฆ์นำกล่าว ดังนี้

“ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

กาเมสุ มิจฉาจारा เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐาณา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ”

พระสงฆ์ท่านจะกล่าวโดยที่ผู้ประกอบพิธีไม่ต้องว่าตาม

“อิมานิ ปญจะสิกขาปะทานิ

สีเลนะ สุคะติง ยันติ, สีเลนะ โภคะสัมปะทา

สีเลนะ นิพพุติง ยันติ, ตัสมา สีลัง วิโสธะเย”

เมื่อสมทานศีลแล้ว กล่าวคำอาราธนาพระปริตรพร้อมกัน ดังนี้

“วิปัสสิปิฏกพาหะ สัพพะสัมปัตติ สิทฺธิยา
 สัพพะทุกขะ วินาสายะ ปะริตตัง พุทฺธะ มังคะลัง
 วิปัสสิปิฏกพาหะ สัพพะสัมปัตติ สิทฺธิยา
 สัพพะภะยะ วินาสายะ ปะริตตัง พุทฺธะ มังคะลัง
 วิปัสสิปิฏกพาหะ สัพพะสัมปัตติ สิทฺธิยา
 สัพพะโรคะ วินาสายะ ปะริตตัง พุทฺธะ มังคะลัง”



ภาพประกอบ 46 ประธานในพิธีจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

หลังจากนั้นพระสงฆ์จะทำการพระเจริญพระพุทธมนต์ชาวบ้านเสมา
 จะเริ่มเตรียมอาหารโดยจัดอาหารวางใส่ถาดแล้วทยอยนำมาถวายด้านหน้าพระสงฆ์
 จากนั้นให้ผู้ประกอบพิธีกล่าวคำถวายพร้อมกัน ซึ่งจะมีพระจำเป็นผู้นำสวด ดังนี้

“อิมานิ มะยัง ภันเต ภัตตานิ สะปะริวารานิ
 ภิกขุสงฆ์สสสะ โยโกชะยามะ สาธุโน ภันเต
 ภิกขุสงฆ์ อิมานิ ภัตตานิ สะปะริวารานิ
 ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ที่มะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายภัตตาคารกับทั้งของอันเป็น
 บริวารทั้งหลายเหล่านี้แด่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์โปรดรับภัตตาคารกับทั้งของอันเป็นบริวารทั้งหลาย
 เหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนานเทอญ”



ภาพประกอบ 47 ชาวบ้านร่วมกันพระกอบพิธิสงฆ์

หลังจากกล่าวคำถวายภัตตาหารเพล พระสงฆ์จึงเริ่มฉันเพล เมื่อพระสงฆ์ฉันเพลแล้ว แยกผู้มีเกียรติ ตัวแทนชุมชนบ้านเสมา บ้านหนองแปนและบ้านข้าวหลาม นำต้นดอกไม้เงินที่ชาวบ้านได้บริจาคตามกำลังศรัทธาไปถวายแด่พระสงฆ์ จากนั้นผู้เข้าร่วมพิธีจะนั่งประจำที่นำภาชนะที่กรวดน้ำและที่รองน้ำออกมา พระสงฆ์กล่าวบทสวด ดังนี้

“ยะถา วาวิระหา ปุราปะริปุเรนติ สาละรังเฮอร์เมวะ อิติ ทินนังเปตานัง
อุปะกัปปะติจจัตถัง ปัตถิตัง ตุมหังชิปปะเมวะ สมะมิชฌะตัสสัพเพ ปุเรนตุ สังกัปปาจันโท ปัณณะระโส
ยะถามะณิ โชติระโส ยะถาฯ

สัพพีติโย วิวัชขันตุสัพพะโรโค วินัสสะตุมมา เต ภาวัตตวันตะรายโสสุชี
ที่ขายุกโก ภาวะสัพพีติโย วิวัชขันตุ สัพพะโรโค วินัสสะตุมมา เต ภาวัตตวันตะรายโสสุชี ที่ขายุกโก
ภาวะสัพพีติโย วิวัชขันตุสัพพะโรโค วินัส สะตุมมา เต ภาวัตตวันตะรายโสสุชี ที่ขายุกโก ภาวะฯ
อะภิวาทะนะสึลลิสสะนิจัจจ วุฑฒาปะจาโยโนจัตตาโร รัมมา วัฑฒันติอายุ วัณโณ สุขัง พะลัง”

เมื่อสวดเสร็จพระสงฆ์จะเดินไปประพรมน้ำพุทธมนต์ให้แก่ผู้เข้าร่วม
ในการประกอบพิธี เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์



ภาพประกอบ 48 การถวายต้นดอกไม้เงิน

4) การสรงน้ำพระธาตุยาคว

เมื่อคณะสงฆ์ฉันภัตตาหารเพลเสร็จ คณะสงฆ์ทั้ง 15 รูป แยกผู้มีเกียรติชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาและชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงที่ได้มาร่วมในการประกอบพิธีครั้งนี้ จะนำดอกไม้ 3 ดอก เทียน 2 เล่มและน้ำอบน้ำหอมที่จะใช้สรง ถวายเดินเวียนรอบองค์พระธาตุยาคว จำนวน 3 รอบ ซึ่งในขณะที่เดินเวียนรอบองค์พระธาตุยาควนั้นคณะสงฆ์จะสวดบทสวดชุมนุมเทวดา



ภาพประกอบ 49 คณะสงฆ์และผู้ร่วมประกอบพิธีเดินเวียนรอบพระธาตุยาคว

“สัคเค กาเม จะรูเป คิริสิขะระตะณู
 จันตะลิกเข วิมานะ ทีเป รัฏฐะ จะ
 คาเม ตะรุวะนะคะหะเน เคหะ
 วัดถุมหิ เขตเต ฎุมมา จายันตุ เทวา
 ชะละณะละ วิสสะเม ยักขะคันธัพพะนาคา
 ติฏฐันตา สันติเกยัง มุนีวะระวะ จะนัง
 สาธะโว เม สุณันตุ
 ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา
 ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา
 ธัมมัสสะวะ นะกาโล อะยัมภะทันตา”

หลังจากที่เดินครบ 3 รอบแล้ว คณะสงฆ์และผู้เข้าร่วมประกอบพิธีจะนำน้ำ
 ที่เตรียมมาสรงลงบริเวณองค์พระธาตุยาคุ



ภาพประกอบ 50 การสรงน้ำพระธาตุยาคุ

3.3.2.3 ช่วงหลังเสร็จสิ้นพิธี

ช่วงหลังเสร็จสิ้นพิธีบูชาพระธาตุยาคุช่วงเช้าและพิธีสงฆ์ในขั้นตอนต่อไปจะเป็น
 การจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย ซึ่งการจุดบั้งไฟ ถือเป็นประเพณีอีสานที่ถูกสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน
 ทั้งนี้ได้ถูกนำมาผนวกรวมกับพิธีบูชาพระธาตุยาคุ จะเห็นได้ว่าหลังจากประกอบพิธีสงฆ์เสร็จสิ้น

เวลา 13.00 น. ช่างทำบั้งไฟ นำโดยนายณรงค์ ทรัพย์ชมและนายสมศักดิ์ สุนทรภูมิ(ชะจ้ำ) จะต้องนำบั้งไฟทั้งหมดไปวางไว้บริเวณบนฐานพระธาตุยาครูและชะจ้ำจะทำการนำถี้อขึ้น 5 ไปบอกกล่าวต่อองค์พระธาตุยาครูก่อนจะเริ่มจุด

“ปู่ธาตุเอ๋ย วันนี้ลูกหลานได้นำบั้งไฟมาเสี่ยงทาย ประกอบไปด้วยบั้งไฟบูชาปู่ธาตุบั้งไฟเสี่ยงบ้านและบั้งไฟเสี่ยงทาย ได้แก่ บั้งไฟที่ใช้ในการเสี่ยงทายเดือน 6 ไปจนถึงเดือน 12 ขอให้ปู่ธาตุช่วยดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลด้วยเถิด ถ้าเดือนใดที่ฝนตกต้องตามฤดูกาลขอให้บั้งไฟที่ใช้จุดเสี่ยงทายขึ้นสูง”



ภาพประกอบ 51 ชะจ้ำและช่างทำบั้งไฟนำบั้งไฟไปบอกกล่าวต่อพระธาตุยาครู

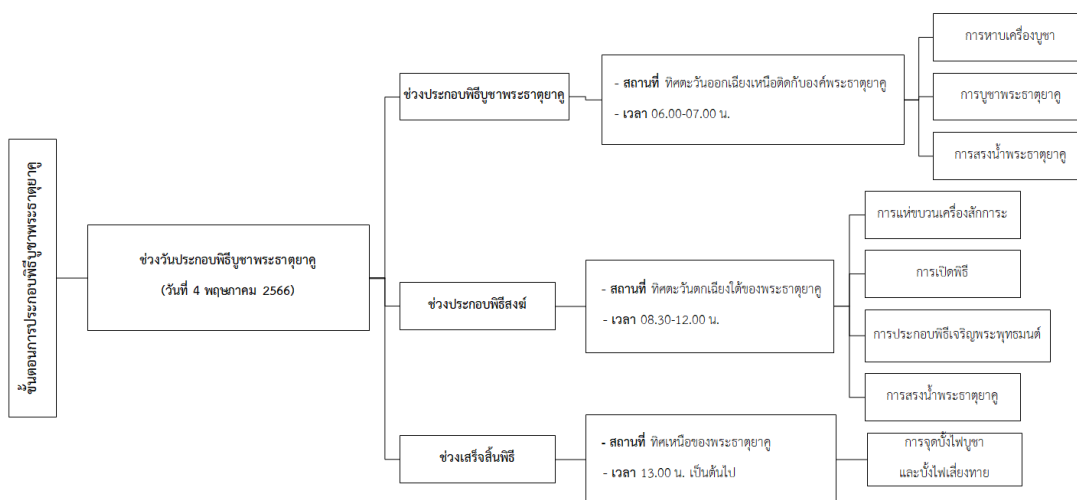
เมื่อบอกกล่าวต่อองค์พระธาตุเสร็จสิ้น ช่างทำบั้งไฟจะนำบั้งไฟไปจุดบริเวณพื้นที่โล่งกว้างทางทิศเหนือของบริเวณพระธาตุยาครู ซึ่งก่อนที่จะเริ่มการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายจะเป็นการจุดบั้งไฟถวายพระธาตุยาครูก่อนเพื่อแสดงความเคารพ จากนั้นจึงจะทำการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย นายถวิล สุภาชี พิธีกรผู้ดำเนินรายการจะป่าวประกาศผ่านไมโครโฟนเพื่อส่งสัญญาณก่อนที่จะเริ่มการจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย ซึ่งในการจุดบั้งไฟในครั้งนี้จะเป็นการจุดเพื่อทำนายความเป็นอยู่ของชุมชนและทำนายการตกของฝน ในเดือนที่ 6 คือ เดือนมิถุนายน ไปจนถึงเดือนที่ 12 คือ เดือนธันวาคม ถ้าเดือนใดบั้งไฟขึ้นสูงแสดงว่าเดือนนั้นฟ้าฝนจะตกต้องตามฤดูกาลไร่นาอุดมสมบูรณ์ ส่วนเดือนใด

ที่บั้งไฟจุดไม่ขึ้นหรือบั้งไฟแตกนั้น แสดงว่าเดือนนั้นจะเกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล (ณรงค์ ทรัพย์ชม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 พฤษภาคม 2566)



ภาพประกอบ 52 การจุดบั้งไฟบูชาและบั้งไฟเสี่ยงทาย

ผลของการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายฟ้าฝนประจำปี 2566 ผลปรากฏว่า ในเดือนที่ 6,7,9 และ 10 บั้งไฟขึ้นสูง แสดงว่าในเดือนนั้นไฉนจะมีความอุดมสมบูรณ์ ฝนตกดี ในเดือน 8,11,12 บั้งไฟขึ้นไปเล็กน้อยและแตกออก แสดงว่าในเดือนนั้นจะเกิดความแห้งแล้งหรือฝนอาจจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทั้งนี้ในส่วนของตะไลหรือบั้งไฟบั้งอื่น ๆ จะมีผู้ที่ให้ความเคารพศรัทธาและผู้ที่เคยมาบนบานกับองค์พระธาตุยาควไ้วแล้วได้สมปรารถนาจะนำตะไลและบั้งไฟขนาดใหญ่มาจุดถวายเพื่อเป็นพืชมงคล



ภาพประกอบ 53 สรุปภาพรวมขั้นตอนช่วงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุ

องค์ประกอบและขั้นตอนในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุของชุมชนบ้านเสมา ถือเป็นพิธีที่ชาวบ้าน ในชุมชนปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านมีความเชื่อมั่นต่อ พิธีบูชาพระธาตุอันเป็นที่พึ่งสำคัญทางจิตใจ จึงยึดมั่นและให้ความสำคัญกับพิธีนี้ให้ยังคงอยู่ แสดงให้เห็นว่าพิธีบูชาพระธาตุที่ยังคงดำรงอยู่นี้ ได้มีบทบาทหน้าที่อันสำคัญต่อวิถีชีวิต ของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาสืบมาจวบจนปัจจุบันซึ่งเนื้อหาของบทที่ 3 ผู้วิจัยจะนำไปใช้ในการ วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุที่มีต่อคนในชุมชนบ้านเสมา ซึ่งการวิเคราะห์ในครั้งนี้ จะทำให้เข้าใจถึงการดำรงอยู่ของพิธีนี้ในปัจจุบันมากยิ่งขึ้น

บทที่ 4

บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

พิธีบูชาพระธาตุยาคุ ถือเป็นพิธีกรรมประจำชุมชนบ้านเสมาที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีต และได้ร่วมกันปฏิบัติ สืบทอดกันมาจวบจนปัจจุบัน ในบทที่ 4 นี้จะกล่าวถึงการศึกษาบทบาทหน้าที่บูชาพระธาตุยาคุ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากข้อมูลภาคสนามที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาและบริบทของพิธีกรรมเป็นสำคัญ เพื่อให้เข้าใจถึงสาเหตุของสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ผู้คนในชุมชนนี้กลับยังคงมีความเชื่อและศรัทธาต่อพระธาตุยาคุ ซึ่งพบว่า พิธีบูชาพระธาตุยาคุนั้นมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญต่อชุมชนบ้านเสมาหลายประการ ได้แก่ บทบาทหน้าที่ด้านความอุดมสมบูรณ์ บทบาทหน้าที่ในการสร้างขวัญกำลังใจ และเป็นที่พึ่งทางใจ บทบาทหน้าที่ในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชุมชน บทบาทหน้าที่ด้านความบันเทิงและการผ่อนคลายทางจิตใจ บทบาทหน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมาและบทบาทหน้าที่ในการเป็นทุนวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1 บทบาทหน้าที่ด้านความอุดมสมบูรณ์

ชุมชนบ้านเสมาเป็นแหล่งที่ตั้งที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่ม เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเนื่องจากมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และแหล่งน้ำทางธรรมชาติที่หลากหลาย เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง ทั้งนี้เขตอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ยังถือเป็นแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญในโครงการชลประทานลำปาว ซึ่งมีการส่งน้ำจากเขื่อนลำปาว เขื่อนกักเก็บน้ำของจังหวัดกาฬสินธุ์ ไปยังพื้นที่การเกษตรของชาวบ้านทำให้การทำการเกษตรเป็นไปอย่างสะดวก ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำนวนมาก

สำหรับอาชีพเกษตรกรรมที่ชาวบ้านเลือกทำส่วนใหญ่ในหน้าฝน คือ การทำนา ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 97 มีที่ดินเฉลี่ยประมาณ 4-5 ไร่ต่อครัวเรือน โดยส่วนของการทำนา สามารถทำได้ 2 ครั้ง คือ นาปีและนาปรัง ส่วนช่วงฤดูแล้งชาวบ้านจะปลูกถั่วลิสงขาย อย่างไรก็ตามในบางปีชาวบ้านมักประสบกับสถานการณ์ภัยแล้ง เนื่องจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แหล่งน้ำธรรมชาติ แหล่งน้ำสาธารณะทุกพื้นที่ อาทิ ห้วย หนอง คลองบึง และเขื่อนลำปาว เหลือน้ำไม่เพียงพออุปโภค บริโภค และการเกษตร ส่งผลให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำ ในการทำการเกษตรกรรม ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรต่างได้รับผลกระทบ (ไพโรจน์ พรหมกัลยา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2565)

พิธีบูชาพระธาตุยาครูที่ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดขึ้นใน ๗ ทุกปี ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การประกอบอาชีพของชาวบ้านในชุมชน โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งชาวบ้านยังต้องพึ่งพาฝน จากธรรมชาติที่จะตกตามฤดูกาล การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชน ชาวบ้านจะประกอบพิธีนี้ ขึ้นเพื่อร้องขอให้พระธาตุยาครู ช่วยบันดาลฝนให้ตกตามฤดูกาล ด้วยความเชื่อที่ได้เล่าขานสืบต่อกันมา ว่า “ในสมัยก่อนคนจะพบเจอดวงไฟลอยวนรอบพระธาตุมากในช่วงวันเพ็ญ เดือน 6 เมื่อชาวบ้าน เห็นดวงไฟประหลาดนี้ ชาวบ้านก็ต่างมาราบไหว้ทำพิธีบูชาพระธาตุยาครูและสงวน้ำพระธาตุ จากนั้นก็เกิดฝนตก ถ้าปีไหนไม่ไปสงวน้ำพระธาตุฝนก็ไม่ตกชาวบ้านจึงนัดกันว่าในทุกวันเพ็ญเดือน 6 ให้ทุกคนมารวมตัวกันเพื่อประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูและนับจากนั้นเป็นต้นมาชุมชนบ้านเสมา จึงปฏิบัติต่อเนื่องกันมา” (พระมหารัตน๊ะ (รัตนศิริ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2565) เพื่อความเป็นอยู่ที่อุดมสมบูรณ์ในฤดูกาลทำเกษตรกรรม ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเชื่อว่า “พระธาตุยาครู” หรือ “ปู่ธาตุ” สามารถดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาลได้ หากฝนตกตามฤดูกาล ซึ่งจะส่งผลให้ผลิตผลทางการเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นจึงมีการประกอบพิธีบูชาพระธาตุ ยาครูขึ้นเป็นประจำทุกปี ปีละ 1 ครั้ง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ใช้เวลาประกอบพิธีกรรม 1 วัน

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามพบว่า การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา มีการร้องขอเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งการประกอบพิธีในช่วง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ในช่วงเวลาเช้าตรู่ นายถวิล สุภาณี ชะจ๊า ผู้นำในการประกอบพิธี ลูกสาวก-ลูกสาวปลาย ผู้ทำหน้าที่หาบเครื่องบูชาและชาวบ้านผู้สูงอายุในชุมชน ประกอบพิธีบูชา พระธาตุยาครู ในการประกอบพิธีชะจ๊าจะเป็นผู้กล่าวคำร้องขอต่อองค์พระธาตุยาครูให้ช่วยดลบันดาล ให้ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล เพื่อความอุดมสมบูรณ์และความเป็นอยู่ที่ดีของลูกหลานในชุมชน รวมไปถึงช่วยปกป้องรักษาผู้คนในชุมชน เมื่อกล่าวคำร้องขอเสร็จสิ้น จะมีการสงวน้ำพระธาตุยาครูด้วย น้ำอบหรือน้ำหอม เพื่อความเป็นสิริมงคลและความร่มเย็นเป็นสุข

อาจกล่าวได้ว่าผู้คนมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะกับดิน ฟ้า อากาศ และมีการพึ่งพาน้ำฝน ในการหล่อเลี้ยงพืชผลเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชีวิต หากปีใดไม่มีฝน ตกตามฤดูกาล อาจส่งผลให้เกิดภาวะแห้งแล้งที่คุกคามและทำให้พืชไร่ตายได้ ในอดีตผู้คนก็เคารพสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติจึงได้จัดพิธีกรรมเพื่อขอฝน โดยทำการเช่นสรวงบูชาต่อพญาแถนหรือเทพเจ้า บนท้องฟ้า เพื่อให้ช่วยดลบันดาลฝนให้ตกลงสู่ผืนดิน แม้เวลาจะผ่านไปความเชื่อนี้ยังคงถูกส่ง ต่อมาสู่ยุคหลัง โดยพิธีกรรมขอฝนในแต่ละท้องถิ่นมีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามภูมิหลัง และวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่หลากหลาย (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ม.ป.ป.) อย่างประเพณีบุญบั้งไฟ

เป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับแถน เมื่อถึงเดือน 6 เริ่มต้นการทำนา ชาวบ้านจะจุดบั้งไฟเป็นการบูชาขอให้พญาแถนบันดาลฝนให้ตกลงมา

ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นหนึ่งในจารีตเดือน 6 ของฮีตสิบสองคองสิบสี่ ที่ชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณกาล อันแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้กับสภาพอากาศอันแห้งแล้งของท้องถิ่นอีสาน เพื่อความอยู่รอดเพราะชาวอีสาน และขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล จะได้มีน้ำในการทำนา และดำรงชีพทำให้พืชพันธุ์ ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ชาวอีสานก็จะได้มีกินดีอยู่ดีและมีรายได้จาก ความอุดมสมบูรณ์ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2563ก) ซึ่งชาวบ้านชุมชนบ้านเสมได้นำมาผนวก รวมกับพิธีบูชาพระธาตุยาคุด้วย หลังจากประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุในช่วงเช้าและพิธีสงฆ์เสร็จสิ้น ขั้นตอนต่อไปจะเป็นการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุยาคุและจุดบั้งไฟเสี่ยงฟ้าเสี่ยงฝน ซึ่งช่างทำบั้งไฟนำโดยนายณรงค์ ทรัพย์ชมและนายสมศักดิ์ สุนทรภูมิ (ชะจ้ำ) จะเป็นผู้นำบั้งไฟที่ใช้จุดถือ ไปยังบริเวณองค์พระธาตุยาคุพร้อมชน 5 จากนั้นชะจ้ำจะกล่าวร้องขอต่อองค์พระธาตุยาคุ มีคำกล่าวดังนี้

“ปู่ธาตุเอ๋ย วันนี้ลูกหลานได้นำบั้งไฟมาเสี่ยงทาย ประกอบไปด้วยบั้งไฟบูชาปู่ธาตุและบั้งไฟเสี่ยงบ้าน ซึ่งบั้งไฟเสี่ยงบ้าน ได้แก่ บั้งไฟที่ใช้ในการเสี่ยงทายเดือน 6 ไปจนถึงเดือน 12 ขอให้ปู่ธาตุช่วยดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลด้วยเถิด ถ้าเดือนใดที่ฝนตกต้องตามฤดูกาล ขอให้บั้งไฟที่ใช้จุดเสี่ยงทายขึ้นสูง” (สมศักดิ์ สุนทรภูมิ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 พฤษภาคม 2566)



ภาพประกอบ 54 การนำบั้งไฟไปบอกกล่าวต่อพระธาตุยาคุก่อนที่จะจุดบั้งไฟ

การเสี่ยงทายนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำนายเรื่องการตกของฝน ความอุดมสมบูรณ์และพืชพันธุ์ธัญญาหาร ถ้าเดือนใดที่บั้งไฟขึ้นสูงแสดงว่าเดือนนั้นฝนจะตกตามฤดูกาล ไร่นาอุดมสมบูรณ์ ส่วนเดือนใดที่บั้งไฟจุดไม่ขึ้นหรือบั้งไฟแตก แสดงว่าเดือนนั้นจะเกิดความแห้งแล้ง ซึ่งการจุดบั้งไฟช่วงทำบั้งไฟจะนำบั้งไฟไปจุดบริเวณพื้นที่โล่งกว้างของบริเวณที่ติดพระธาตุยาคุ โดยจะเริ่มจากการจุดบั้งไฟถวายพระธาตุยาคุก่อน เพื่อแสดงความเคารพ แล้วค่อยเริ่มจุดบั้งไฟเสี่ยงทาย นายถวิล สุภาสี พิธีกรผู้ดำเนินรายการจะป่าวประกาศผ่านไมโครโฟนว่า “บั้งไฟเสี่ยงทายจะเป็นบั้งไฟที่ใช้เสี่ยงทายสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เป็นการจุดบั้งไฟเพื่อทำนายการตกของฝนของเดือนที่ 6 คือ เดือนมิถุนายน ไปจนถึงเดือนที่ 12 คือ เดือนธันวาคม”

สำหรับผลของการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายฝนประจำปี 2566 ผลปรากฏว่า ในเดือนที่ 6, 7, 9 และ 10 บั้งไฟขึ้นสูงแสดงว่าในเดือนนั้นไร่นาจะมีความอุดมสมบูรณ์ ฝนตกดี ส่วนเดือน 8, 11, 12 บั้งไฟขึ้นไปเล็กน้อย และแตกออกแสดงว่าในเดือนนั้นจะเกิดความแห้งแล้งหรือฝนอาจจะไม่ตกตามฤดูกาล

ในความเชื่อของชุมชนบ้านเสมาที่เป็นคนท้องถิ่นอีสาน “การจุดบั้งไฟ” ถือเป็นการบูชาพญาแถนที่มีหน้าที่คอยดูแลให้ฝนตกตามฤดูกาล หากชุมชนใดไม่ได้จัดงานบุญบั้งไฟบูชาฝนก็จะไม่ตกตามฤดูกาลและอาจก่อให้เกิดภัยพิบัติกับชุมชนนั้นได้ นอกเหนือจากพญาแถนที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมายังจุดบั้งไฟเพื่อบูชาพระธาตุยาคุเช่นเดียวกัน เนื่องจาก “พระธาตุยาคุ” เปรียบเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เพราะเชื่อกันว่าพระธาตุยาคุมีอำนาจเหนือธรรมชาติคอยดูแลปกป้องรักษาชุมชน ไร่นาและช่วยดลบันดาลเรื่องฝนตก พร้อมกับความเป็นอยู่ที่ดีของคนชาวบ้าน (ณรงค์ ทรัพย์ชม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 พฤษภาคม 2566)



ภาพประกอบ 55 การจุดบั้งไฟเพื่อความอุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังสังเกตเห็นว่าในการประกอบของพิธีบูชาพระธาตุยาคูของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมานั้นได้แฝงสัญลักษณ์ที่มีนัยยะสำคัญอันสื่อให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ ดังนี้

1. บั้งไฟ สำหรับบั้งไฟที่ใช้ในขบวนแห่และใช้ในการจุดนั้น เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ที่ซ่อนความหมายอันลึกซึ้งและหลากหลาย อาทิ สะท้อนถึงความเชื่อ วิถีชีวิตและค่านิยมของชุมชน การจุดบั้งไฟจึงเป็นพิธีกรรมอันสำคัญที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านเสมที่ส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ชาวบ้านมีความเชื่อว่าการจุดบั้งไฟเป็นการส่งสัญญาณหรือการสื่อสารไปยังแดนและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในพระธาตุยาคู เพื่อแจ้งให้ทราบถึงความต้องการน้ำสำหรับการเพาะปลูก ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการสร้างความอุดมสมบูรณ์ทางอาหาร หากบั้งไฟที่ชาวบ้านใช้จุดสามารถพุ่งทะยานขึ้นสู่ท้องฟ้าได้อย่างสง่างามและไปไกล ถือเป็นนิมิตหมายอันดีที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของน้ำฝนในปีนั้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา มักเชื่อมั่นว่าฝนจะตกต้องตามฤดูกาล ส่งผลให้พืชผลทางการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักเจริญงอกงามและให้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ นำมาซึ่งความมั่นคงทางอาหารและความอยู่ดีกินดีของชุมชน

นอกเหนือจากความเชื่อในเรื่องการขอฝนแล้ว การทำบั้งไฟยังเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจและความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ตั้งแต่การจัดหาวัสดุ การประดิษฐ์ตัวบั้งไฟ ไปจนถึงการนำไปจุดในวันงาน ซึ่งกระบวนการเหล่านี้เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความผูกพันในหมู่คณะ ถือเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้า

ให้กับชุมชน ดังนั้น บั้งไฟจึงไม่ได้เป็นเพียงพลุไฟที่จุดขึ้นเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความหวังและความศรัทธาของชาวบ้าน ในการขอให้ฟ้าฝนเอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์และความผาสุกในชีวิต

2. ลูกสาวกก-ลูกสาวปลาย ในพิธีบูชาพระธาตุยาครูที่จัดขึ้นในช่วงเข้าตรู ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า การหาบเครื่องบูชาที่จะนำไปถวายพระธาตุยาครูนั้น ผู้ที่หาบเครื่องบูชาจะต้องเป็นเพศหญิงเท่านั้น จึงอาจจะเป็นสัญญาณในด้านการให้กำเนิดและการหล่อเลี้ยงชีวิตที่แฝงอยู่ ซึ่งมองว่าเพศหญิงเป็นสัญลักษณ์โดยตรงของความอุดมสมบูรณ์และการเจริญงอกงาม การที่ผู้หญิงเป็นผู้หาบเครื่องบูชาจึงเสมือนเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของการอธิษฐานขอพรให้พืชผลทางการเกษตรเจริญงอกงามและให้ครอบครัวมีความเจริญก้าวหน้า มีบุตรหลานสืบสกุลเนื่องจากพิธีบูชาพระธาตุยาครูให้ความสำคัญในเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ ผู้หญิงจึงมีบทบาทที่โดดเด่นในฐานะสัญลักษณ์และผู้ประกอบพิธีที่เชื่อมโยงกับการเจริญเติบโต

ในการคัดเลือกผู้หญิงที่จะมาทำหน้าที่หาบเครื่องบูชายังมีความเฉพาะเจาะจง โดยจะต้องเป็นผู้หญิงที่ยังไม่มีประจำเดือนและเป็นหญิงสาวพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิด เรื่องความบริสุทธิ์ ความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อในพลังแห่งการให้กำเนิด ทั้งนี้ความเป็นพรหมจรรย์ในบริบทนี้ อาจตีความได้ว่าเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ ไร้มลทิน ซึ่งเชื่อกันว่าจะสามารถสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้อย่างโดยตรง และมีพลังงานที่ดีในการนำพาความศักดิ์สิทธิ์มาสู่การประกอบพิธีกรรม

ผู้ที่หาบเครื่องบูชาชาวบ้านมักเรียกว่า “ลูกสาวกก-ลูกสาวปลาย” หมายถึง “ลูกสาวคนโต” และ “ลูกสาวคนเล็ก” ที่เป็นพี่กับน้องมาร่วมหาบเครื่องบูชา แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของครอบครัว การมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพี่สาว-น้องสาวเป็นเสมือนสิ่งที่คอยสนับสนุนความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น ภายในครอบครัว เมื่อมีปัญหาหรือความยากลำบาก ก็จะสามารถพึ่งพาและช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ อีกทั้งพี่อาจหมายถึงการเริ่มต้นหรือการเติบโตและน้องอาจหมายถึงการต่อยอดหรือการขยายผล การที่ลูกสาวกกลูกสาวปลายหาบเครื่องบูชา อาจเป็นการแสดงให้เห็นถึงสัมพันธ์ระหว่างพี่สาวกับน้องสาวเป็นภาพสะท้อน ของการเกื้อกูล ความรัก ความผูกพัน และความสามัคคีในครอบครัว อันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่นำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์และความสุขของครอบครัว

3. การรำบวงสรวงพระธาตุยาครู เมื่อเข้าสู่การเปิดพิธีบูชาพระธาตุครู ก่อนที่จะเริ่มประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ จะมีการรำบวงสรวงพระธาตุยาครูด้วยชาวบ้านในชุมชนที่เป็นผู้หญิงจำนวนสี่วัย ได้แก่ วัยเด็กหญิง วัยสาวแรกรุ่น วัยเบญจเพสที่มีอายุ 25 ปีขึ้นไป และวัยแม่บ้านแม่เมือง

หรือวัยผู้สูงอายุ นับว่าเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ ที่สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ในหลากหลายมิติ ดังนี้ วัยเด็กหญิง เป็นสัญลักษณ์ ที่แสดงออกถึงความบริสุทธิ์และการเริ่มต้น วัยสาวแรกรุ่น เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงพลังความสดใส การมีชีวิตชีวา วัยเบญจเพสที่มีอายุ 25 ปีขึ้นไป เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความสมบูรณ์ การให้ผลผลิต และวัยแม่บ้านแม่เมืองหรือวัยผู้สูงอายุ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความเป็นแม่ผู้ให้กำเนิดหรือผู้ที่มีประสบการณ์ความรู้ การรำบวงสรวงถวายพระธาตุยาคุที่ใช้ผู้หญิงทั้งสี่วัยมาเป็นผู้รำนี้ จึงสื่อถึงวัฏจักรชีวิตที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การเกิดใหม่ การเติบโต การออกดอกผล และการสืบทอด ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญ ของความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้การที่ผู้หญิงช่วงวัยต่าง ๆ ในชุมชนถูกคัดเลือกมารำบวงสรวงร่วมกัน ยังแสดงถึงความสามัคคีและความร่วมมือของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความมั่นคงและความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชนด้วย

บางปีจะมีการรำบวงสรวงพระธาตุยาคุจากผู้หญิงในชุมชนสี่วัยที่เป็นการรำบวงสรวงสี่ทิศ ซึ่งการรำบวงสรวงสี่ทิศนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา เนื่องจากพระธาตุยาคุ มีทางขึ้นทั้งหมดสี่ทิศและแต่ละทิศก็เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่บริเวณเมืองฟ้าแดดสงยางได้สถิตอยู่ การรำบวงสรวงสี่ทิศ จึงเป็นการแสดงความเคารพและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระธาตุยาคุและที่สถิตอยู่ในทิศต่าง ๆ ให้มารับรู้ และประทานพรเพื่อเป็นการเปิดรับความเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์จากทุกทิศทาง

อาจกล่าวได้ว่าพิธีบูชาพระธาตุยาคุจัดขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์และมีสัญลักษณ์อันมีนัยยะสำคัญ ด้านความอุดมสมบูรณ์แฝงอยู่ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาที่ประกอบอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก ในทุกปีชาวบ้านต้องพึ่งพาน้ำฝนตามฤดูกาล และแหล่งน้ำจากธรรมชาติสำหรับการเพาะปลูกและการใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือนชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเชื่อว่า “พระธาตุยาคุ” หรือที่เรียกว่า “ปู่ธาตุ” ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือสามารถดลบันดาลสิ่งที่ดีปรารถนาได้ ดังนั้นการจัดพิธีบูชาพระธาตุยาคุ จึงมีวัตถุประสงค์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทางการเกษตรและความเป็นอยู่ที่ดีให้กับลูกหลานและชุมชน

พิธีบูชาพระธาตุยาคุจึงถือได้ว่าเป็นพิธีที่ชาวบ้านได้ถือปฏิบัติกันสืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ ชาวบ้านที่มาร่วมในพิธีต่างมาเพื่อร้องขอความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและพืชผลทางการเกษตรให้แก่ชาวบ้าน และชุมชนแสดงให้เห็นว่าความเชื่อและพิธีบูชาพระธาตุยาคุที่ถูกสืบทอดกันมามีความสัมพันธ์ในลักษณะบทบาทหน้าที่ด้านความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ดั้งเดิมและยังคงดำรงอยู่จวบจนปัจจุบัน

4.2 บทบาทหน้าที่ในการสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พักทางใจ

วิทย์ พิณคันเงิน และภิญโญ จิตรธรรม (2552) ได้กล่าวถึงความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโดยทั่วไปมนุษย์ต้องการความปลอดภัยทั้งทางร่างกาย และจิตใจมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ความเชื่อต่าง ๆ มักได้รับการบอกเล่ามาจากคนรุ่นก่อนว่ามีอำนาจลึกลับที่ช่วยรักษาตน จึงมีการประกอบพิธีเพื่อแสวงหาความแคล้วคลาดสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะทำให้เกิดเหตุร้ายและเกิดผลดีได้ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูตผี ปีศาจ มีอยู่ในสังคมนั้น จะเป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วยปรับปรุงคนให้เจริญขึ้น

ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ อิทธิปาฏิหาริย์ และพฤติกรรมทางไสยศาสตร์ เป็นปรากฏการณ์ ทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างความสงบสุขให้กับตนเอง และชุมชน ความพยายามนี้ ทำให้ลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) แทรกซึมเข้ามาในพระพุทธศาสนาในภายหลัง ส่งผลให้พระพุทธศาสนา แนวจารีตนิยมเปลี่ยนเป็นพระพุทธศาสนาแบบผสมผสาน (Syncretic Buddhism) ซึ่งหมายถึงการนับถือทั้งพระรัตนตรัย ผีสงฆ์ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์คาถาและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ โดยผู้ที่เชื่อในพระพุทธศาสนาแบบผสมผสานนี้เป็นคนส่วนใหญ่ในประเทศ ทั้งในเมืองและชนบท (ภัทรพร สิริกาญจน, 2553, น. 38)

แม้ว่าสังคมในปัจจุบันมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี แต่ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านยังคงได้รับการยึดถือและยังคงเชื่อในพลังเหนือธรรมชาติและอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้ว่าสิ่งเหล่านั้นจะไม่สามารถมองเห็นได้ แต่ชาวบ้านยังคงเชื่อว่าการแสดงเคารพนับถือหรือบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะนำมาซึ่งความช่วยเหลือ ในสิ่งที่ต้องการ

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูของชุมชนบ้านเสมามาเป็นพิธีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยมีการกำหนด ให้จัดพิธีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี เพื่อแสดงถึงความเคารพ และความศรัทธาที่มีต่อพระธาตุยาคู นอกจากนี้เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านในชุมชนแล้ว ยังถือเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจด้วย ทั้งนี้พิธีดังกล่าวจึงมีบทบาทหน้าที่หน้าที่ในเรื่องของการสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พักทางใจให้แก่ลูกหลานและชุมชนบ้านเสมามาให้ดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคตได้อย่างราบรื่น ปลอดภัยและมีความสุข โดยมีชะจ้าวเป็นผู้นำในการประกอบพิธี พิธีนี้ได้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีและชาวบ้านเสมายังคงสืบทอดและรักษาให้ยังคงดำรงอยู่ผ่านพิธีบูชาพระธาตุยาคู คือ การสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พักทางจิตใจ ซึ่งพิธีนี้ได้ถ่ายทอดโดยรับรู้ได้ผ่านการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู 2 ระดับ ได้แก่ ระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน

4.2.1 ระดับปัจเจกบุคคล

เมื่อต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนในชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำรงชีพในทุก ๆ วัน เช่น ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ ความทุกข์และความเหนื่อยล้าจากปัญหาต่าง ๆ อาจทำให้ แม้แต่ผู้ที่มีเข้มแข็งยังรู้สึกท้อแท้ และหมดกำลังใจ จึงเกิดความต้องการหาที่พึ่งทางใจ อย่างการพึ่งพา “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” เพราะเชื่อว่ามีพลังเหนือธรรมชาติ ที่สามารถช่วยเติมเต็มพลังใจและบรรเทาความท้อแท้ เพื่อให้มีกำลังใจในการต่อสู้กับปัญหาชีวิตต่อไปได้ โดยผู้ที่อาศัยอยู่ชุมชนบ้านเสมาในปัจจุบันยังคงมีความเชื่อและความศรัทธาในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุยาคุ ที่เป็นโบราณสถานประจำชุมชน และยังเชื่อมั่นในพิธีบูชาพระธาตุยาคุที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนที่ปฏิบัติ สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

ผู้วิจัยพบว่าการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุนี้ เป็นพิธีที่มีส่วนช่วยสร้างขวัญกำลังใจ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งเห็นได้จากการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ก่อนที่จะเริ่มสงวนน้ำ ผู้ที่เข้าร่วมประกอบพิธีแต่ละคนสามารถขอพรหรือบนบานในสิ่งที่ตนปรารถนาได้ เนื่องจากมีความเชื่อว่า พระธาตุยาคุมีความศักดิ์สิทธิ์ จะช่วยดลบันดาลให้สมหวังได้ เสมือนเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจ และสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ตนเองทั้งนี้ยังเชื่อว่าการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุนี้ทำให้ตนได้รับความคุ้มครองจากองค์พระธาตุยาคุด้วย นางรุ่งกิตติยา บุตรโพธิ์ศรี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 พฤษภาคม 2567) ได้เล่าว่า “พระธาตุยาคุ” เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านและชุมชนใกล้เคียง หากใครที่มีความทุกข์ใจก็จะมากราบไหว้พระธาตุเพื่อขอพรให้ผ่านพ้นอุปสรรคและความทุกข์กาย ทุกข์ใจนี้ไปได้ จึงเป็นเสมือนสิ่งที่คอยยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวบ้าน เพราะรู้สึกว่าได้ รับขวัญกำลังใจ” นอกเหนือจากนี้ ยังเล่าเสริมว่า “ตนได้เคยได้ไปขอพรเรื่องหน้าที่การงานให้กับสามี และประสบความสำเร็จ อีกทั้งยังเคยได้ไปขอพรเรื่องสุขภาพ การเจ็บป่วยจากพระธาตุยาคุ ก็ได้อย่างที่ตนหวัง”

ทั้งนี้นายปฏิภาณ บุตรโพธิ์ศรี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 พฤษภาคม 2567) ได้เล่าถึง เรื่องที่ตนไม่สบายใจและต้องการขวัญกำลังใจเรื่องของการงาน จึงได้ทำการไปขอพรกับองค์พระธาตุยาคุว่า “ขอเลื่อนให้ได้เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งในหน้าที่การงาน ถ้าได้สมปรารถนาตามที่ตนขอไว้ จะทำความสะอาดบริเวณพื้นที่รอบพระธาตุยาคุ จากนั้นไม่นานตนก็ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนา และได้มาเก็บขยะพร้อมทั้งทำความสะอาดพื้นที่พระธาตุยาคุ” และเล่าเสริมว่า “ตนนั้นมีหน้าที่ดูแลโบราณสถานพระธาตุยาคุ นอกจากจะเห็นชาวบ้านเสมามาขอพรต่อองค์พระธาตุยาคุเมื่อมีเรื่องทุกข์ใจหรือต้องการที่พึ่งพิงทางจิตใจแล้ว นักท่องเที่ยวคนอื่น ๆ ก็ได้แวะเวียนมาขอพร บนบานศาลกล่าวในสิ่งที่ตนมุ่งหวังเช่นเดียวกันไม่ว่าจะเป็นวันธรรมดาหรือช่วงในวันงานบูชาพระธาตุยาคุ

ส่วนใหญ่จะขอเรื่องของการงาน การขอบุตร โชคลาภ ฯลฯ ผู้ที่มาขอพรหรือบนบาน จะบอกกล่าวต่อองค์พระธาตุยาคุด้วยตนเองหรือจะติดต่อขอเจ้าประจำชุมชนให้ช่วยเป็นผู้นำในการบอกกล่าวก็ได้ โดยสิ่งที่ใช้ประกอบการบนบาน ได้แก่ น้ำแดง น้ำเปล่า ชั้น 5 หรือ ชั้น 8 ดอกไม้ กล้วย-เทียน จากนั้นจึงจะทำการบอกกล่าวในสิ่งที่ตนมุ่งหวังหรือสิ่งทุกขร้อนใจเพื่อให้ช่วยบรรเทาจากหนักให้กลายเป็นเบาลง เมื่อบอกกล่าวแล้ว ถ้าได้ในสิ่งที่ตนปรารถนา จะนำสิ่งของที่บอกกล่าวไว้มาถวาย จากที่ผ่านมานั้น ตนมักพบเห็นผู้ที่เคยมาขอพรหรือบนบาน กลับมาแก้บน ด้วยการนำสิ่งของต่าง ๆ มาถวาย อาทิ การรำแก้บน การไขตัม รูปปั้นสัตว์ รถม้า หมอลำ ถ้าเป็นช่วงวันงานบูชาพระธาตุยาคุก็มักจะนำตะไลมาจุดถวาย เป็นต้น”



ภาพประกอบ 56 การแก้บนพระธาตุยาคุด้วยการรำถวาย

ที่มา: ปฏิภาณ บุตรโพธิ์ศรี. (2567, 21 มิถุนายน). การแก้บนพระธาตุยาคุด้วยการรำถวาย.

<https://www.facebook.com/patipanb>



ภาพประกอบ 57 การแก้บนพระธาตุยาकुด้วยหมอลำซิ่ง

ที่มา:ปฏิภาณ บุตรโพธิ์ศรี. (2567, 28 ธันวาคม). การแก้บนพระธาตุยาकुด้วยหมอลำซิ่ง.

<https://www.facebook.com/patipanb>

ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुทุกปีจะมีการสงฆ์น้ำบริเวณองค์พระธาตุ ชาวบ้านจะนำน้ำบริสุทธิ์ สะอาดหรือน้ำที่มีส่วนผสมของน้ำอบ น้ำหอม สงฆ์ลงไปยังบริเวณ องค์พระธาตุยาकु เนื่องจากน้ำสะอาดเป็นปัจจัยสำหรับชำระร่างกายหรือสิ่งต่าง ๆ ให้บริสุทธิ์ และการสงฆ์น้ำถือเป็นการแสดงถึงการบูชาบุคคลที่ควรบูชา แสดงความเคารพและอ่อนน้อมถ่อมตน สำหรับอานิสงส์จากการสงฆ์น้ำพระธาตุยาकु มีความเชื่อสืบต่อกันมาว่าจะช่วยชำระจิตใจให้ชุ่มชื้น ไส้สะอาดด้วยบุญกุศลแห่งความศรัทธา ชำระล้างสิ่งไม่ดีออกไปและนำพาแต่ความสงบเย็นมาให้



ภาพประกอบ 58 การขอพรพระธาตุยาคุก่อนสงน้ำ

นอกจากนี้ ในช่วงเข้าสู่การจุดบั้งไฟบูชาและบั้งไฟเสี่ยงทาย ชาวบ้านหรือผู้ที่เข้าร่วมประกอบพิธีที่เคยได้ขอพรหรือบนบานต่อองค์พระธาตุยาคุในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุในปีที่ผ่านมา มา ประสบผลสำเร็จตามที่ตนเคยกล่าวต่อองค์พระธาตุยาคุไว้ ก็จะนำตะไลไปให้แก่ช่างทำบั้งไฟประจำชุมชนและคณะช่วยจุดให้เพื่อเป็นการรักษาสัญญาที่ให้ไว้ต่อพระธาตุยาคุ เนื่องจากตนสัมฤทธิ์ผลแล้วยังเป็นการแสดงออกถึงความเคารพศรัทธาที่มีต่อพระธาตุยาคุด้วย

4.2.2 ระดับชุมชน

ในขั้นตอนของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุในช่วงเช้า ชะจ้ำ ผู้นำในการประกอบพิธีประจำชุมชน จะทำหน้าที่สื่อสารกับองค์พระธาตุยาคุและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่อยู่บริเวณรอบ ๆ โบราณสถาน โดยจะนำเครื่องสักการบูชาไปวางไว้ยังบริเวณฐานขององค์พระธาตุยาคุ จากนั้นจะจุดธูป-เทียนและกล่าวคำบูชา ดังนี้

“ด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ขอแต่พระพุทธรเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆะเจ้า ปู่ธาตุเจ้า โปรดได้อโหสิกรรม นำเสียสิ้นโทษให้แก่ลูกหลาน วันนี้ลูกหลานมาขอสักการะปู่ธาตุเจ้า มาบอกมาแล้ว วันนี้เป็นวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 6 ลูกหลานได้มาสักการะขอพรให้ปู่ธาตุเจ้าได้มารับทราบและมารับเอาเครื่องบวงสรวงที่ลูกหลานได้นำมาทั้งหมด ทั้งนี้ขอให้ปู่ธาตุเจ้า

“ปู่ธาตุเฮ้ย วันนี้ลูกหลานได้นำบั้งไฟมาเสี่ยงทาย ประกอบไปด้วยบั้งไฟบูชาปู่ธาตุ บั้งไฟเสี่ยงบ้านและบั้งไฟเสี่ยงทาย ได้แก่ บั้งไฟที่ใช้ในการเสี่ยงทายเดือน 6 ไปจนถึงเดือน 12 ขอให้ปู่ธาตุช่วยดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาลด้วยเถิด ถ้าเดือนใดที่ฝนตกต้องตามฤดูกาล ขอให้บั้งไฟที่ใช้จุดเสี่ยงทายขึ้นสูง” (สมศักดิ์ สุนทรภูมิ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 พฤษภาคม, 2566)



ภาพประกอบ 60 การนำบั้งไฟไปบอกกล่าวต่อพระธาตุยาकुก่อนที่จะเริ่มจุดเสี่ยงทาย

ซึ่งคำกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติและยังคงพึ่งพาความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุยาคุ ด้วยความเชื่อว่าจะสามารถดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาลได้ ถือเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชน ในเรื่องของความเป็นอยู่ในชุมชน และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในช่วงเวลาที่เริ่มเข้าสู่ฤดูการทำนา

ดังนั้นพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา ถือว่าเป็นพิธีที่ทำให้เกิดผลทางจิตใจ และมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่ชาวบ้านในการดำเนินชีวิตต่อไปในอนาคตอย่างราบรื่น เกิดความผาสุก ให้ความหวังในการได้รับการปกป้องคุ้มครองลูกหลาน และช่วยขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายให้หนีหายไปจากชุมชน นับว่าเป็นบทบาทหน้าที่สำคัญต่อชาวบ้าน

จึงต้องมีการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุขึ้นทุกปี เพื่อต้องการให้การใช้ชีวิตมีความปลอดภัยจากการปกป้องคุ้มครองขององค์พระธาตุยาคุและยังเป็นสร้างขวัญกำลังใจให้แก่คนในชุมชนให้ดำเนินชีวิตต่อไปอย่างมีความสุข

4.3 บทบาทหน้าที่ในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชุมชน

ชุมชนบ้านเสมาเป็นชุมชนที่เก่าแก่ตั้งแต่โบราณกาล มีประวัติความเป็นมาที่ไม่ค่อยชัดเจน แต่มีผู้สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนที่ดำรงสืบมาตั้งแต่สมัยทวารวดี สังเกตได้จากหลักฐานที่พบ อาทิ ใบเสมา และพระธาตุยาคุ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาต่างให้ความเคารพนับถือโบราณสถานพระธาตุยาคุเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง อันเป็นตำนานประจำท้องถิ่น ผนวกกับเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานในชุมชน จากตำนานบอกเล่าและความเชื่อ ความศรัทธาจึงทำให้เกิดพิธีกรรมประจำชุมชนขึ้น คือ “พิธีบูชาพระธาตุยาคุ” เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อมิให้เลือนหายไป

ในสังคมประเพณี (traditional societies) พิธีกรรมไม่ใช่เรื่องของคนกลุ่มเดียว แต่เป็นเรื่องของกลุ่มชน เป็นการ “รวมพลัง” ของสังคม (ศิริพร ณ ถลาง, 2548, น. 365) แม้ชุมชนบ้านเสมาในปัจจุบันจะก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ที่เต็มไปด้วยความเจริญ ความสะดวกสบายและเทคโนโลยีที่หลากหลาย แต่วิถีชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงยึดถือแนวทางสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพากันและกันอย่างใกล้ชิด ด้านประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างยังคงได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง โดยทำหน้าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน ความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชนบ้านเสมาที่สะท้อนผ่านพิธีบูชาพระธาตุยาคุ บ่งบอกถึงวิถีชีวิตสังคม ความเป็นอยู่ ความรักสามัคคี และความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน ซึ่งจะทำให้พิธีนี้ยังคงอยู่เคียงคู่กับชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาต่อไป

พิธีบูชาพระธาตุยาคุ คือ พิธีที่สำคัญในระดับชุมชนของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเป็นพิธีที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนจำนวนมาก ด้วยรายละเอียดย่อยที่ซับซ้อนของแต่ละขั้นตอนพิธี เช่น พิธีบูชาพระธาตุยาคุ พิธีสงฆ์ การจุดบั้งไฟ เป็นต้น ดังนั้นในทุกขั้นตอนพิธีต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรงและร่วมใจของทุกคนในชุมชน



ภาพประกอบ 61 ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาประชุมวางแผนการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู

ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู ประกอบด้วย ผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชนจะร่วมประชุมปรึกษาหารือและวางแผนการจัดเตรียมพิธีบูชาพระธาตุยาคู โดยแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ เช่น การเตรียมสถานที่ การเตรียมอาหารถวายพระสงฆ์ การดูแลขบวนแห่ การฝึกซ้อมรำและการทำบังไฟ การจัดแบ่งหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบและภาระหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายในแต่ละขั้นตอนสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

4.3.1 การจัดเตรียมงานบูชาพระธาตุยาคู

การจัดเตรียมงานบูชาพระธาตุยาคู จะจัดเตรียมงานก่อนถึงวันงานประเพณีประมาณ 1 เดือน เพราะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในชุมชน โดยเริ่มต้นจากการประชุมคณะกรรมการชุมชนฝ่ายต่าง ๆ ได้แก่ ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายขบวนแห่ ฝ่ายพ้อนรำ ฝ่ายอาหารถวายพระสงฆ์ ฝ่ายประกอบพิธีและฝ่ายบังไฟ แบ่งหน้าที่แต่ละขั้นตอนในการเตรียมงานต่าง ๆ ดังนี้

1. ฝ่ายจัดเตรียมสถานที่ ซึ่งจะจัดเตรียมสถานที่ต่าง ๆ บริเวณพระธาตุยาคู การจัดเตรียมสถานที่นั้น จะจัดเตรียมก่อนถึงวันประกอบพิธีประมาณ 1 สัปดาห์ โดยเจ้าอาวาสภิกษุสามเณร ผู้นำทุกฝ่ายและชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่จากเทศบาลตำบลหนองแปน ทุกคนต่างร่วมมือร่วมใจกันในการจัดเตรียมส่วนต่าง ๆ ได้แก่

การจัดเตรียมทำความสะอาด ตัดหญ้า ตัดแต่งต้นไม้บริเวณพระธาตุยาคู

การจัดเตรียมสถานที่และซุ้มสำหรับจำหน่ายสิ่งอุปโภค สำหรับชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา และพ่อค้าแม่ค้าที่สนใจเข้ามาขายสินค้าภายในงาน

การจัดตกแต่งบริเวณพระธาตุยาคว ด้วยการให้ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนทำธง
ลวดลายต่าง ๆ เพื่อนำมาประดับบริเวณพื้นที่จัดงาน

การติดต่อเช่า-ยืม เต้นท์ โต๊ะและเก้าอี้ ที่ใช้ในวันประกอบพิธี

การทำความสะดวก และซ่อมแซมห้องน้ำบริเวณรอบ ๆ พื้นที่จัดงาน
เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้มาร่วมงาน

การจัดเตรียมพื้นที่สำหรับทำพิธีทางศาสนาของพระสงฆ์ เตรียมเสื่อ พรม อาสนะ
ของใช้สำหรับพระสงฆ์ ไว้อย่างครบถ้วน

การวางแผนจัดเตรียมเส้นทางในการเดินขบวนแห่ เพื่ออำนวยความสะดวก
ทางการจราจร

การจัดเตรียมพื้นที่ไว้สำหรับจอดรถให้แก่ผู้ที่เดินทางมาร่วมประกอบพิธี

2. ฝ่ายขบวนแห่ ทำหน้าที่วางแผนในการจัดเตรียมขบวนแห่
ดูแลเรื่องขององค์ประกอบของขบวน การคัดเลือกชาวบ้านในชุมชนที่เข้ามาร่วมขบวนแห่
การติดต่อบุคคลของยาว การตกแต่งรถยนต์ที่ใช้แห่ ระหว่างประกอบพิธี ดูแลเครื่องแต่งกาย
และการแต่งหน้าของนางรำ

3. ฝ่ายพืชนางรำ ทำหน้าที่คัดเลือกนางรำ ซึ่งประกอบด้วยนางรำที่รำในขบวนแห่
และนางรำที่รำเปิดงาน จากนั้นจะทำการฝึกซ้อมให้พร้อมเพรียง รวมถึงเรื่องการดูแลเรื่องเครื่องแต่งกาย
และการแต่งหน้าของนางรำ

4. ฝ่ายอาหารถวายพระสงฆ์ ดูแลเรื่องอาหารถวายพระสงฆ์ ซึ่งแต่ละคุ้ม ได้แก่
คุ้มดอนเจ้าปู่ คุ้มบางคล้า คุ้มประชาสามัคคี คุ้มสันติสุข คุ้มรุ่งอรุณ จะประชุมวางแผนในการแบ่ง
ประเภทอาหารที่คุ้มของตน จะจัดทำเพื่อความหลากหลาย ซึ่งผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้านเรือนของแต่ละคุ้มนั้น
จะรวบรวมเงินกันเพื่อจัดเตรียมอาหารในการนำไปถวายพระสงฆ์ในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคว

5. ฝ่ายประกอบพิธี นำโดยผู้นำชุมชนทำหน้าที่ส่งหนังสือเชิญไปยังผู้นำชุมชน
บริเวณใกล้เคียง ให้แจ้งแก่ชาวบ้านในชุมชนของตนให้มาร่วมในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคว
และประชาสัมพันธ์ ให้บุคคลภายนอกได้รับทราบ การนิมนต์พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ใกล้เคียง
การจัดเตรียมเครื่องสักการบูชาพระธาตุยาควในวันโฮมที่จะนำมาถวายในช่วงทำพิธีเวลารุ่งเช้า

6. ฝ่ายบั้งไฟ มีหน้าที่ทำบั้งไฟ โดยแบ่งเป็นบั้งไฟที่ใช้ในการจุบูชาพระธาตุยาคว
และบั้งไฟเสี่ยงทาย



ภาพประกอบ 62 ชาวบ้านร่วมกันทำความสะอาดพื้นที่บริเวณรอบ ๆ พระธาตุยาคว



ภาพประกอบ 63 ชาวบ้านร่วมกันตกแต่งพื้นที่บริเวณรอบ ๆ พระธาตุยาคว

การประชุมเตรียมพร้อมที่จะประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคว นอกจากจะได้รับความร่วมมือจากผู้นำของแต่ละฝ่ายแล้ว ยังได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาทุกคนในการเตรียมความพร้อมแต่ละด้านอย่างพร้อมเพรียงกัน เพื่อให้การประกอบพิธีนั้นเป็นไปอย่างราบรื่นและสมบูรณ์

4.3.2 วันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

ในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ทุกฝ่ายให้ความร่วมมือร่วม ใจกันทำหน้าที่ โดยแบ่งงานฝ่ายต่าง ๆ ประจำในแต่ละหน้าที่ ดังนี้

1. ฝ่ายสถานที่ ในวันงานฝ่ายสถานที่จะทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของสถานที่ อาทิ ดูแลโต๊ะ-เก้าอี้รับรองสำหรับแขกผู้มีเกียรติ ผู้ที่ร่วมพิธี และชาวบ้าน บริการน้ำดื่ม อำนวยความสะดวกบริเวณผู้ที่มาสงฆ์
2. ฝ่ายขบวนแห่ ทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของขบวนแห่ ตรวจสอบองค์ประกอบของขบวนอย่างครบถ้วน ขับรถให้แก่ผ้าแดง-นางไอ่ บริการน้ำดื่มให้แก่ผู้เดินขบวน และถ่ายภาพ
3. ฝ่ายพืชมรดก ดูแลความเรียบร้อยของเครื่องแต่งกาย-การแต่งหน้าของนางรำ และถ่ายภาพ
4. ฝ่ายอาหารถวายพระสงฆ์ ทำหน้าที่จัดเตรียมอาหารใส่ภาชนะ และลำเลียงอาหารใส่ถาด เพื่อไปถวายแด่พระสงฆ์ในเวลาฉันภัตตาหารเพล
5. ฝ่ายประกอบพิธี ทำหน้าที่ไปรับ-ส่งพระสงฆ์ที่นิมนต์มาจากวัดใกล้เคียง และทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยขององค์ประกอบและขั้นตอนในการประกอบพิธี อาทิ การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุช่วงเช้าพิธีสงฆ์และการทำพิธีบอกกล่าวก่อนจุดบั้งไฟ การนำกล่าวบทสวดมนต์ การถวายต้นดอกไม้เงิน การประชาสัมพันธ์ ติดต่อสอบถาม รับรองแขกผู้มีเกียรติ ให้ความรู้แก่ผู้มาร่วมพิธี กล่าวต้อนรับและประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ
6. ฝ่ายบั้งไฟ ทำหน้าที่ขับรถที่บรรทุกบั้งไฟ นำขบวนแห่ไปยังบริเวณองค์พระธาตุยาคุและนำบั้งไฟไปจุดบริเวณพื้นที่ที่ได้จัดเตรียมไว้ จากนั้นทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์แจ้งผลของการจุดบั้งไฟให้แก่ชาวบ้านและผู้ร่วมพิธีได้ทราบ



ภาพประกอบ 64 ชาวบ้านร่วมกันจัดเตรียมอาหารเพื่อไปถวายแด่พระสงฆ์



ภาพประกอบ 65 ชาวบ้านบริการอาหารและน้ำดื่มให้แก่ผู้เข้าร่วมประกอบพิธี

4.3.3 หลังประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู

เมื่อพิธีบูชาพระธาตุยาคูเสร็จสิ้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาก็จะร่วมกันดำเนินการจัดเก็บสิ่งของ และรักษาความสะอาดบริเวณพื้นที่จัดงานอย่างเต็มที่ ในการจัดงานในแต่ละปี คณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ และชาวบ้านจึงต้องให้ความร่วมมืออย่างมาก ทั้งในการอำนวยความสะดวก

แก่ชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงที่มาร่วมพิธี รวมถึงนักท่องเที่ยวและการดูแลต้อนรับแขกผู้มีเกียรติอย่างเหมาะสม



ภาพประกอบ 66 ชาวบ้านร่วมกันเก็บสิ่งของหลังจากเสร็จสิ้นการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูนั้นถือเป็นพิธีกรรมสำคัญในชุมชน ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนานจากรุ่นสู่รุ่น ผู้วิจัยเห็นว่าการจัดพิธีนี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในชุมชนจากกลุ่มคนที่ทำหน้าที่หลายฝ่าย ในแต่ละปีชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาต้องร่วมมือกันทำหน้าที่ด้วยความสามัคคี และสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยไม่แยกแยะหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่ง การทำงานร่วมกันนี้ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความรักในท้องถิ่นของตน ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน พิธีกรรมนี้เป็นประหนึ่งศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในชุมชนและยังช่วยลดความขัดแย้ง พร้อมทั้งร่วมกันสืบทอดพิธีกรรมที่สำคัญนี้ให้คงอยู่สืบไป

4.4 บทบาทหน้าที่ด้านความบันเทิงและการผ่อนคลายทางจิตใจ

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู นอกจากจะเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์และมีบทบาทหน้าที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์แล้ว ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อให้ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาได้รื่นเริง และได้ร่วมสนุกสนานด้วย เนื่องจากชุมชนบ้านเสมาถือได้ว่าเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ทั้งในฤดูนาปีและนาปรัง อย่างไรก็ตามชาวบ้านมักต้องเผชิญกับปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วม ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในบางปีที่มีปริมาณน้ำมากเกินไป ส่งผลให้การทำเกษตรกรรมยากลำบากในช่วงฤดูฝน ขณะที่บางปีประสบปัญหาภัยแล้ง ทำให้ปริมาณน้ำที่มีไม่เพียงพอต่อการอุปโภคและบริโภค รวมถึงการทำเกษตรกรรมอื่น ๆ

นอกจากภัยธรรมชาติแล้วบางครั้งเรือยังมีการประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปจำนวน 60 หลังคาเรือน ลูกจ้างเอกชน จำนวน 50 หลังคาเรือน ค้าขาย และไปทำงานในเมืองหลวงหรือต่างจังหวัด จำนวน 100 หลังคาเรือน รับราชการ จำนวน 30 หลังคาเรือน และประกอบอาชีพอื่น ๆ จำนวน 20 หลังคาเรือน (ไพโรจน์ พรหมกัลยา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 พฤษภาคม 2565) ชาวบ้านยังคงต้องต่อสู้กับภาวะเศรษฐกิจที่ทำลายในสังคมปัจจุบัน ซึ่งค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้นในแต่ละปี ลูกหลานบางคนจึงต้องทำงานหนักในเมืองหลวงตลอดทั้งปีและบางครั้งเรือก็อาจมีหนี้สินจากการลงทุนในอาชีพและค่าใช้จ่ายประจำวัน ส่งผลให้ชาวบ้านรู้สึกเหน็ดเหนื่อยและเกิดความทุกข์ภายในจิตใจ

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูของชุมชนบ้านเสมาดือว่าเป็นพิธีกรรมมีส่วนช่วยในการสร้างความบันเทิงและการผ่อนคลายทางจิตใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชนจากการตรากตรำทำงานหนักมาตลอดทั้งปีเป็นพิธีกรรมที่เป็นพื้นที่ให้ผู้คนในชุมชนได้ปะทะสังสรรค์มีปฏิสัมพันธ์กันเนื่องจากลูกหลานที่ไปทำงานไกลบ้าน ก็ได้หวนกลับมาพบปะญาติพี่น้องมีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรม ชาวบ้านที่อยู่ชุมชนใกล้เคียงก็ได้มาพบปะพูดคุย ระบายสารทุกข์สุขดิบ และปัญหาต่าง ๆ นานา ทั้งนี้ยังได้ร่วมพ่อนรำรื่นเริงกันในหลายช่วงเวลาอย่างสนุกสนานเพื่อผ่อนคลายและลืมความทุกข์ใจในระยะหนึ่งได้เช่นกัน จากการลงพื้นที่ภาคสนามผู้วิจัยพบพบภาพหน้าที่ ด้านความบันเทิงและการผ่อนคลายทางจิตใจ ดังนี้

4.4.1 กิจกรรมในวันโฮม

บุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหก เป็นบุญประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ตั้งแต่สมัยโบราณ จนได้มีการกำหนดไว้ในประเพณี 12 เดือน ควบคู่กับครองปฏิบัติของฝ่ายปกครองหรือระบบการปกครองแบบอาญา 4 อีสานโบราณ ซึ่งเรียกรวมกันว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2565) ชาวอีสานมักจัดขึ้นในเดือน 6 ซึ่งตรงกับวันเริ่มต้นของฤดูฝนและเป็นช่วงเวลาการทํานา ในประเพณีนี้จะมีการจุดบั้งไฟเพื่อบูชาเทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่ชาวอีสานเรียกว่า “พญาแถน” โดยมีความเชื่อว่ามีบทบาทสำคัญในการดูแลให้ฝนตกตามฤดูกาลและช่วยให้พืชผลทางการเกษตรเติบโตอย่างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาดือจะได้นำประเพณีบุญบั้งไฟอันสำคัญของชาวอีสานนี้มาผนวกรวมกับการบูชาพระธาตุยาคู ส่งผลให้ทุก ๆ ปี ก่อนถึงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูหนึ่งวัน ชาวบ้านมักเรียกวันนี้ว่า “วันโฮม” เป็นวันที่ชาวบ้านจะรวมตัวกันตั้งขบวนแห่รอบชุมชน เพื่อเป็นการป่าวประกาศว่าในวันรุ่งขึ้นของวันถัดไปจะเป็นการทำบุญสงฆ์และประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคู เพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้านของเรา (ถวิล สุภาชี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566)



ภาพประกอบ 67 การเตรียมอาหารไว้คอยต้อนรับญาติพี่น้อง เพื่อนที่มาเยือน

ในวันโฮมนั้น ถือเป็นวันที่ลูกหลานชุมชนบ้านเสมาที่ไปทำงานต่างถิ่น ได้หวนกลับมาเยี่ยมเยือนครอบครัว และได้มาร่วมงานบุญใหญ่ของชุมชน ชาวบ้านบางครัวเรือนได้ไปชักชวนกลุ่มเพื่อนที่อาศัยอยู่ชุมชนใกล้เคียง ให้มาร่วมกิจกรรมในวันโฮม แต่ละครัวเรือนที่มีญาติพี่น้องหรือกลุ่มเพื่อนมาเยือนจะจัดเตรียมเครื่องดื่มและอาหารอย่างขนมจีน-น้ำยาต่าง ๆ ไว้คอยต้อนรับ ซึ่งการพบปะกันในครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านได้พูดคุย ปรับสารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน ช่วยทำให้ปัญหาที่ตนพบเจอคลายลงได้



ภาพประกอบ 68 การเซ็งบั้งไฟเพื่อขอรับบริจาคเงินในการทำบุญ

ทั้งนี้ยังพบว่าในช่วงเวลากลางวันที่แต่ละครัวเรือนได้รับประทานอาหาร พบปะเครือญาติ และเพื่อนฝูง ผู้สูงอายุในชุมชนจะรวมกลุ่มกันแต่งหน้า แต่งกายด้วยสีสันสดใส พร้อมกับถือเครื่องดนตรี อย่างฉิ่งและกลองยาว บรรเลงดนตรี สร้างจังหวะคึกครื้นไปตามถนน เพื่อเดินไปยังคุ้มต่าง ๆ ในชุมชน จากนั้นจะขับร้องเพลงและพ็อนรำ สร้างความสนุกสนานครื้นเครง และความน่าสนใจให้แก่ชาวบ้านในชุมชน ในบทเพลงมีทั้งเนื้อหาที่เกี่ยวกับการตั้งบั้งไฟและเนื้อหาที่มีความตลกขบขัน จนสร้างความพอใจให้แก่ชาวบ้านที่ได้รับฟัง จึงต่างร่วมกันบริจาคเงินตามกำลังศรัทธาให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งเงินที่ได้จะนำไปร่วมทำบุญ ในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคว



ภาพประกอบ 69 ชาวบ้านรวมตัวกันแห่รอบชุมชนในวันโฮม



ภาพประกอบ 70 ผาแดง-นางไอ่จำลอง

นอกจากนี้ในช่วงเย็นของวันโฮม จะเป็นเวลาที่ชาวบ้านจะนำบั้งไฟที่ใช้จุดถวาย และจุดเสี่ยงทาย ในวันบูชาพระธาตุยาครุมาแห่รอบชุมชน ภายในขบวนประกอบด้วยชาวบ้านสมาที่แต่งหน้าแต่งกายเป็นผาแดง-นางไอ่จำแลง นั่งอยู่บนหลังม้า แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอีสาน ทั้งยังถือได้ว่าเป็นการสร้างสีสันให้แก่ขบวน เนื่องจากการแต่งหน้าแต่งกายมีความตลกขบขัน ทำให้ผู้พบเห็นเกิดเสียงหัวเราะ ไม่เพียงเท่านั้นยังมีรถแห่หรือรถเครื่องเสียงขนาดใหญ่ที่ถูกปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย คอยทำหน้าที่บรรเลงดนตรีและขับร้องเพลงเพื่อสร้างความบันเทิงให้กับขบวนแห่ ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาทุกเพศ ทุกวัยต่างมารวมตัวกันเพื่อร่วมขบวนแห่ ในช่วงเวลานี้ถือเป็นเวลาที่ลูกหลานในชุมชนบ้านเสมาที่ไปทำงานต่างถิ่นก็ได้กลับมาพบปะเครือญาติ เพื่อนฝูงและร่วมสนุกกันด้วยการร่ายรำ

4.4.2 กิจกรรมในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครุ

ทั้งนี้ยังพบว่า ในวันที่ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครุ คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ตรงกับวันที่ 4 พฤษภาคม 2566 หลังจากที่ชะง้า ผู้นำในการประกอบพิธีนำชาวบ้านประกอบพิธีในช่วงเช้าเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้วก่อนเริ่มพิธีสงฆ์ จะมีการแห่เครื่องสักการะพระธาตุยาครุ โดยขบวนแห่ดังกล่าวประกอบไปด้วยชุมชนบ้านเสมา ชาวบ้านชุมชนใกล้เคียงและเทศบาลตำบลหนองแปน เริ่มตั้งขบวนแห่เครื่องสักการะอยู่ที่หน้าวัดโพธิ์ชัยเสมาราม เมื่อถึงเวลา 08.30 น. จะเริ่มเดินแห่ตามถนนเส้นหลักจากหน้าวัดไปยังบริเวณองค์พระธาตุยาครุ สังเกตเห็นว่าภายในขบวนแห่ผู้ร่วมขบวนจะแต่งหน้า-แต่งกายสวยงาม พร้อมกับมีขบวนนางรำที่คอยร่ายรำประกอบเสียงบรรเลงเพลง จากกลองยาวตลอดทางเดิน ผู้คนสองฝั่งถนนที่พบเห็นหรือนักท่องเที่ยวสามารถร่วมชื่นชมความงดงามของขบวนแห่และร่ายรำร่วมกันได้



ภาพประกอบ 71 ขบวนพ็อนรำ



ภาพประกอบ 72 ลูกหลานชุมชนบ้านเสมานำบังไฟมาร่วมแห่สร้างสีสันในขบวน

ช่วงเวลาในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुตลอดทั้งวัน ถือเป็นช่วงเวลาที่ทำให้สมาชิกในครอบครัว และผู้คนในชุมชนได้พบปะซึ่งกันและกัน เมื่อได้ทำบุญและรับประทานอาหารร่วมกัน เป็นช่วงเวลาที่สามารถสร้างความสุขและความอิ่มเอิบใจให้แก่ชาวบ้านได้

อาจกล่าวได้ว่าพิธีบูชาพระธาตุยาคุถือเป็นวันบุญใหญ่ประจำชุมชนที่ลูกหลานชุมชนบ้านเสมารอคอย เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่สามารถผ่อนคลายกับครอบครัวและกลุ่มเพื่อนได้อย่างเต็มที่ ถือเป็นโอกาส ที่หาได้ยากในชีวิตประจำวัน เพราะบางคนต้องตรากฎการทำงานหนักตลอดทั้งปี การได้เข้าร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคุ จึงทำให้ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมตาต่างได้สัมผัสกับบรรยากาศที่เต็มไปด้วยความอบอุ่นและความรักใคร่ จากทุกคนที่มาร่วมงาน ทั้งเสียงหัวเราะและความสุข ทำให้บรรยากาศของงานเต็มไปด้วยพลังบวกและเกิดคลายความกังวลลง



ภาพประกอบ 73 การพบปะกันของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาในวันประกอบพิธี
บูชาพระธาตุยาकु

ภายหลังการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुและพิธีสงฆ์อันศักดิ์สิทธิ์เสร็จสิ้นลง กิจกรรมที่สำคัญ และได้รับความสนใจอย่างยิ่งคือการจุดบั้งไฟบูชาและบั้งไฟเสี่ยงทาย ซึ่งเป็นช่วงเวลา ที่ผสมรวมความบันเทิง และความตื่นเต้นเร้าใจให้ชาวบ้านและผู้มาร่วมประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकु ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ในการชมการจุดบั้งไฟ นับว่าเป็นช่วงเวลาที่ได้เพิ่มความตื่นเต้นและลุ้นระทึก ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาต่างคาดหวังที่จะเห็นบั้งไฟที่ใช้จุดนั้นพุ่งขึ้นสูงและไปไกล หากบั้งไฟบั้งใด พุ่งขึ้นสูง ก็จะสามารถสร้างเสียงฮือฮาและความภาคภูมิใจให้กับผลของการจุดบั้งไฟ อย่างไรก็ตาม ในการจุดบั้งไฟในครั้งนี้ ย่อมมีเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้นได้ อาทิ บั้งไฟบางบั้งอาจจุดไม่ขึ้น หรือเกิดการระเบิดกลางอากาศ ก็จะสร้างความตกใจและกลายเป็นหัวข้อพูดคุยที่น่าสนใจ ในหมู่ชาวบ้าน อีกทั้งเสียงของบั้งไฟที่ถูกจุดขึ้นสู่ท้องฟ้าจะมีความดังกึกก้อง สร้างความฮึกเหิม และเป็นส่วนหนึ่งของบรรยากาศที่สนุกสนานครึกครื้น การชมการจุดบั้งไฟร่วมกันของชาวบ้าน ในชุมชน เป็นการช่วยสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจากทุกคนต่างเฝ้ารอและส่งเสียงเชียร์เมื่อบั้งไฟพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า ทั้งยังเป็นช่วงเวลา ที่ได้มาร่วมตัวพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนพูดคุย และสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ช่วยทำให้เติมเต็มสีสันและความสนุกสนานในชีวิตได้

นับว่าการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुเป็นเสมือนพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว จิตใจของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาในยามเผชิญกับความทุกข์กายทุกข์ใจ รวมถึงยังเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนได้หวนกลับมาพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนความรู้สึกและเสริมสร้าง

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันบรรยากาศแห่งความรื่นเริงใจที่อบอวลไปด้วยการต้อนรับอันงดงามนี้มีส่วนช่วยบรรเทาความรู้สึกทุกข์ตรม ที่สั่งสมมาให้คลายลง พื้นที่แห่งนี้จึงเป็นเสมือนเวทีที่ชาวบ้านสามารถปลดปล่อยความกังวลและความเศร้าโศกไปตามท่วงทำนองของดนตรีและถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกผ่านการร่ายรำได้อย่างอิสระ นอกจากนี้การได้มีส่วนร่วมและลุ้นระทึกไปกับการจุดบั้งไฟประจำชุมชน ยังเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่สร้างความตื่นเต้นและความสนุกสนานร่วมกัน ด้วยเหตุนี้พิธีบูชาพระธาตุยาคู จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา เนื่องจากเป็นเสมือนพื้นที่ที่ช่วยสร้างความบันเทิงและการผ่อนคลายจิตใจ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและดำรงอยู่สืบไป

4.5 บทบาทหน้าที่ในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมา

จากการศึกษาเอกสารสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลหนองแปน (สภาวัฒนธรรมตำบลหนองแปน, 2548) ได้กล่าวถึงบ้านเสมา หมู่ที่ 7 ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีรากฐานมาตั้งแต่มัยทวารวดี โดยสันนิษฐานว่าเป็นชุมชนที่สืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่อง มิได้โยกย้ายถิ่นฐานเป็นเวลาหลายศตวรรษ เดิมชุมชนนี้มีชื่อเรียกว่าบ้านม่วงโพนเมือง และต่อมาเปลี่ยนเป็นบ้านบักก้อม กระทั่งในปีพุทธศักราช 2480 บ้านบักก้อมได้เปลี่ยนชื่อเป็น "บ้านเสมา" อันเนื่องมาจากเป็นพื้นที่ที่พบใบเสมาหินสมัยทวารวดีมากที่สุดในประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชกฤษฎีกา ผู้ปกครองเมืองกมลาไสย ได้เข้ามามีอำนาจดูแลราชการในพื้นที่ ต่อมาด้วยเหตุผลที่ไม่ปรากฏแน่ชัด ชาวบ้านบักก้อมได้อพยพออกจากถิ่นฐานเดิมไปตั้งรกรากใหม่ที่บ้านดอนยานางและบ้านคำหมากไม้ (ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอยางตลาด) จนกระทั่งบ้านและวัดกลายเป็นพื้นที่รกร้าง เจ้าเมืองกมลาไสยจึงได้มอบหมายให้ท้าวสุโพธิ์ ท้าวพรหมแสน และท้าวแก้วอุดม นำผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยแทนที่ผู้ที่อพยพไป โดยบุคคลเหล่านี้ได้เลือกให้ท้าวสุโพธิ์ดำรงตำแหน่งเป็นพ่อค้ำ นับแต่นั้นเป็นต้นมา เมื่อมีการก่อตั้งชุมชนบ้านเสมาขึ้น จึงได้มีการคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านเพื่อทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขและสร้างความสมานฉันท์สามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเสมาสืบมา

จากข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านเสมาข้างต้น ได้มีนักวิชาการท้องถิ่นไปสอบถามข้อมูลจากชาวบ้านผู้สูงอายุ ซึ่งได้กล่าวถึงพื้นที่ที่ชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐานไว้ว่า แต่เดิมเป็นที่รกร้าง ปรากฏมีซากเจดีย์และแผ่นหินรูปใบเสมาอยู่มากมาย ชาวบ้านเห็นเป็นทำเลดี จึงได้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งอพยพออกมาจากเมืองกมลาไสยมาตั้งบ้านเรือนและจับจองที่ทำไร่นาและเรียกหมู่บ้านตัวเองว่า

บ้านบักก้อม ซึ่งเรียกตามชื่อเสือโคร่งทางดำน ที่พบบริเวณป่าใกล้หมู่บ้าน (ไชยยศ วันอุทา, 2538, น. 222-225)

อาจกล่าวได้ว่า การก่อตั้งชุมชนของชาวบ้านเสมามีลักษณะที่ตั้งที่พิเศษกว่าชุมชนอื่น ๆ เนื่องจากอยู่ท่ามกลางเมืองโบราณที่รายล้อมด้วยโบราณวัตถุและโบราณสถานอย่าง “พระธาตุยาकु” ซึ่งเป็นหนึ่งในโบราณสถานที่ยกในเขตเมืองฟ้าแดดสงยาง เป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ซึ่งชาวบ้านเสมอต่างให้ความเคารพนับถือ ด้วยคำบอกเล่าในความทรงจำจากบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาหลากหลายความเชื่อ

ความเชื่อที่หนึ่ง ชาวบ้านเชื่อว่าการอพยพมาตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมามีพระภิกษุ อันเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านตามมาและตั้งสำนักสงฆ์และกลายเป็นวัดประจำหมู่บ้าน ภิกษุรูปนี้ชาวบ้านเรียกว่า ยาคูง่อม เมื่อภิกษุรูปนี้มรณภาพลง ชาวบ้านจึงทำศาลใส่อัฐิไว้ในบริเวณบ้านบักก้อม ภายหลังหมู่บ้านแห่งนี้ได้ชื่อใหม่ว่า “บ้านเสมอ” บริเวณที่ตั้งศาลเป็นวัดประจำหมู่บ้านชื่อวัดโพธิ์ชัยเสมาราม สมัยต่อมาเมื่อชาวบ้านเห็นว่ามีซากเจดีย์ขนาดใหญ่สมบูรณ์กว่าที่อื่น ๆ ชาวบ้านจึงคิดว่าเป็นที่บรรจุอัฐิของยาคูง่อมจึงเรียกเจดีย์แห่งนี้ว่า “พระธาตุยาकु” จนปัจจุบัน (ไชยยศ วันอุทา, 2538, น. 222-225)

ความเชื่อที่สอง พระมหารัตนะ (รัตนศิริ) (การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 พฤษภาคม 2565) ได้ถ่ายทอดว่า เป็นที่ประดิษฐานของอัฐิธาตุเจ้าอาวาสที่อยู่ในชุมชนเมืองฟ้าแดดสงยางสมัยนั้น ซึ่งเป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ ผู้มีวิชาอาคมแกร่งกล้าเป็นที่เคารพนับถือของชาวเมือง ชาวเมืองจึงก่อเป็นเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุไว้ในองค์พระธาตุยาकु ที่เรียกว่า “ยาकु” เนื่องจากเป็นคำเรียกสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ของภาคอีสานที่มีมาแต่โบราณ เมื่อพระสงฆ์รูปใดเป็นผู้ประพฤติ ปฏิบัติชอบ มีคุณธรรมและบวชมาไม่น้อยกว่าสามพรรษา ชาวบ้านจะนิมนต์มาทำพิธีหตสรงจากนั้นจะเลื่อนสมณศักดิ์เป็นยาคุ ยาชา

ทั้งนี้ความเชื่อเกี่ยวกับ “พระธาตุยาकु” โบราณสถานประจำชุมชนบ้านเสมอในความทรงจำของชาวบ้านที่ได้เล่าขานสืบทอดกันมา สะท้อนให้เห็นถึงการมีอัตลักษณ์และความมีตัวตนที่ผูกโยงกับตำนานและความเชื่อบ้านนามเมืองที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีตและถูกเล่าขานมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้อัตลักษณ์ของชุมชนบ้านเสมอในด้านชาติพันธุ์ ได้มีการสันนิษฐานว่าชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตบริเวณบ้านเสมานี้ มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งกลุ่มคนที่อาศัยอยู่นั้น คือ ชาวลาว (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, ม.ป.ป., น. 19) สอดคล้องกับข้อมูลจากเอกสารหลักฐานพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งสรุปได้พอสังเขป คือ ในจุลศักราช 1144 ปี ขาล จัตวาศก (พ.ศ. 2325) ในบริเวณที่ราบสูงโคราชได้มีชุมชนลาวที่อพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาอาศัยอยู่หลายกลุ่ม ชุมชนลาวเหล่านี้มีผู้นำคนสำคัญได้แก่พระบรม พระปทุม พระยาจันทศรีสวราช

และเจ้าโสมพะมิตร ทำวาทกรรมแพง เกิดเป็นชุมชนเมืองใหญ่ คือ เมืองนครพนม เมืองอุบล เมืองกาฬสินธุ์ เป็นต้น ชุมชนเหล่านั้นทำราชการขึ้นต่อกรุงเทพฯ โดยผ่านนครเวียงจันทน์ ในฐานะขอพบขัณฑสีมาของกรุงเทพฯ โดยมีการส่งบรรณาการเป็นส่วยเพื่อนำทูลเกล้าฯ ถวายต่อรัฐบาลกรุงเทพฯ จุลศักราช 1155 (พ.ศ. 2336) ปีฉลูเบญจศก เจ้าโสมพะมิตร ทำวาทกรรมแพง เดิมอยู่ที่บ้านผ้าขาวแขวงเมืองศรีสัตนาคนหุต พาดรอบครัว ผู้อพยพมาตั้งอยู่ที่ท่าแก่งสำโรงริมแม่น้ำป่าวได้พาญาติพี่น้องเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพฯ ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ควบคุมบ่าวไพร่ส่งส่วยทูลเกล้าฯ ถวาย จึงทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าโสมพะมิตรเป็นพระยาไชยสุนทรเป็นเจ้าเมือง ให้ทำคำว่าเป็นอุปฮาดและยกบ้านแก่งสำโรงเป็นเมืองกาฬสินธุ์ทำราชการขึ้นกรุงเทพฯ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมาย เหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542, น. 75) และในปี พ.ศ. 2396 พระยาชัยสุนทร คนที่ 7 หรือทำวาทกรรมแพง มีราชวงศ์เกษเป็นว่าที่อุปฮาดต่อมา พระยาชัยสุนทร (กึ่ง) กับทำวาทกรรมแพง ได้ไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขอรับพระราชทานสัญญาบัตรในการเป็นเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ และขอพระราชทานให้ทำวาทกรรมแพงน้องชายเป็นว่าที่อุปราชด้วย ซึ่งทั้งสองได้เกิดความบาดหมางกันตลอดเวลา

ในปี พ.ศ. 2409 พระยาชัยสุนทรและราชวงศ์เกษได้ไปว่าความที่กรุงเทพฯ จนในที่สุดราชวงศ์เกษ ขอแยกจากราชวงศ์กาฬสินธุ์และตั้งเมืองใหม่ทางทิศใต้ของเมืองกาฬสินธุ์ ริมแม่น้ำป่าวห่างประมาณ 13 กิโลเมตร โดยได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ตั้งเมืองที่ปากน้ำดอกไม้และแต่งตั้งราชวงศ์เกษเป็นผู้บริหารเมือง โดยมีเจ้าเมืองกระมาลาไสยเป็นคนแรก พร้อมทั้งเมืองสหัสขันธ์และเมืองกุมสิมณารายณ์ขึ้นด้วย พระราชภูมิจำปรง (เกษ) ปกครองเมืองกระมาลาไสยประมาณ 11 ปี ก่อนถึงแก่กรรม เมืองสหัสขันธ์และเมืองกุมสิมณารายณ์แยกตัวออกจากการปกครองในปี พ.ศ. 2421 ปีถัดมาได้โปรดเกล้าฯ ตั้งอุปฮาดทองบุตรเป็นพระราชภูมิจำปรง(ทอง)และตั้งราชวงศ์บัว สืบทอดจนถึงรัชกาลที่ 5 ที่มีการปรับปรุงการปกครองเป็นกระทรวง แบ่งเป็นมณฑล เมืองกระมาลาไสยเป็นอำเภอขึ้นตรงต่อมณฑลอิสาน และร้อยเอ็ด ในปีพ.ศ. 2453-2468 มีการปรับปรุงอีกครั้ง ยุบมณฑลเป็นจังหวัด อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ได้ยกฐานะเป็นจังหวัดในปีพ.ศ. 2456 และรวมเป็นอำเภอของจังหวัดกาฬสินธุ์ ชื่อใหม่ว่า "กมลาไสย" (สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกมลาไสย, ม.ป.ป.)



ภาพประกอบ 74 อนุสาวรีย์พระยาชัยสุนทร (ท้าวโสมพะมิตร)

จากเอกสารหลักฐานและร่องรอยการอพยพตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านเสมาแสดงให้เห็นว่า อาจเป็นกลุ่มคนลาว ซึ่งถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ตามพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ในเขตภาคอีสานของประเทศไทย กลุ่มคนลาวดังกล่าวจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมตามฮีต 12 คอง 14 ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติพันธุ์ลาวรวมถึงชาวลาวอีสานที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแสดงถึงความเป็นชาติเก่าแก่ และเจริญรุ่งเรืองมานาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่น “ฮีตสิบสอง” มาจากคำสองคำ ได้แก่ ฮีต คือคำว่า จารีต หมายถึง ความประเพณี ธรรมเนียมประเพณี ความประเพณีที่ดีและสิบสอง หมายถึง สิบสองเดือน ดังนั้นฮีตสิบสองจึงหมายถึงประเพณีที่ชาวลาวในภาคอีสานและประเทศลาว ปฏิบัติกันมาในโอกาสต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี เป็นการผสมผสานพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผีและพิธีกรรมทางการเกษตร (กระทรวงวัฒนธรรม, 2565) ในแต่ละชุมชน อาจจะมีประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างกันตามลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ชุมชนบ้านเสมาได้สืบทอดการปฏิบัติตามบรรพบุรุษของตน จึงมีประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติตามฮีต 12 คือ ฮีตเดือน 6 ชุมชนบ้านเสมาจะมีการจัดพิธีไหว้ผีปู่ตาขึ้น ในวันพุธแรกของเดือน 6 ชาวบ้านจะนำไก่ต้มทั้งตัวไปไหว้ เหล้าขาวและดอกไม้ ไปไหว้ผีปู่ตา จากนั้นจะนำก้านมะพร้าวมามัดให้เหมือนตัวคน และวัวควายที่อาศัยอยู่ด้วยเพื่อนำไปประกอบพิธี เพื่อความเป็นสิริมงคล และช่วยให้ปกป้องคุ้มครองชาวบ้านเสมาและวัวควายให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข

ทั้งนี้ในการประกอบพิธีไหว้ผีปู่ตาประจำชุมชนบ้านเสมาจะไม่มีการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายการตกของฝนหรือความเป็นอยู่ของชุมชน แต่จะนำเอาการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายนี้ไปจุดในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुแทน ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเด่นเป็นอัตลักษณ์ของตนเองที่แตกต่างไปจากกลุ่มชนหมู่บ้านอื่น ๆ ในละแวกใกล้เคียงกัน

นอกจากนี้ในฮีตเดือน 6 ยังเป็นเดือนที่ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูกทำการเกษตร โดยทั่วไปแล้วชาวไทยอีสานจะมีความเชื่อเรื่องแถน เพื่อจะประกอบพิธีบุญบั้งไฟเพื่อขอฝน แต่ชุมชนบ้านเสมา ได้มีความเชื่อเรื่องพระธาตุยาคุที่เล่าสืบต่อกันว่าในวันเพ็ญเดือน 6 ชาวบ้านมักพบดวงไฟประหลาด ซึ่งไม่ทราบว่ามีมาจากที่ใด ลอยวนรอบพระธาตุและสามารถเดินทางได้เมื่อชาวบ้านเห็นดวงไฟประหลาดนี้จึงเกิดความอัศจรรย์ใจ เกิดความศรัทธาในองค์พระธาตุยาคุ และได้มากราบไหว้บูชา พร้อมกับสรงน้ำพระธาตุยาคุ หลังจากทำแล้วเกิดฝนตก ถ้าปีใดไม่ไปกราบไหว้พร้อมกับสรงน้ำ ฝนก็ไม่ตก ชาวบ้านจึงนัดกันว่า ในทุก ๆ วันเพ็ญเดือน 6 ของทุกปีให้คนมารวมตัวกันเพื่อทำพิธีบูชาพระธาตุยาคุนับจากนั้นเป็นต้นมา

ด้วยความเชื่อของชาวอีสานที่มีเกี่ยวกับพญาแถนและความเชื่อเรื่องอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของโบราณสถานประจำชุมชนอย่างพระธาตุยาคุ จึงทำให้ชาวบ้านได้นำประเพณีบุญบั้งไฟและพิธีบูชาพระธาตุยาคุผนวกรวมเข้าด้วยกัน อย่างไรก็ตามแม่น้ำทั้งสองพิธีมารวมกัน ชาวบ้านก็มักเรียกการประกอบพิธีนี้ว่า “พิธีบูชาพระธาตุยาคุ” เช่นเดิม ทั้งนี้ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุมีจุดมุ่งหมายจัดขึ้นเพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนและแถน เทพเจ้าผู้ควบคุมฟ้าฝนของคนอีสาน ในการเริ่มต้นเข้าสู่ฤดูกาลทำนา เพื่อร้องขอให้บันดาลฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลพืชพันธุ์ธัญญาหารมีความอุดมสมบูรณ์พูนผลและช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่ดีมีสุขปราศจากภัยทั้งปวง ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาจะประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 แรกของเดือนเป็นประจำทุกปี การประกอบพิธีช่วงเช้าจะเป็นการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ถือเป็นการบอกกล่าวต่อองค์พระธาตุยาคุ โดยมีชะง้าเป็นผู้นำในการประกอบพิธี ซึ่งผู้เข้าร่วมประกอบพิธีช่วงตรุษนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุในชุมชน เนื่องจากเป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมที่ถูกสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งชาวบ้านผู้สูงอายุจะนำขัน 5 พานบายศรี และขันโตกที่ใส่พาขาว-หวาน หาบด้วยลูกสาวกก-ลูกสาวปลาย การหาบเครื่องบูชาที่ชาวบ้านจะคัดเลือกผู้หญิงที่ยังไม่มีประจำเดือนและเป็นหญิงสาวพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นความเชื่อประจำท้องถิ่นในเรื่องความอุดมสมบูรณ์และการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พิธีกรรมไปถวาย ชะง้าจะพาชาวบ้านจุดธูปเทียน กล่าวคำบูชาพระธาตุยาคุ เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้มารับเครื่องสักการบูชา จากนั้นจะกล่าวคำร้องขอต่อองค์พระธาตุยาคุ ให้ปกป้องรักษาคุ้มครองลูกหลานในชุมชนและความเป็นอยู่ที่ดีอุดมสมบูรณ์ เมื่อเสร็จสิ้น

จะทำการสรงน้ำองค์พระธาตุยาครูเพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ช่วงสายจะเป็นการแห่ขบวนเครื่องสักการะของชุมชนไปยังพระธาตุยาครูเพื่อประกอบพิธีสงฆ์ ในการประกอบพิธีสงฆ์จะมีการรำวงสรวง ที่เป็นการรำวงสรวงพระธาตุยาครูทั้งสี่ทิศหรือบางปีจะเป็นการรำวงสรวงพระธาตุยาครูด้วยคนสี่วัย เพื่อเป็นการแสดงความเคารพและขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ประทานความอุดมสมบูรณ์ในด้านต่าง ๆ สังเกตได้ว่าท่วงท่าที่ใช้รำนั้น ชื่อว่า “นาฏลีลาฟ้าหยาด” ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากภาพจำหลักสมัยทวารวดีที่พระธาตุยาครู อำเภออมลาลัย จังหวัดกาฬสินธุ์ คิดค้นและประดิษฐ์ท่ารำ โดยวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ ในปี พ.ศ. 2538 (การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 พฤษภาคม 2567) ท่ารำมีความอ่อนช้อยงดงาม สื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์หรือเรื่องราว เกี่ยวข้องกับนางฟ้าหยาดตามตำนานท้องถิ่น ที่มีความเชื่อมโยงกับเมืองฟ้าแดดสงยาง หลังจากนั้นจึงจะเป็นการประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ฟังธรรมเทศนาและร่วมกันถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เพื่อความเป็นสิริมงคล ถือเป็นการทำบุญใหญ่ของชุมชน หลังจากนั้นพระสงฆ์จะนำชาวบ้านถือดอกไม้มะลิ-เทียน เดินวนรอบองค์พระธาตุยาครูและสรงน้ำ ส่วนช่วงบ่ายเริ่มเข้าสู่การจุดบั้งไฟ ซึ่งจะเป็นการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุยาครูและบั้งไฟเสี่ยงทาย เพื่อทำนายความเป็นอยู่ พร้อมกับสภาพอากาศการเกิดฝนตก การประกอบพิธีกรรมดังกล่าวถือเป็นพิธีกรรมหลักของชุมชนบ้านเสมาที่ต้องปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา มีความแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ และลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา

อัตลักษณ์ดังกล่าวได้มีการถ่ายทอดระบบความคิดและความเชื่อเรื่องพระธาตุยาครูของชาวบ้านในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านวิถีปฏิบัติที่ยึดถือกันมาแต่ดั้งเดิมมาจวบจนปัจจุบัน เพื่อต้องการให้ชาวบ้านในชุมชน ได้ตระหนักถึงโบราณสถานอันสำคัญประจำชุมชน อันอาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกปักรักษา ตั้งแต่ครั้งที่ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานและได้เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชน นอกจากจะมีความเชื่อเรื่องในอำนาจความศักดิ์สิทธิ์แล้ว พระธาตุยาครูแห่งนี้ยังคงเป็นเสมือนที่พึ่งพาทางจิตใจเสมอมา โดยมีชะจำเป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางความเชื่อของชุมชน คอยเป็นผู้ที่คอยสื่อสารระหว่างพระธาตุยาครูกับชาวบ้าน อีกทั้งยังเป็นผู้รักษาแนวทางปฏิบัติในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูแบบดั้งเดิมให้ยังคงดำรงอยู่จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง พิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา จึงเป็นพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด และกลายเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมาสอดคล้องกับแนวคิดของอภิญา เฟื่องฟูสกุล (2546, น. 5 – 6) ที่ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ (identity) ไว้ว่า อัตลักษณ์มีสองระดับ ได้แก่ อัตลักษณ์บุคคล (personal identity) คือ ระดับปัจเจกบุคคลที่เชื่อมโยงกับสังคม สังคมทำหน้าที่กำหนดบทบาทหน้าที่และระบบซึ่งมีความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ กระทำผ่านระบบ

สัญลักษณ์และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) เกี่ยวข้องกับมิติ “ภายใน” ของความเป็นตัวเราอย่างมากทั้งในด้านอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด เพราะมนุษย์ให้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายเกี่ยวกับตนเองในกระบวนการที่เขาสัมพันธ์กับโลกและบริบทของอัตลักษณ์ และอัตวิสัยนี้จึงซ้อนทับกันอยู่

พิธีบูชาพระธาตุยาคุ ตำบลหนองแปน อำเภออมลาลาย จังหวัดกาฬสินธุ์ ปฏิบัติสืบต่อกันมา นายถวิล สุภาชี (การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤษภาคม 2566) ผู้เป็นชะจ้ำประจำชุมชนเล่าว่า ก่อนที่ตนจะได้มาปฏิบัติหน้าที่ชะจ้ำประจำชุมชน ตนได้ไปเยี่ยมชะจ้ำคนเดิมในขณะที่กำลังป่วย แล้วชะจ้ำคนเดิม คือ นายเนตร ชื่นตา อายุ 93 ปี ได้บอกว่าตนเหมาะสมกับการสืบต่อหน้าที่ชะจ้ำประจำชุมชน เนื่องจากมีคุณสมบัติที่สามารถ เป็นผู้นำชาวบ้านในการประกอบพิธีทางศาสนา และพิธีต่าง ๆ ในชุมชนที่ได้ทำสืบทอดกันมาได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังได้รับการลงความเห็นจากพระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชนในการแต่งตั้งให้ตนได้เป็นชะจ้ำในครั้งนี้ด้วย ซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ชะจ้ำต้องสืบทอดการประกอบพิธีอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะพิธีบูชาพระธาตุยาคุที่เป็นพิธีที่ถูกลืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งมีองค์ประกอบ ขั้นตอนที่จะละเอียดและยึดปฏิบัติ รักษากันมาตั้งแต่ช้านาน



ภาพประกอบ 75 นายถวิล สุภาชี ชะจ้ำประจำชุมชนบ้านเสมา

พิธีบูชาพระธาตุยาคุจึงถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา กล่าวคือ พิธีบูชาพระธาตุยาคุยังมีการรักษาข้อปฏิบัติของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุแบบดั้งเดิมไว้อย่างเคร่งครัด โดยมีชะง้าเป็นผู้ที่สืบทอดกันมา ปัจจุบันสำคัญที่ทำให้รูปแบบของพิธีบูชาพระธาตุยาคุนี้ได้รับการรักษาแนวทางดั้งเดิมไว้ จะเห็นได้ว่าชาวบ้านผู้สูงอายุในชุมชนคอยปฏิบัติ สืบต่อกันมาจนทำให้ลูกหลานชาวบ้านรุ่นหลังได้เห็นในทุกปี แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนจะเข้ามามีบทบาทในการสร้างสรรค์ประเพณีประเพณีขึ้นในพื้นที่พระธาตุยาคุ แต่ก็ไม่ทำให้พิธีกรรมของชาวบ้านเลือนหายไป และยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยตลอด ความเชื่อความศรัทธาได้ถูกหลอมรวมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงทำให้ชุมชนเกิดความเหนียวแน่นและเข้มแข็ง พร้อมร่วมแรงร่วมใจในการสืบทอดพิธีบูชาพระธาตุยาคุนี้ให้คงอยู่คู่ชุมชนสืบไป ทั้งนี้จึงแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านเสมาอย่างชัดเจน สอดคล้องกับแนวคิดของชลธิชา มาลาหอม (2555) ที่กล่าวถึงอัตลักษณ์ชุมชน หมายถึง รากเหง้าหรือวัฒนธรรมทางสังคมที่ถูกหลอม ให้เกิดขึ้นมาและใช้ในการยึดเป็นภูมิปัญญาขนบธรรมเนียมประเพณีการปฏิบัติในสังคมนั้น ๆ มีความโดดเด่นหรือความแตกต่างกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในสังคมอื่น ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะกลุ่มชุมชน



ภาพประกอบ 76 การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา

พิธีบูชาพระธาตุยาคุ เป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตามระบบความคิด ความเชื่อ ของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ที่มีความเกี่ยวข้องกับโบราณสถานและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน อันเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จึงเป็นที่เชื่อถือและปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้การ ประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างการรับรู้และแสดงออกถึงความ เคารพนับถือและศรัทธาสังค์ศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนร่วมกัน โดยอาศัยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การก่อชุมชน วรรณกรรมประจำท้องถิ่นและชาวบ้านผู้สูงอายุในชุมชน ชะจ้ำ ผู้นำในการประกอบ พิธี เป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีบรรพบุรุษ ซึ่งในการประกอบพิธี จะมีองค์ประกอบและขั้นตอนที่เคร่งครัด บทสวดและคำร้องขอต่าง ๆ ช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ ชาวบ้านในชุมชนว่าองค์พระธาตุยาคุจะช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองลูกหลานภายในชุมชนให้อยู่ เย็นเป็นสุข รวมถึงบันดาลเรื่องที่ตนปรารถนาได้ เมื่อประกอบพิธีแล้วจะช่วยให้เกิดความรู้สึก สบายใจขึ้น ทั้งนี้ยังทำให้ชุมชนมีความรักความสามัคคีกัน ห่วงแหนในท้องถิ่นและเป็นชุมชน ที่เข้มแข็งขึ้นลักษณะข้างต้นนี้ถือเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมาที่ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน

อาจกล่าวได้ว่าพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อชาวบ้าน และชุมชนในหลายด้าน ทั้งบทบาทหน้าที่ด้านความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านในชุมชนที่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรมต่างคาดหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของฝนและผลผลิตทางการเกษตร ส่วนลูกหลาน ที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ต่างคาดหวังเรื่องทรัพย์สินและเศรษฐกิจของชุมชน บทบาทหน้าที่ในการช่วย ระบายความคับข้องใจและความทุกข์ใจให้แก่ชาวในชุมชน ที่ช่วยให้ชาวบ้านได้คลายความทุกข์ ใจลงได้ บทบาทหน้าที่ในการเป็นทุนวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว การประกอบพิธีนี้ ช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น ถือเป็นการช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชน มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชุมชน บทบาทหน้าที่ในการสร้างขวัญ กำลังใจและเป็นที่พึ่งทางใจ ชาวบ้านต่างคาดหวังเรื่องการมีสุขภาพที่แข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่นและประสบความสำเร็จบทบาทหน้าที่ในการแสดงอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาถือเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่น ซึ่งชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมา บทบาทหน้าที่ดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยให้ พิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้รับการสืบทอดและยังคงดำรงอยู่จวบจนปัจจุบัน

4.6 บทบาทหน้าที่ในการเป็นทุนวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ถือได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสนใจมากขึ้น ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมหรือชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชุมชนในท้องถิ่นจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจของสภาพสังคมและวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อให้คนในท้องถิ่นมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์หวงแหนวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน ทั้งนี้วัฒนธรรมที่นำมาเป็น “จุดขาย” ในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ถือเป็น “ทุน” ที่สามารถนำมาพัฒนาเศรษฐกิจสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน เรียกได้ว่าเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งหมายถึงสิ่งที่คนคิดขึ้นสร้างขึ้น สืบทอดด้วยการปฏิบัติและสามารถนำมาใช้ ประโยชน์ในการพัฒนาได้ (ปรมินทร์ จารูวร, 2559, น. 2) ทั้งนี้ชุมชนบ้านเสมาจึงเป็นชุมชนที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้ร่วมสืบทอดและอนุรักษ์พิธีบูชาพระธาตุยาकुนี้โดยยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน ภายหลังช่วงปี พ.ศ. 2542 เทศบาลตำบลหนองแปนได้ให้การสนับสนุนและเล็งเห็นถึงความสำคัญของพิธีนี้จึงได้จัดตั้งงบประมาณให้กับพิธีบูชาพระธาตุยาकु รวมถึงได้ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบพิธี ส่งผลให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

สำหรับคำว่า ทุนวัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่นักเศรษฐศาสตร์ไทยได้อธิบายคำว่า “ทุนวัฒนธรรม” หรือ “Cultural capital” คือ ทุนที่ใช้ไปในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรม โดยทุนวัฒนธรรม จะเติบโตโดยการเติบโตของสินค้าวัฒนธรรม คือ สินค้าและบริการที่วัฒนธรรมฝังตัวในสินค้าและบริการนั้น (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2546, น. 28) ทุนวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมา จึงหมายถึงพิธีบูชาพระธาตุยาकुและการนำทุนวัฒนธรรมมาใช้ในการท่องเที่ยว ดังที่มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ (2555, น. 60) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการท่องเที่ยวของไทยนับว่าพึ่งพิงการขายวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ไม่เพียงแต่หมายถึง ประเพณีต่าง ๆ แต่ยังรวมถึงวิถีกินอยู่และการพักผ่อน ทั้งนี้จึงสื่อความหมายได้ว่า วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่ทำหน้าที่กำกับความสัมพันธ์ในสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงนับว่าเป็นทุนอย่างหนึ่งที่สามารถนำมาต่อยอด สร้างรายได้ได้จากข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรม คือ ทุน (Culture as capital) ทุนชนิดหนึ่งในฐานะทุนหลักของสังคมที่สามารถปรับบทบาทให้วัฒนธรรมเป็นบทบาทนำ บทบาทรุกได้ไม่ต้องเป็นบทบาทรองหรือฝ่ายถูกกระทำ ซึ่งวัฒนธรรมจะไม่เสียเอกลักษณ์ที่กลายเป็นเพียงสินค้าและบริการให้แก่สังคม แต่จะสามารถคงสภาพเป็นทุนของสังคม (capital of society) ไว้ได้ โดยไม่ต้องหล่อเลี้ยงขึ้นใหม่ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2540, น. 19)

พิธีบูชาพระธาตุยาคุ ถือเป็นทุนวัฒนธรรมที่ชุมชนได้สืบทอดและปฏิบัติต่อกันมา นัยหนึ่งเพื่อตอบสนองบริบทของการท่องเที่ยวในปัจจุบันและการสร้างมูลค่าเพิ่มในฐานะที่เป็นทุน วัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว ของชุมชนบ้านเสมาที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ดังนี้

การท่องเที่ยวช่วงวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ

พิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา นับว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว ที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องรอบประวัติศาสตร์เมืองฟ้าแดดสงยางที่เป็นเมืองที่ปรากฏอยู่ในตำนานประจำถิ่นอันเก่าแก่ ที่ถูกเล่าขานสืบทอดกันมา รวมไปถึงได้แวะทำบุญสักการะพระธาตุยาคุที่เป็นหนึ่งในพระธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์ ของภาคอีสาน ซึ่งการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ กำลังเป็นที่นิยมในปัจจุบัน ชุมชนบ้านเสมาจึงมีทุนวัฒนธรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและโบราณสถาน ดังนั้นทุนวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยวของชุมชน บ้านเสมาในพิธีบูชาพระธาตุยาคุจึงเป็นพิธี ที่ชักชวนคนให้มาท่องเที่ยวในชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในพิธี รวมถึงการสัมผัสวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ที่สื่อลักษณะเฉพาะ ของชุมชนบ้านเสมาที่แตกต่าง จากชุมชนอื่น ๆ โดยมีกิจกรรมดังนี้

1. การชมขบวนแห่เครื่องสักการะ

ทุก ๆ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ จะประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ซึ่งมีการจัดขบวนแห่เครื่องสักการะ เพื่อแห่ไปถวายแด่องค์พระธาตุยาคุ ในอดีตมีเพียงแต่ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาเท่านั้นที่ร่วม ในขบวนแห่ แต่ภายหลังที่สภาตำบลหนองแปน ได้ยกฐานะให้เป็นเทศบาลตำบลหนองแปน ในปี พ.ศ. 2542 ทางเทศบาลตำบลหนองแปนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของพิธีกรรมประจำชุมชน อันเป็นเอกลักษณ์ และความสัมพันธ์ระหว่างพิธีบูชาพระธาตุยาคุที่มีความเกี่ยวโยงระหว่าง ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง และโบราณสถานประจำท้องถิ่น จึงได้ประชุมเพื่อจัดตั้งงบประมาณ ในการส่งเสริมพิธีบูชาพระธาตุยาคุให้แก่ชุมชนบ้านเสมาและประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนใกล้เคียง ได้เข้าร่วมประกอบพิธี จึงทำให้ขบวนแห่เครื่องสักการบูชาพระธาตุยาคุนั้นมีองค์ประกอบ และจำนวนผู้เข้าร่วมในขบวนแห่มากขึ้น ผู้ที่มาร่วมในการประกอบพิธียังสามารถชมขบวนแห่ เครื่องสักการะพระธาตุยาคุได้ในเวลา 08.30 น. โดยจะเริ่มตั้งขบวนแห่จากหน้าวัดโพธิ์ชัยเสมาราม ไปยังพระธาตุยาคุ ระยะทางประมาณ 500 เมตร ผู้ร่วมขบวนแห่มีทั้งชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ชาวบ้านเทศบาลตำบลหนองแปน ส่วนผู้ชม คือ นักท่องเที่ยว ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา และชาวบ้านชุมชนใกล้เคียงที่รอชมอยู่บริเวณสองข้างทาง



ภาพประกอบ 77 รถแห่บั้งไฟและรถผาแดง-นางไอ่



ภาพประกอบ 78 ขบวนแห่เครื่องสักการะ

2. การชมพิธีเปิด

ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकु ช่วงพิธีสงฆ์จะเริ่มต้นด้วยการเปิดงานซึ่งกำหนดจัดขึ้น ในเวลา 09.30 น. ผู้เข้าร่วมพิธีและนักท่องเที่ยวสามารถรับชมความงดงามของการแสดงฟ้อนรำบวงสรวง พระธาตุยาคุ โดยคณะนางรำประกอบด้วยผู้หญิงสี่วัย ได้แก่ วัยเด็กหญิง วัยสาวแรกรุ่น วัยเบญจเพส (อายุ 25 ปีขึ้นไป) และวัยแม่บ้านแม่เมืองหรือวัยผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชนที่ผ่านการฝึกซ้อมมาเป็นอย่างดีทั้งนี้ความสำคัญของการคัดเลือกนางรำจากสี่ช่วงวัยดังกล่าว เป็นความเชื่อของชาวบ้านที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์และความเจริญงอกงาม

นอกเหนือจากเอกลักษณ์ของนางรำทั้งสี่วัย ท่ารำที่ใช้ในการแสดงยังมีความโดดเด่นเป็นพิเศษ กล่าวคือ การรำบวงสรวงถวายพระธาตุยาคุ หรือที่รู้จักกันในชื่อ "ฟ้อนนาฏลีลาธิดาฟ้าหยาต" เป็นท่ารำที่ได้รับการประดิษฐ์ขึ้นโดยวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ จึงทำให้การแสดงนี้มีความเป็นเอกลักษณ์และมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นอย่างชัดเจน โดยมีการถ่ายทอดเรื่องราวจากตำนานประจำท้องถิ่นผ่านลีลาการรำรำได้อย่างงดงาม



ภาพประกอบ 79 การแสดงฟ้อนรำบวงสรวงสี่วัยของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ประจำปี 2566



ภาพประกอบ 80 การแสดงฟ้อนรำวงสรวงสถิตีของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมา ประจำปี 2567

3. การชมการจุดบั้งไฟ

หลังจากการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुช่วงเช้าและพิธีสงฆ์แล้ว ผู้ที่เข้าร่วมในการประกอบพิธี หรือนักท่องเที่ยวสามารถร่วมชมการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุยาคุ และบั้งไฟเสี่ยงทายประจำชุมชนได้ที่บริเวณพื้นที่ ที่ทางชุมชนได้จัดเตรียมไว้เพื่อความปลอดภัยของผู้เข้าชม ซึ่งการจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุยาคุจะเริ่มจุดเป็นบั้งแรก เนื่องจากเสมือนการบูชาพระธาตุยาคุที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ให้ช่วยดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล ส่วนบั้งไฟเสี่ยงทายเป็นการจุดทำนายความเป็นอยู่ของชุมชนและการตกของฝน ถ้าบั้งไฟที่จุดในเดือนใดขึ้นสูง เดือนนั้นฝนจะตกดี มีความเป็นอยู่ที่อุดมสมบูรณ์ ถ้าบั้งไฟที่จุดในเดือนใดแล้วเกิดแตกหรือขึ้นต่ำ แสดงว่าเดือนนั้นจะแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทั้งนี้ผู้ที่เข้าชมจะได้ร่วมลุ้น ร่วมส่งกำลังใจไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้ยังได้รับชมการจุดตะไลจากผู้ที่เคยมาบวงสรวงขอพรองค์พระธาตุยาคุแล้วได้รับพรสัมฤทธิ์ผล ก็จะนำตะไลที่มีลักษณะเป็นกระบอกที่บรรจุดินเชื้อเพลิงเป็นแกนกลางและมีปีกซึ่งทำจากไม้ไผ่เหลาเป็นแผ่นบาง ติดเป็นวงกลมรอบแกนกระบอกไม้ไผ่ไว้ แล้วนำมาให้หมอทำบั้งไฟประจำชุมชนจุดให้เพื่อเป็นการจุดบูชาองค์พระธาตุยาคุ ที่ช่วยบันดาลพรให้ตน เมื่อจุดแล้วตะไลหมุนควงตรงขึ้นสู่ท้องฟ้าอย่างสวยงาม



ภาพประกอบ 81 ชมการจุดบั้งไฟ

นอกจากนี้พิธีบูชาพระธาตุยาครูยังมีส่วนช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนด้วยการร่วมแรงร่วมใจของผู้คนในชุมชนที่ปฏิบัติสืบทอดกิจกรรมต่าง ๆ ของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู รวมถึงได้รับความร่วมมือจากเทศบาลตำบลหนองแปนในการประชาสัมพันธ์ที่ทำให้ชุมชนเกิดรายได้หลายประการ ได้แก่

1. การจำหน่ายเครื่องสักการบูชาพระธาตุยาครู ซึ่งการจำหน่ายเครื่องสักการบูชาพระธาตุยาครู แต่เดิมมีความคิดริเริ่มจากนายแสวง นาชัยเริ่ม ผู้นำชุมชนบ้านเสมา ประจำปี พ.ศ. 2542 ได้ให้ชาวบ้านในชุมชน ทั้ง 6 คุ่ม ได้แก่ คุ่มดอนเจ้าปู่ คุ่มบางคล้า คุ่มประชาสามัคคี คุ่มประดู่ คุ่มสันติสุข คุ่มรุ่งอรุณ ร่วมกันทำ เครื่องสักการบูชาพระธาตุยาครู ได้แก่ ช่อดอกไม้บูชา รูป-เทียน และพานบายศรี จากนั้นให้นำไปตั้งไว้บริเวณศาลารับรองเพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาเข้าร่วมประกอบพิธีได้แวะเวียนมาบูชาเครื่องสักการะเหล่านี้ไปกราบไหว้องค์พระธาตุยาครูรายได้ส่วนหนึ่งที่ได้จากการจำหน่ายเครื่องสักการบูชาพระธาตุยาครูจะนำไปเป็นค่าตอบแทนของชาวบ้านทั้ง 6 คุ่ม และนำไปปรับปรุงพัฒนาบริเวณรอบ ๆ องค์พระธาตุยาครูต่อไป



ภาพประกอบ 82 ชาวบ้านร่วมกันทำเครื่องสักการะพระธาตุยาคุ



ภาพประกอบ 83 การจำหน่ายเครื่องสักการบูชาพระธาตุยาคุ

2. การจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค ภายในพิธีบูชาพระธาตุยาคุ บางปีจะมีโรงทานอาหาร และเครื่องดื่ม ไว้คอยแจกจ่ายให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้อง แต่บางปีที่ไม่มีโรงทาน ทางชุมชนจะมีผู้ขายสินค้าอุปโภคบริโภค เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี ซึ่งร้านค้าภายในงาน ส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยชาวบ้านในชุมชนที่ประกอบอาชีพค้าขาย

ได้นำสินค้า อาหารและเครื่องดื่มมาวางขายบริเวณซุ้มที่ทางชุมชนได้จัดเตรียมไว้ให้ ถือเป็นการสร้างรายได้ อย่างหนึ่งให้แก่ชาวบ้านในชุมชน



ภาพประกอบ 84 การจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค

3. การจำหน่ายธง บริเวณพระธาตุยาकुมีการประดับไปด้วยธง จะเห็นได้ว่า ธงแต่ละชิ้นนั้นมีสีสันที่สดใสและลวดลายที่หลากหลาย มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นมาของธงที่มีบทบาทบนพื้นที่ พระธาตุยาकु เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2561 มีการจัดงานมาฆปุรณิมา นายสัมฤทธิ์ กิตติโชติสุขสงค์ นายอำเภอคนที่ 34 ของอำเภอกมลาไสย มีความประสงค์จะนำธง ไยแมงมุมอีสานที่มีอยู่ในชุมชนที่มักทำขึ้นในประเพณีบุญเดือน 4 หรือบุญผะเหวด มาจัดไว้รวมเป็น หมู่แบบมีศิลปะ ภายใต้แนวคิดความหลากหลายทำให้เกิดความสวยงาม ความสวยงามเกิดจาก ศิล สมาธิ สติปัญญาและความรู้รักสามัคคี โดยได้รับความร่วมมือจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชุมชนของอำเภอกมลาไสย ทั้ง 111 ชุมชน และสภาวัฒนธรรมอำเภอกมลาไสย ร่วมกันสร้างธงไยแมงมุม ชุมชนละ 5 ต้น นำมาจัดแต่งบูชาไว้ที่บริเวณหน้าพระธาตุยาकु สร้างความตื่นตาตื่นใจให้นักท่องเที่ยวที่มากกราบไหว้ นับเป็นการเริ่มต้นของการสร้างธง ไยแมงมุมฟ้าแดดสงยาง ส่งผลให้ยกระดับการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมของจังหวัดกาฬสินธุ์ และเกิดการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ ของธง มากยิ่งขึ้น (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์, 2567, น. 35-36) อาจกล่าวได้ว่า ในแต่ละปีที่มีการจัดงานเทศกาลของทางจังหวัด เช่น งานมาฆปุรณิมา วิสาขปุณณมีบูชา ฯลฯ บนพื้นที่พระธาตุยาकुจะมีการประดับตกแต่งไปด้วยธง

และมีการบูชาพระธาตุยาครูด้วยธูป จากการเล็งเห็นถึงความโดดเด่นและความสวยงามของธูป จึงทำให้ได้รับการส่งเสริมจากทางจังหวัดกาฬสินธุ์ มากยิ่งขึ้น จนผลักดันให้ธูปกลายเป็นที่ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวและถือเป็น Soft Power ของทางพื้นที่และชุมชน ทั้งนี้ชาวชุมชนบ้านเสมาจึงได้ทำการก่อตั้งกลุ่มธูปบ้านเสมาขึ้น โดยมีนาง ภักดี กล้าวิมลรักษ์ เป็นประธาน และมีสมาชิกในกลุ่มจำนวน 114 คน โดยได้ยึดการประกอบอาชีพทำธูปขายให้แก่ทางจังหวัดกาฬสินธุ์ไว้ใช้ประดับตกแต่งสถานที่เวลาจัดงานสำคัญของทางจังหวัดบนพื้นที่พระธาตุยาครู นอกจากนี้ยังทำเพื่อจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวที่ได้แวะเวียนมากราบสักการะบูชาพระธาตุยาครู ถือเป็นแนวคิดที่ช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านและชุมชนบ้านเสนานับแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อธูปกลายเป็นสิ่งที่มีบทบาทบนพื้นที่พระธาตุยาครูและเป็นอาชีพของชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา จึงทำให้ในการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูประจำชุมชน ได้มีชาวบ้านนำธูปมาจำหน่ายให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมประกอบพิธี ส่งผลให้ “ธูป” เป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมสูง โดยเฉพาะ “ธูปโยแมงมุม” เพราะเชื่อกันว่า “ธูป” เป็นสิ่งที่สามารถป้องกันสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ได้ อีกนัยหนึ่งยังใช้ในการบวงสรวงเทพยดาให้ปกป้องรักษาคุ้มครองด้วย ที่ชุมชนบ้านเสมาจะทำธูปโยแมงมุมเป็นหลัก เนื่องจากธูปโยแมงมุมนี้เป็นเสมือนเส้นด้ายที่พันกัน มีความหมายแฝงว่าเป็นการเชื่อมกันในอีกภพภูมิเพื่อไปสู่สวรรค์ ชาวบ้านมักจะนำเส้นด้ายหลากหลายสีเส้นมาถักทอเป็นลวดลายอย่างสวยงาม มีหลากหลายขนาด สามารถซื้อกลับไปแขวนไว้ตามบ้านเรือน หรือจะมีแบบปิ่นปักผม เขັดกลัด ที่สามารถซื้อไปเป็นของฝากได้ นอกจากนี้ยังมีธูปลวดลายอื่น ๆ เช่น ธูป 6 เหลี่ยม ธูปลายดาวล้อมเดือน ธูปลายจันทร์กระจ่าง ธูปลายดาวกระจาย ธูปลายจันทร์ทราศ ธูปลายดาวประกายแปดแฉก ฯลฯ ให้ได้ซื้อเก็บไว้เป็นที่ระลึกอีกด้วย (ภักดี กล้าวิมลรักษ์, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2565)



ภาพประกอบ 85 กลุ่มธูปชุมชนบ้านเสมา



ภาพประกอบ 86 การจำหน่ายโคมบายรู้งวยแมงมุมแบบสามมิติ ภูมิปัญญาชุมชนบ้านเสมา

4. การเที่ยวชมเยือนโบราณ จุดเริ่มต้นของเยือนโบราณเกิดจากแนวคิดของ นายไกรสร กองฉลาด ผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์คนที่ 53 โดยในปีพ.ศ. 2562 ได้ให้ทุกอำเภอ ในจังหวัดกาฬสินธุ์ร่วมแรงสามัคคีสร้าง “เยือนโบราณ” ขึ้นมาในบริเวณพระธาตุยาคูจำนวน 18 หลัง เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวในงานมาฆปุรณมี ทวารวดี เมืองฟ้าแดดสงยาง ถือเป็นการสร้างรายได้ ที่กระตุ้นเศรษฐกิจรากฐาน ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับแต่นั้นเป็นต้นมาบริเวณพื้นที่ พระธาตุยาคูก็ได้มีเยือนโบราณตั้งประจำอยู่ ส่งผลให้ในปัจจุบันการร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคู แม้จะเป็นพิธีที่เป็นทางชุมชนได้จัดขึ้นเอง ผู้ที่เดินทางมาร่วมประกอบพิธีก็จะได้เดินชมเยือนโบราณ ทั้ง 18 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ อำเภอนามน อำเภอกมลาไสย อำเภอร่องคำ อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอเขาวง อำเภอยางตลาด อำเภอห้วยเม็ก อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอคำม่วง อำเภอท่าคันโท อำเภอหนองกุงศรี อำเภอสมเด็จ อำเภอห้วยผึ้ง อำเภอสามชัย อำเภอนาคู อำเภอดอนจาน และอำเภอฆ้องชัย ลักษณะของเยือนโบราณ แต่ละอำเภอจะมีเอกลักษณ์ ความโดดเด่นที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้บริเวณเยือนโบราณและข้างเคียง ยังมีพ่อค้า-แม่ค้า ที่สนใจขายสินค้าและชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาได้นำของดีประจำแต่ละอำเภามาจำหน่าย ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเดินชมความงดงามของเยือนโบราณและสามารถเลือกซื้อสินค้า ว่าเป็นที่ระลึกได้ (ปฏิภาณ บุตรโพธิ์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 พฤษภาคม 2567)



ภาพประกอบ 87 การเที่ยวชมเยือนโบราณ

พิธีบูชาพระธาตุยาครุฑถือว่าเป็น “ทุนวัฒนธรรม” ในบริบทของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประเพณี ที่ได้ดึงดูดผู้คนจากภายนอกให้มาชมและเข้าร่วมพิธี ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่นและเพิ่มความสนใจในด้านความเป็นมาและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของพื้นที่มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้การจัดพิธีบูชาพระธาตุยาครุฑจึงได้มีความสำคัญต่อชุมชนในหลาย ๆ ด้าน เพราะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้นและร่วมมือกันรักษาอัตลักษณ์ของตนต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่องการศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาครูและบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีจุดมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อศึกษาองค์ประกอบของพิธีบูชาพระธาตุยาครูที่ชุมชนบ้านเสมาและเพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาครูที่มีต่อชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามที่ชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ระหว่าง พ.ศ. 2565 – 2567 จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยา ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นประจำทุกปี ปีละ 1 ครั้ง พิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา สะท้อนให้เห็นถึงวิถีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของความเชื่อการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนอย่างพระธาตุยาครู เห็นได้จากการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูในทุก ๆ ปี ที่แสดงออกถึงความเคารพและความศรัทธาที่มีต่อองค์พระธาตุยาครู โดยมีชะจ้ำและผู้สูงอายุในชุมชนได้สืบทอดและรักษารูปแบบแนวปฏิบัติของพิธีดั้งเดิมนี้ไว้ ซึ่งพิธีบูชาพระธาตุยาครูดังกล่าวนี้ ชาวบ้านในชุมชนได้นำมาผนวกกับประเพณีบุญบั้งไฟ ในฮีตเดือน 6 ของชาวอีสานด้วย จะเห็นได้ว่าก่อนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านเรียกว่าวันโฮม เป็นวันที่ชาวบ้านต่างมารวมตัวกันเพื่อแห่รอบชุมชนเมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านจะประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูในช่วงเช้าตรู่ซึ่งจะนำเครื่องสักการบูชาไปถวายและบอกกล่าวต่อองค์พระธาตุยาครู โดยมีชะจ้ำเป็นผู้นำในการประกอบพิธี ช่วงสายจะเป็นการทำบุญด้วยการประกอบพิธีสงฆ์เพื่อความเป็นสิริมงคลเมื่อเสร็จสิ้นพิธีแล้ว จึงจะทำการจุดบั้งไฟบูชาและบั้งไฟเสี่ยงทายการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครูขึ้นในทุก ๆ ปี เพื่อเป็นการร้องขอเรื่องความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์ธัญญาหารความเป็นอยู่ที่ดีและความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ลูกหลานและชุมชน

พิธีบูชาพระธาตุยาครูของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นพิธีกรรมที่มีการรักษาแนวปฏิบัติดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นไว้อย่างเคร่งครัด

และยังคงดำรงอยู่ จวบจนปัจจุบัน เนื่องจากกลุ่มผู้ประกอบการนี้เป็นชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา ซึ่งเชื่อกันว่าพระธาตุยาคุ เป็นโบราณสถานประจำชุมชนที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ทำหน้าที่คอยปกป้องรักษาชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเสมาเสมอมา การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ จึงนับว่าเป็น การสืบทอดธรรมเนียมปฏิบัติของบรรพบุรุษที่มีมาตั้งแต่อดีตพิธีเริ่มการก่อตั้งชุมชน แสดงให้เห็นถึงความเคารพและศรัทธาต่อองค์พระธาตุยาคุที่มีมาหลายชั่วอายุคน อันสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาได้อย่างเด่นชัด นอกจากนี้ยังถือเป็นการต่อยอดให้ลูกหลานชาวบ้านเสมาได้ตระหนักถึงความสำคัญของพิธีบูชาพระธาตุยาคุและปลูกจิตสำนึกให้ลูกหลานช่วยกันรักษาพิธีกรรมที่เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมาให้ดำรงอยู่สืบไป

5.1.2 บทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคุที่มีต่อชุมชนบ้านเสมา

การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อชุมชนบ้านเสมาหลายประการ ดังนี้ บทบาทหน้าที่ด้านความอุดมสมบูรณ์ พิธีบูชาพระธาตุยาคุจัดขึ้นเพื่อร้องขอเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมา ที่มีการประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก ในทุกปีชาวบ้านต้องพึ่งพาน้ำฝนตามฤดูกาลและแหล่งน้ำจากธรรมชาติเพื่อใช้ในการเพาะปลูก รวมถึงการใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือน ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาเชื่อว่า “พระธาตุยาคุ” หรือที่เรียกว่า “ปู่ธาตุ” เป็นสิ่งที่เคารพนับถือและสามารถดลบันดาลสิ่งที่ปรารถนาได้ ดังนั้น การจัดพิธีบูชาพระธาตุยาคุจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทางการเกษตร และความเป็นอยู่ที่ดีของลูกหลานและชุมชน ทั้งนี้ในพิธีบูชาพระธาตุยาคุยังมีสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์หลายประการ ได้แก่ บั้งไฟแสดงถึงการส่งสัญญาณร้องขอฝนจากแก่นและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลูกสาวก-ลูกสาวปลาย ที่เป็นหญิงพรหมจรรย์ ผู้ทำหน้าที่หาบเครื่องบูชา สื่อถึงการให้กำเนิดและการหล่อเลี้ยงชีวิตและการรับวงสรวงพระธาตุยาคุ โดยผู้หญิงสี่วัยแสดงถึงวัฏจักรชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชาวบ้านในชุมชนต่างมุ่งหวังให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและพืชผลทางการเกษตร สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อและการปฏิบัติพิธีที่ยังคงมีความสัมพันธ์กับบทบาทในด้านความอุดมสมบูรณ์ที่เป็นหน้าที่ดั้งเดิมที่ยังคงดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

บทบาทหน้าที่ในการสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พักทางใจ พิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา มีส่วนช่วยในการสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พักทางจิตใจ พิธีนี้ได้ถ่ายทอดโดยรับรู้ได้ผ่านการประกอบพิธีบูชา พระธาตุยาคุ ซึ่งพบ 2 ระดับ ได้แก่ ระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน ในระดับปัจเจกบุคคลผู้วิจัยพบว่าการบูชาพระธาตุยาคุช่วยสร้างขวัญกำลังใจและเป็นที่พักทางใจให้ชาวบ้าน โดยชาวบ้านผู้ที่เข้าร่วมพิธีสามารถขอพรได้ เนื่องจากเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์

ของพระธาตุยาคว่าจะช่วยปกป้องคุ้มครองและดลบันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนาได้ อาทิ เรื่องการงาน เรื่องสุขภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสรงน้ำพระธาตุเพื่อแสดงความเคารพ และชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ พร้อมทั้งการจุดบั้งไฟบูชาที่เชื่อว่าจะรักษาสัญญาณที่ให้ไว้กับพระธาตุ เมื่อได้สมหวังตามที่ขอพรไว้

ในระดับชุมชน การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคว่า จะมีการกล่าวคำบูชาพระธาตุยาคว่า เพื่อขอพรให้ลูกหลานในชุมชนบ้านเสมามีสุขภาพดี ปราศจากโรคภัยและภัยอันตรายทั้งปวง การประกอบพิธีดังกล่าวนี้ช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้ชาวบ้านและเสริมความเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุด้วยความหวังในชีวิตที่ดีขึ้น โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรมในช่วงฤดูการทำนา พิธีนี้จึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจและการปกป้องชุมชนจากสิ่งชั่วร้าย นอกจากนี้ยังมีการจุดบั้งไฟเสี่ยงทายเพื่อขอพรให้ฝนตกตามฤดูกาล ซึ่งให้เห็นถึงความเชื่อในพลังเหนือธรรมชาติของชุมชนบ้านเสมา จึงจัดพิธีนี้ทุกปีเพื่อเป็นขวัญกำลังใจให้แก่ชาวบ้าน

บทบาทหน้าที่ในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชุมชน พิธีบูชาพระธาตุยาคว่า เป็นพิธีสำคัญของชุมชนบ้านเสมา สะท้อนถึงความรักสามัคคีและความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน เนื่องจากได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านจำนวนมาก เพราะมีขั้นตอนที่ซับซ้อน โดยชาวบ้านจะร่วมประชุมและวางแผนการจัดเตรียมพิธี โดยแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ เช่น การเตรียมสถานที่ การเตรียมอาหารถวายพระสงฆ์ การดูแลขบวนแห่ การฝึกซ้อมรำและการทำบั้งไฟ การจัดพิธีบูชาพระธาตุยาคว่า เป็นพิธีที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในชุมชน โดยชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาร่วมมือกันทำหน้าที่ด้วยความสามัคคี ไม่แบ่งแยกหน้าที่ การทำงานร่วมกันนี้ทำให้เกิดความรักในท้องถิ่น เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและลดความขัดแย้ง พร้อมทั้งยังช่วยสืบทอดพิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ต่อไป

บทบาทหน้าที่ด้านความบันเทิงและการผ่อนคลายทางจิตใจ การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคว่าเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้รื่นเริงและสนุกสนานในชุมชนที่เป็นสังคมเกษตรกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องเผชิญกับปัญหาภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมและภัยแล้ง ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำเกษตรกรรมและการดำรงชีวิต นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีอาชีพเสริมอื่น ๆ ที่ต้องเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจที่ท้าทาย ทำให้เกิดความเครียด พิธีบูชาพระธาตุยาคว่าจึงเป็นพื้นที่ให้ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาได้พบปะสังสรรค์ พุดคุยและพอรำร่วร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกมีความสุขและผ่อนคลายความเครียดได้ สังเกตได้จากวันโฮมเป็นวันที่ลูกหลานชุมชนบ้านเสมาได้กลับมาเยี่ยมเยือนครอบครัว และร่วมงานบุญใหญ่ของชุมชนบ้านเสมา ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะเตรียมอาหารและเครื่องดื่ม

ต้อนรับเพื่อนและญาติพี่น้อง การพบปะครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านได้พูดคุยและแบ่งเบาปัญหาซึ่งกันและกัน ช่วงกลางวัน ผู้สูงอายุจะแต่งกายสีสันสดใส เชื้อไปยังคุ้มต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อสร้างความสนุกสนาน และชาวบ้านจะได้ร่วมบริจาคเงินให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุเพื่อนำไปทำบุญในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู ช่วงเย็นจะมีการแห่รอบชุมชน โดยในขบวนแห่จะมีผาแดง-นางไอ่จำลองที่แต่งกายอย่างตลกขบขัน พร้อมกับบรรเลงเพลงเพื่อสร้างความครื้นเครงให้แก่ขบวน ชาวบ้านเสมาทุกเพศทุกวัย จะได้พ້อนรำร่วมกัน นอกจากนี้วันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู ได้มีกิจกรรมให้ผู้เข้าร่วมพิธี ได้ทำร่วมกัน อาทิ การร่ายรำร่วมกับขบวนแห่เครื่องสักการะ ช่วงพิธีสงฆ์ สมาชิกในครอบครัว และชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาจะได้พบปะ ทำบุญและรับประทานอาหารร่วมกัน นับเป็นช่วงเวลา ที่มีแต่รอยยิ้ม เสียงหัวเราะและความอิ่มเอมใจ ส่งผลให้ชาวบ้านได้ผ่อนคลายจากการ ทำงานหนัก ช่วงเสร็จสิ้นพิธีจะมีการจุดบั้งไฟบูชาและบั้งไฟเสี่ยงทาย ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ตื่นเต้น และได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจะได้ลุ้นกับผลการจุดบั้งไฟไปพร้อม ๆ กัน ถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน ช่วยทำให้ชาวบ้านมีความสุขและลดความกังวล ในชีวิตประจำวัน

บทบาทหน้าที่ในการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมา ชุมชนบ้านเสมาตั้งอยู่ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ มีประวัติศาสตร์เก่าแก่และมีความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุยาครู ซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญของชุมชน การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาครู จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อขอความเป็นสิริมงคลให้แก่ชุมชนและเรื่องฝนในฤดูกาล เพาะปลูก พิธีกรรมนี้ที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเสมา โดยมีการรักษาข้อปฏิบัติแบบดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด โดยมีชะง้าเป็นผู้สืบทอด พิธีนี้ได้รับการสืบทอดจากผู้สูงอายุในชุมชน ทำให้รุ่นหลังได้เห็นและมีส่วนร่วมทุกปี แม้ว่าในปัจจุบันจะมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เข้ามามีบทบาทในการสร้างประเพณีประดิษฐ์บนพื้นที่พระธาตุยาครู แต่พิธีกรรมดั้งเดิมยังคงอยู่ และไม่เลือนหาย ชุมชนมีความเชื่อและศรัทธาที่หลอมรวมกัน ทำให้เกิดความเข้มแข็ง และร่วมมือในการสืบทอดพิธีบูชาพระธาตุยาครูต่อไป แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ที่ชัดเจน พิธีบูชาพระธาตุยาครูจึงถือเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญต่อชุมชนบ้านเสมา โดยสะท้อนถึงความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และโบราณสถานในพื้นที่ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันนับถือและความสามัคคีในชุมชน โดยมีการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านผู้นำพิธีและการประกอบพิธีที่มีขั้นตอนเคร่งครัด ช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกมั่นใจว่าพระธาตุยาครูจะปกป้องและนำความสุขมาให้

บทบาทหน้าที่ในการเป็นทุนวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น

พิธีบูชาพระธาตุยาคุในชุมชนบ้านเสมา ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน จึงถือเป็น "ทุนทางวัฒนธรรม" ที่สามารถใช้พัฒนาเศรษฐกิจและสร้างมูลค่าเพิ่มในการท่องเที่ยว โดยไม่ทำให้เอกลักษณ์วัฒนธรรมสูญหาย พิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมาจึงถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเชิญชวนนักท่องเที่ยวให้มาเรียนรู้วิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ของเมืองฟ้าแดดสงยาง รวมถึงการทำบุญสักการะพระธาตุยาคุซึ่งเป็นพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในภาคอีสาน การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้กำลังได้รับความนิยม ชุมชนบ้านเสมาจึงมีทุนวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและโบราณสถาน โดยพิธีนี้มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้สัมผัสวัฒนธรรมและอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ้านเสมา เช่น การชมขบวนแห่เครื่องสักการะ การชมพิธีเปิด การชมการจุดบั้งไฟ การจำหน่ายเครื่องสักการบูชาพระธาตุยาคุ การจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภค การจำหน่ายธง การเที่ยวชมเขื่อนโบราณจำลอง พิธีบูชาพระธาตุยาคุถือเป็น "ทุนวัฒนธรรม" ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ได้ดึงดูดผู้คนจากภายนอกให้เข้าร่วมพิธี ส่งผลให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและเพิ่มความสนใจเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี ประวัติศาสตร์วิถีชีวิตของชุมชนบ้านเสมามากยิ่งขึ้น ดังนั้น การจัดพิธีบูชาพระธาตุยาคุจึงมีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและส่งเสริมความร่วมมือในการรักษาอัตลักษณ์ประจำถิ่นของตน

5.2 อภิปรายผล

จากผลการศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองทางวัฒนธรรมและความเป็นมาของชาวบ้านได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะความเชื่อและพิธีกรรม แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามกระแสสังคมปัจจุบันก็ตาม สิ่งเหล่านี้ยังคงถูกสืบทอดในชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การอภิปรายผลนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของพิธีบูชาพระธาตุยาคุที่มีความสำคัญต่อชุมชนบ้านเสมาในการดำรงอยู่ของพิธีกรรมที่ยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน จากการลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูล พบประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. การศึกษาพิธีบูชาพระธาตุยาคุของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ในการศึกษาเกี่ยวกับพระธาตุยาคุ ได้มีงานวิจัยที่ได้ศึกษาไว้จำนวนหลายเล่ม เช่น งานวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระธาตุยาคุที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ของพระนครินทร์ อนุบาลโย (พลชีวา) และ

คณะ (2564) เรื่อง พลวัตวัฒนธรรมการใช้ห้องกับประเพณีประดิษฐ์ บนพื้นที่พระธาตุยาคว ของสิทธิชัย ระหาญนอก (2564) และเรื่อง การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธ แบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่พระธาตุยาคว อำเภออมลาลาย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น พบว่ายังไม่มียานวิจัยใดที่ศึกษา รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีบูชาพระธาตุยาควของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภออมลาลาย จังหวัดกาฬสินธุ์อย่างครอบคลุม อย่างไรก็ตามงานวิจัยฉบับนี้ได้นำเสนอข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อ และความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อพระธาตุยาคว ซึ่งได้มีความเชื่อมโยงกับตำนาน ความศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อที่ได้รับการสืบทอด จากบรรพบุรุษ

การลงพื้นที่ภาคสนามอย่างใกล้ชิดทำให้ผู้วิจัยได้เห็นถึงความคิดและพฤติกรรม ของผู้เข้าร่วมพิธีที่แสดงออกถึงความเคารพและความศรัทธาอย่างแท้จริง ยิ่งไปกว่านั้นงานวิจัยนี้ ยังได้ศึกษาถึงรายละเอียดของพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการบูชา เครื่องสักการะ บทสวด หรือขั้นตอนการปฏิบัติ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่า ความเชื่อและความคิด ของชาวชุมชนบ้านเสมา อาทิ การให้ความสำคัญกับองค์ประกอบต่าง ๆ ในพิธีที่แฝงไว้ด้วย นัยสำคัญที่บ่งบอกถึงความเชื่อในพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการประกอบพิธีกรรม อย่างเคร่งครัด การจัดลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี สะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางสังคม และความเคารพที่ชุมชนมีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อนึ่งการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาควไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นพิธีกรรมส่วนรวมที่มีบทบาท สำคัญในการเสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน การที่ชาวบ้านในชุมชน ได้มารวมตัวกันเพื่อประกอบพิธีและร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ นั้น เป็นการส่งเสริม ความสัมพันธ์ทางสังคม ความสามัคคีและความร่วมมือ นอกจากนี้ยังเป็นการสืบทอด ขนบธรรมเนียมประเพณีและอัตลักษณ์ของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นด้วย

พระธาตุยาควถือเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี การศึกษาพิธีบูชา จึงมีความเชื่อมโยงกับความเชื่อและตำนานประจำท้องถิ่น ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโบราณสถานและนำไปสู่ความเข้าใจในวิถีชีวิต ความเป็นมาอันยาวนาน และบทบาทหน้าที่อันสำคัญของการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาควที่ชาวบ้านได้ร่วมกันปฏิบัติ และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบันซึ่งเป็นรากฐานอันแข็งแกร่งของอัตลักษณ์ และความภาคภูมิใจของชุมชน

2. พิธีกรรมอันเป็นอัตลักษณ์ประจำชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงท่ามกลางสังคม ยุคโลกาภิวัตน์

พิธีบูชาพระธาตุยาकुของชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ถือเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่จะช่วยดำรงรักษาวัฒนธรรมประจำถิ่น ให้มีความเข้มแข็ง ตลอดจนช่วย ปลุกจิตสำนึกของลูกหลานในชุมชนบ้านเสมาได้ตระหนักรู้ ถึงความสำคัญและสืบทอดพิธีบูชาพระธาตุยาคุนี้ไว้ ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่จะทำให้ พิธีกรรมนี้ดำรงอยู่ในสังคมต่อไป

ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมามีความเชื่อตอนปู่ตาหรือศาลปู่ตาว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และมีวิญญาณบรรพบุรุษของชุมชนสถิตอยู่ จึงมีการเซ่นไหว้ทุก ๆ วันพุธแรกของเดือน 6 ของทุกปี เพราะเชื่อว่าจะคอยปกป้องรักษาและช่วยให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนั้นชาวบ้านในชุมชน ยังมีความเชื่อเรื่องโบราณสถานอันศักดิ์สิทธิ์อย่างพระธาตุยาคุเช่นเดียวกัน เนื่องจากทำเลที่ตั้ง ของชุมชนอยู่ใกล้กับโบราณสถานแห่งนี้ผนวกกับตำนาน เมืองฟ้าแดดสงยางที่เป็นวรรณกรรม ประจำท้องถิ่นที่เล่าสืบทอดต่อกันมา จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความคิด ความเชื่อ และมีความ ศรัทธาต่อองค์พระธาตุยาคุตั้งแต่วัยเด็กที่เริ่มก่อตั้งชุมชน ส่งผลให้เป็นบ่อเกิดของพิธีกรรม อันเป็น อัตลักษณ์ประจำชุมชนที่มีความโดดเด่นและน่าสนใจ กล่าวคือ ชุมชนบ้านเสมา นอกจากจะให้ความเคารพตอนปู่ตาประจำชุมชน ชาวบ้านยังให้ความเคารพและศรัทธา ต่อโบราณสถานประจำชุมชนอย่างพระธาตุยาคุด้วย จะเห็นได้ว่าการประกอบไหว้ผีปู่ตาของชาว อีสานทั่วไปเมื่อเซ่นไหว้ผีปู่ตาเสร็จแล้ว จะมีการการเสี่ยงทายมักจะนิยมเสี่ยงทายลักษณะ ของคางไก่และการจุดบั้งไฟ เพื่อทำนายความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน และการตกของฝน แต่ชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาได้้นำการเสี่ยงทายโดยการจุดบั้งไฟมาจุดในวันบูชาพระธาตุยาคุ ด้วยความเชื่อว่าจะช่วยลดบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและความอุดมสมบูรณ์มาให้แก่ ชุมชน อีกหนึ่งสิ่งที่ทำให้เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ของพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ชาวบ้านชุมชน บ้านเสมา ได้นำประเพณีบุญบั้งไฟในฮีตเดือน 6 ของชาวอีสานที่จัดขึ้นเพื่อบูชาพญาแถนมาผนวก รวมกับพิธีบูชาพระธาตุยาคุ สังเกตได้จากวันโฮมของชาวบ้าน ที่มีการแห่รอบชุมชน ในขบวนแห่นั้นได้ มีผาแดง-นางไอ่จำลองและรถบั้งไฟ ส่วนวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 วันบูชาพระธาตุยาคุ ก็ได้มีขบวนแห่ เครื่องสักการะโดยภายในขบวนประกอบด้วยผาแดง-นางไอ่และรถบั้งไฟ ที่เป็นสัญลักษณ์ ของประเพณีบุญบั้งไฟด้วยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้การจุดบั้งไฟจะเป็นการจุดบูชาพระธาตุยาคุแล้ว ยังถือเป็นการบูชาพญาแถนตามความเชื่อของชาวอีสานด้วย

ทั้งนี้จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่าในทุก ๆ ปี ผู้ที่เข้าร่วมการประกอบพิธี เป็นชาวบ้าน ในชุมชนที่ได้พาบรรดาลูกหลานที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านเสมาและที่ไปทำงานต่างถิ่น ให้มาเข้าร่วมประกอบพิธี ซึ่งกลุ่มบรรดาลูกหลานของคนในชุมชนนี้ถือเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการสืบทอด

ทอดพิธีกรรมผ่านการรับรู้ จากการเป็นผู้เข้าร่วมการประกอบพิธีในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว และชุมชน ซึ่งเห็นว่าเป็นพิธีที่ต้องจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่คนในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและชุมชน รวมถึงทำให้เห็นถึงความพยายามในการสืบทอดและความมั่นคงทางวัฒนธรรมของชุมชน อันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พิธีบูชาพระธาตุยาคูยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน เพราะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในชุมชน และเทศบาลตำบลหนองแปน ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของพิธีกรรมสำคัญประจำท้องถิ่น ทั้งนี้ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่ายังมีหน่วยงานจังหวัดกาฬสินธุ์ที่ได้จัดประเพณีประเพณีขึ้นบนพื้นที่พระธาตุยาคูด้วยเช่นกัน อันเกิดจากความพยายามของอำนาจรัฐที่มุ่งปลูกกระแสการท่องเที่ยวบนพื้นที่ทางวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นไปพร้อมกับการกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยกลไกของรัฐ ได้อาศัยวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่ได้ผนวกเข้ากับบริบทพื้นที่พระธาตุยาคู ซึ่งมีการสร้างประเพณีประเพณีขึ้นมาใหม่ภายใต้ชื่องาน “มาชมปุรมี ทวารวดีมิ่งหล้า เมืองฟ้าแดดสงยาง” และ “วิสาขปุณณมี ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุยาคู” ซึ่งประเพณีประเพณีทั้ง 2 ประเพณีนี้ เริ่มต้นขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2561 เป็นต้นมา สำหรับองค์ประกอบของประเพณีประเพณีที่จัดขึ้นบนพื้นที่พระธาตุยาคู มีทั้งการแสดงศิลปวัฒนธรรม ผ่านขบวนแห่ การพ้อนรำในพิธีเปิดและพิธีกรรมทางศาสนา อาทิ การบวงสรวง การอัญเชิญพระอุปัฏฐการทำบุญตักบาตร การเวียนเทียน เป็นต้น และยังได้ผลิตซ้ำตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางผ่านการแสดงแสง สี เสียง ถือเป็นการสะท้อนการรับรู้ของผู้คนในท้องถิ่นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีเฮือนโบราณ แต่ละอำเภอในจังหวัดกาฬสินธุ์ที่จัดแสดง จำนวน 18 อำเภอ ให้นักท่องเที่ยวได้เดินชม มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชนและของที่ระลึกที่ได้รับความนิยมในปัจจุบันอย่างสูงยิ่ง อันเป็นจุดเด่นของประเพณีประเพณีซึ่งได้รับผลตอบรับที่ดีจากนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มีโอกาสได้เข้ามาในพื้นที่ทางวัฒนธรรม ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสมาผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ต่างก็ได้ให้คุณค่าและสนับสนุนประเพณีประเพณีดังกล่าวด้วย เนื่องจากได้สร้างคุณค่า การมีอัตลักษณ์และความมีตัวตนให้กับพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นสมบัติของคนในท้องถิ่นควบคู่กับการสร้างมูลค่าจากการท่องเที่ยว

อาจกล่าวได้ว่าแม้จะมีประเพณีประเพณีเพิ่มขึ้นมาบนพื้นที่พระธาตุยาคู ทางชุมชนก็ได้มีการปรับตัว ต่อการเข้ามาของประเพณีใหม่ ๆ หรือ “ประเพณีประเพณี” บนพื้นที่พระธาตุยาคู โดยไม่ได้ละทิ้งวิถีปฏิบัติเดิม แม้แก่นการประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคูจะยังคงอยู่และปฏิบัติสืบทอดมาอย่างเคร่งครัด แต่ในปัจจุบันอาจมีการเพิ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวมากขึ้น แสดงให้เห็นถึงพลวัตของการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยและการท่องเที่ยว

จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านเสมามีทุนทางวัฒนธรรมด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทภาพลักษณ์ที่มีทำเลที่ตั้งอยู่บริเวณเมืองฟ้าแดดสงยาง จึงทำให้มีทุนทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและครอบคลุม ในด้านโบราณคดี ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานเมืองฟ้าแดดสงยาง เจดีย์นางพ้าหายาด เจดีย์นางเขียวค่อม เจดีย์พญาฟ้าแดดและคูเมืองโบราณ รวมถึงพิธีกรรมที่โดดเด่นอย่าง “พิธีบูชาพระธาตุยาคุ” ซึ่งในมิติของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณี ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นเสมือนสิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวผู้สนใจในประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของท้องถิ่นและวิถีชีวิต อันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การเยี่ยมชมโบราณสถานและพิพิธภัณฑสถานประจำท้องถิ่น ถือเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เรื่องราวในอดีต สัมผัสความรุ่งเรืองของอารยธรรมโบราณ และเข้าใจถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของชุมชน ในขณะเดียวกันการเข้าร่วมพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ถือเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสวัฒนธรรมประเพณีอย่างใกล้ชิดส่งผลให้เกิดความเข้าใจและซาบซึ้งในคุณค่าทางจิตใจในด้านความเชื่อ ความศรัทธาและสังคมของชุมชน

ในวันประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาคุ ถือเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวภายในชุมชน เนื่องจากมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจากภายนอกให้เข้ามาเยี่ยมชมเยือนท้องถิ่น นอกเหนือจากการเยี่ยมชมสถานที่สำคัญและการเข้าร่วมพิธีกรรมแล้ว นักท่องเที่ยวยังมีโอกาสได้สัมผัสกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน อันนำไปสู่การกระจายรายได้สู่ชุมชนในหลากหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการใช้จ่ายเกี่ยวกับสินค้าอุปโภคบริโภค เครื่องสักการบูชาพระธาตุยาคุและธงที่เป็นสินค้าประจำท้องถิ่นที่ได้รับความนิยมในการซื้อไปเป็นของที่ระลึก พิธีบูชาพระธาตุยาคุ นับว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการดึงดูดผู้คนจากภายนอกให้เข้าร่วมพิธี แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีที่มีความเข้มข้นและเป็นที่รู้จักสามารถนำมาเป็นจุดเด่นและสร้างความสนใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี การเข้าร่วมพิธีไม่เพียงแต่เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่ยังเป็นการสร้างประสบการณ์ร่วมระหว่างนักท่องเที่ยวและคนในชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจอันดีและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน

แม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ยุคโลกาภิวัตน์ แต่พิธีบูชาพระธาตุยาคุยังคงได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง นับว่าเป็นเครื่องยืนยันถึงความเชื่อมั่นในอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุยาคุที่ฝังรากลึกอยู่ในจิตใจของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมอ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนเชื่อมั่นว่าการบูชาพระธาตุยาคุจะนำมาซึ่งการปกป้องคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสบายใจและเสริมสร้างความมั่นคงให้กับจิตใจ อันเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต

อย่างราบรื่นในแต่ละวัน ความเชื่อนี้ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องส่วนบุคคล แต่ยังเป็นความเชื่อร่วมที่หล่อหลอมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน การประกอบพิธีบูชาพระธาตุยาकुถือเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความผูกพันทางสังคม การที่ชาวบ้านร่วมกันสืบทอดการประกอบพิธีกรรมนี้มาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการสืบทอดคุณค่าทางจิตใจและวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคมในชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานในท้องถิ่นของตน การร่วมกันประกอบพิธีบูชาเป็นการแสดงออกถึงความเคารพและการหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมนี้ นำไปสู่ความรู้สึกภาคภูมิใจในท้องถิ่นและเป็นแรงผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์และสืบสานมรดกนี้ต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

1. ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวอีสานมีหลากหลายและมีความโดดเด่นแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ ผู้ที่มีความสนใจที่จะศึกษางานวิจัยด้านนี้สามารถเลือกใช้กรอบแนวคิดหรือทฤษฎีทางคติชนวิทยาให้เหมาะสมกับข้อมูลของตน เพื่อที่จะได้ค้นพบประเด็นใหม่ ๆ หวังว่าบทความวิจัยนี้จะเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยข้อมูลทางคติชนต่อไป
2. ทฤษฎีบทบาทหน้าที่เป็นแนวคิดที่สามารถนำไปศึกษาวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะและแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ อาทิ กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทที่อาศัยอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจบทบาทหน้าที่และการดำรงอยู่ของวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ท่ามกลางบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป
3. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพิธีบูชาพระธาตุยาकुของชาวบ้านชุมชนบ้านเสมาและประเพณีประดิษฐ์บนพื้นที่พระธาตุยาकु เพื่อให้เห็นถึงลักษณะร่วมหรือลักษณะต่างด้านความเชื่อและการประกอบพิธีของภาครัฐและชุมชน

บรรณานุกรม

- Samasamakkee School. (ม.ป.ป.). ประวัติโรงเรียน. <https://sama.6te.net/index.html>
- กรมการศาสนา. (2537). ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 13. โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ. (2563). พระธาตุยาคุ (ธาตุนายใหญ่). <http://www.qrcode.finearts.go.th/index.php/th/historic-site/hskalasin/item/442-hs-kalasin-006#tab>.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2563ก, 19 พฤษภาคม). ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีบุญบั้งไฟ. https://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=4941&filename=i
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2563ข). ทำไมต้องจุดเทียน 2 เล่ม และธูป 3 ดอก ในพิธีทางพุทธศาสนา. <https://shorturl.asia/VyaSX>
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2565, 28 พฤษภาคม). ประเพณีเดือน 6: ประเพณีบุญบั้งไฟ. https://ich-thailand.org/article/detail/6291f35836ab3f111c557350?utm_source=chatgpt.com
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). สายพิรุณแห่งศรัทธา พิธีกรรมขอฝน ของคนไทย. <http://article.culture.go.th/index.php/layouts-modules-positions/3-column-layout-7/206-2020-05-20-08-40-45>
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2565, 21 กุมภาพันธ์). ฮีตสิบสอง คองสิบสี่. http://www.m-culture.in.th/album/195792/ฮีตสิบสอง_คองสิบสี่
- กานต์พิชชา อุดมมงคลกิจ. (2563). การศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีตักบาตรพระร้อย ทางเรือของชุมชนมอญลาดกระบัง [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]. iThesis Srinakharinwirot University. <http://ir-ithesis.swu.ac.th/dspace/handle/123456789/1212>
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดกาฬสินธุ์. ศิลปากร.
- จังหวัดกาฬสินธุ์. (2550). โบราณวัตถุล้ำค่า ใบเสมา พระพุทธรูป พระเครื่อง เมืองฟ้าแดดสงยาง. กาฬสินธุ์การพิมพ์.
- ชลธิชา มาลาหอม. (2555). อัตลักษณ์ชุมชนรากฐานสู่การศึกษา. วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 9(1), 41-43.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2540). วัฒนธรรมคือทุน. พี.เพรส.

- ไชยยศ วันอุทา. (2538). พระธาตุยาคุ หรือพระบรมธาตุ. *ศิลปวัฒนธรรม*, 16(11), 222-225.
- ดนัย ไชยโยธา. (2538). *ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น*. โอเดียนสโตร์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2531). *ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิติ แสงวรรณ. (2522). *รายงานการค้นคว้าเรื่องเมืองโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. โครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- ปฏิภาณ บุตรโพธิ์ศรี. (2567, 21 มิถุนายน). *การแก้บนพระธาตุยาคุด้วยการรำถวาย*.
<https://www.facebook.com/patipanb>
- ปฏิภาณ บุตรโพธิ์ศรี. (2567, 28 ธันวาคม). *การแก้บนพระธาตุยาคุด้วยหมอลำซิ่ง*.
<https://www.facebook.com/patipanb>
- ปรมินท์ จารวร. (2559). *คติชนกับการท่องเที่ยว : หมู่บ้านวัฒนธรรมหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี*. โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2525). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 99 ตอนที่ 155. หน้า 35.
- ประพัฒน์ ตริณรงค์. (2523). สูงยางหรือสงยาง. *นิตยสารศิลปากร*, 24(5), 71-76.
- ปานวาด มากนวล. (2556). *บทบาทและการสืบทอดคาถาและพิธีกรรมของหมอพื้นบ้าน ในการรักษาโรคที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คลังปัญญาจุฬาฯ. <https://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/42820>
- ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา. (2525). *ทะเบียนที่ตั้งตำแหน่งชุมชนโบราณในประเทศไทย*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผาสุข อินทราวุธ. (2544). *รายงานการขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์*. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระนครินทร์ อนุบาลโย (พลชิวา) และคณะ. (2564). การศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระธาตุยาคุที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของ ชาวตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารสถาบันวิจัยพหุวัฒนธรรม*, 8(1), 1-12. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/prij/article/view/244314>
- พระมหาณัฐพันธ์ สุทสุสนวิภาณี และคณะ. (2567). การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพุทธแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่พระธาตุยาคุ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารการพัฒนาการ*

เรียนรู้สมัยใหม่, 9(11), 727-736.

พระมหาปริชา ปริญญาโน ป.ล. (2530). *ประเพณีโบราณไทยอีสาน* (พิมพ์ครั้งที่ 6.). โรงพิมพ์ศิริธรรม.

พระยาอนุমানราชธน. (2506). *วัฒนธรรม และประเพณีต่าง ๆ ของไทย*. โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.

ภัทรพร สิริกาญจน. (2553). *พระพุทธศาสนาในประเทศไทย: เอกภาพในความหลากหลาย*.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2554). *ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง*

[วิทยานิพนธ์ปริญญาโทระดับบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. CUIR at Chulalongkorn University. <https://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/30495>

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2565). *พิธีกรรม "กินดอง" : บทบาทต่อชาวบ้านในชุมชนอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู*. สันติศิริการพิมพ์.

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ. (2555). *กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น*. มูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2546). *ทุนวัฒนธรรม : วัฒนธรรมในระบบทุนนิยมโลก*. สำนักพิมพ์มติชน.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2558). *ทวารวดีในอีสาน*. สำนักพิมพ์มติชน.

ว.ศรีสุโร. (2541). ปู่ตา – อาฮัก. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*, 19(5), 64.

วิทย์ พิณคันเงิน และภิญโญ จิตรธรรม. (2552). *เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคม หน่วยที่ 1-7*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธราช.

ศิริพร ณ ถลาง. (2548). *ทฤษฎีคติชนวิทยา*. โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริพร ณ ถลาง. (2563). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริวรรณ มูลใจ. (2563). *เจ้าพ่อโมกขละ: ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวปกาสัยภูมิลำเนาบ้านห้วยปลากอง ตำบลชะเนือ อำเภอมะนัง จังหวัดตาก* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทระดับบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร]. คลังปัญญามหาวิทยาลัยนเรศวร. <http://nuir.lib.nu.ac.th/dspace/handle/123456789/1526>

ศุภลักษณ์ ใจวัง. (2558). *การศึกษาโครงสร้างบทบาทหน้าที่และคุณค่าในพิธีกรรมของชาวไทยเขินสันป่าตอง เชียงใหม่* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทระดับบัณฑิต, ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2563). *พระธาตุยาคู*. <https://db.sac.or.th/archaeology/>

archaeology/579.

- สภาวัฒนธรรมตำบลหนองแปน. (2548). เอกสารสืบค้นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลหนองแปน. กาฬสินธุ์การพิมพ์.
- สมชาติ มณีโชติ. (2532). คำบรรยายภาพสลักบนใบเสมาขึ้นสำคัญจากเมืองฟ้าแดดสงยาง. ปรีดาการพิมพ์.
- สมชาย นิลอาธิ และคณะ. (2555). เอือนพื้นถิ่น : วิถีชีวิต และคติความเชื่อในโบราณ. อภิชาติการพิมพ์.
- สวิง บุญเจิม ป.ธ.๙ M.A. (2555). ตำรามรดกอีสานมรดกโลก. สำนักพิมพ์มรดกอีสาน.
- สารภี ขาวดี. (2554). การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรม “การโละมะพร้าว”: กรณีศึกษาจากชุมชนเขมรหมู่บ้านปรีอเทียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 7(2), 150-188.
- สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดกาฬสินธุ์. (2564). พระธาตุยาคูกาฬสินธุ์. <https://kalasin.prd.go.th/th/content/category/detail/id/60/iid/25892>
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกมลาไสย. (ม.ป.ป.). ประวัติความเป็นมา. <https://district.cdd.go.th/kamalasai/about-us/ประวัติความเป็นมา/>
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์. (2567). มรดกภูมิปัญญาของกาฬสินธุ์. <https://online.fliphtml5.com/ktaka/bbz1/#p=1>
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์. (ม.ป.ป.). เส้นหมื่นบ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยชุมชนคุณธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์. ม.ป.ท.
- สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์. (2543). ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง (ฉบับพระอรียานุวัตร). ประสานการพิมพ์.
- สิทธิชัย ระหาญนอก. (2564). พลวัตวัฒนธรรมการใช้ร่วมกับประเพณีประดิษฐ์บนพื้นที่พระธาตุยาคู [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]. คลังข้อมูลวิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. <http://202.28.34.124/dspace/handle/123456789/1414>
- สุกัญญา สุขฉายา. (2549). พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง : บทบาทของคติชนกับสังคมไทย. โครงการ เผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสฐียรโกเศศ. (2515). การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. สำนักพิมพ์คลังวิทยา.
- เสฐียรโกเศศ. (2558). ประเพณีทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- หวัน แจ่มวิมล. (2511). รายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานเมืองฟ้าแดดสงยาง บ้านเสมาดำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์. กรมศิลปากร.

อภิญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). *อัตลักษณ์ Identity*. คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคม
วิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2541). ใบเสมาสลักภาพ "มโหสถชาดก" จากพระธาตุยาคุ เมืองฟ้าแดดสงยาง.
ศิลปากร, 48(1), 75.

อุดม บัวศรี. (2546). *วัฒนธรรมอีสาน*. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.







AF19-03-03.1
August, 2023

หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
หนังสือฉบับนี้ให้ไว้เพื่อแสดงว่า

ชื่อโครงการวิจัย : การศึกษาพิษพาหะธาดยาและบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนบ้านเสมา ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย : นางสาวปวิษฐา วินทะไชย

หน่วยงานต้นสังกัด : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หมายเลขรับรองโครงการวิจัย : SWUEC-672140

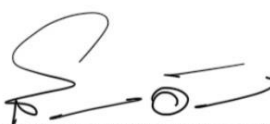
รายการเอกสารที่รับรอง :

- | | |
|---|---------------------------------------|
| 1. แบบเสนอเพื่อขอรับการพิจารณา | ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 30 มีนาคม 2567 |
| 2. โครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์ | ฉบับที่ 1 ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2567 |
| 3. เอกสารข้อมูลและขอความยินยอมสำหรับอาสาสมัคร | ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 30 มีนาคม 2567 |
| 4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย | ฉบับที่ 1 ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2567 |
| 5. ประวัติผู้วิจัย | |

ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยยึดหลักเกณฑ์ตาม Declaration of Helsinki, Belmont Report, International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice (ICH-GCP), International Guidelines for Human Research ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามโครงการวิจัยนี้ได้

วันที่รับรอง : 4 เมษายน 2567

วันที่หมดอายุ : 3 เมษายน 2568

(ลงชื่อ).....


(รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิพงศ์ วัฒนานนท์สกุล)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

ชุดสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ (ชุดที่ 2)

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หน่วยจริยธรรมและมาตรฐานการวิจัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อาคารนวัตกรรม ศ.ดร.สาโรช บัวศรี ชั้น 17

โทร. (02) 6495000 ต่อ 17503, 17506 โทรสาร (02) 2042590



ข้อปฏิบัติสำหรับผู้วิจัย

โครงการที่ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ แจ้งให้ทราบเกี่ยวกับหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้วิจัยภายหลังจากโครงการวิจัย ได้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์แล้ว ดังต่อไปนี้

- 1 ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนต่างๆที่ระบุไว้ในโครงร่างการวิจัยโดยเคร่งครัด โดยใช้เอกสารคำชี้แจง และแบบยินยอม รวมถึงเอกสารอื่นๆ ที่ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการแล้วเท่านั้น
- 2 ผู้วิจัยที่มีหน้าที่รายงานต่อคณะกรรมการจริยธรรมฯ ตาม SOP บทที่ 6 เมื่อ
 - 2.1 มีการดำเนินงานวิจัยครบระยะเวลานึ่ง ซึ่งจะต้องมีการรายงานความก้าวหน้าตามระยะเวลาที่คณะกรรมการฯ กำหนดในเอกสารรับรอง หรือเมื่อครบหนึ่งปีจากวันที่ระบุไว้ในเอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยของโครงการ โดยใช้แบบรายงานความก้าวหน้า (SWUEC-Progress, AF/01-06/03.0)
 - 2.2 มีการดำเนินการวิจัยไม่ทันตามที่กำหนด โดยทั่วไปคณะกรรมการฯ จะให้การรับรองไม่เกิน 1 ปี ก่อนวันหมดอายุตามที่กำหนดไว้ในหนังสือรับรอง ผู้วิจัยจะต้องเสนอเอกสารขอต่ออายุการรับรองโครงการวิจัย โดยใช้ แบบเสนอขอต่อการรับรองโครงการ (SWUEC-Renew, AF/02-06/03.0) ภายใน 30 วันก่อนหมดอายุ เพื่อให้ทางหน่วยฯ ได้มีระยะเวลาจัดเตรียมเอกสารเข้าประชุมก่อนโครงการวิจัยจะหมดอายุ ทั้งนี้หากท่านยังไม่ได้รับเอกสารรับรองการต่ออายุจากคณะกรรมการฯ จะไม่สามารถรับอาสาสมัครใหม่ระหว่างที่โครงการวิจัยหมดอายุได้ **กรณีหน่วยฯ ไม่ได้รับการติดต่อกลับจากผู้วิจัย ภายในระยะเวลา 6 เดือน นับจากวันที่โครงการวิจัยหมดอายุการรับรองเอกสารโครงการวิจัยจะถูกทำลาย 3 ปี นับจากวันที่หมดอายุการรับรอง**
 - 2.3 มีความจำเป็นในการปรับปรุงโครงการวิจัย (Protocol Amendment) หรือ มีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าโครงการวิจัย/เพิ่มเติมผู้ร่วมวิจัย ผู้วิจัยจะต้องเสนอการปรับปรุงเป็นแบบรายงานขอการปรับปรุงโครงการวิจัย (SWUEC-Amend, AF/03-06/03.0) ตามที่ได้กำหนดไว้ โดยอ้างอิงรหัสโครงการตามที่ได้รับการรับรอง โดยต้องระบุให้ชัดเจนว่า มีการเปลี่ยนแปลงอะไร อย่างไร และเหตุผลที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ในกรณีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าโครงการวิจัย/เพิ่มเติมผู้ร่วมวิจัยคนใหม่ ให้แนบประวัติมาด้วย
 - 2.4 มีอาการไม่พึงประสงค์รุนแรงจากการดำเนินโครงการวิจัย (Serious Adverse Events) เกิดขึ้นแก่อาสาสมัคร ผู้วิจัยจะต้องทำเอกสารแจ้งคณะกรรมการฯ ภายใน 7 วันปฏิทิน และหากอาการไม่พึงประสงค์รุนแรงนั้น เป็นเหตุให้อาสาสมัครถึงแก่ชีวิต ต้องแจ้งภายใน 24 ชั่วโมง (โดยทางจดหมาย

จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ หรือโทรสาร) หลังจากผู้วิจัยทราบเหตุการณ์ โดยใช้แบบรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์สำหรับอาสาสมัครในสถาบัน (SWUEC-SAE-Local, AF/04-06/03.0) และแนบรูปแบบเอกสารรายงานเป็นสำเนา SAE Report Form ที่กำหนดโดยผู้สนับสนุนทุนวิจัย หากไม่มีแบบรายงาน จากผู้สนับสนุนทุนวิจัยให้ใช้แบบรายงานของ SWUEC ตามที่กำหนดอย่างเดียว กรณีเป็นรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ที่เกิดแก่อาสาสมัครนอกสถาบัน ซึ่งบริษัทผู้สนับสนุนส่งให้ผู้วิจัย ให้ใช้แบบรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ที่เกิดแก่อาสาสมัครนอกสถาบัน (SWUEC-SAE-External, AF/05-06/03.0) แนบกับแบบรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ที่บริษัทผู้สนับสนุน

- 2.5 มีการดำเนินการใดๆ ที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบการวิจัยที่กำหนดไว้ ผู้วิจัยจะต้องรายงานให้คณะกรรมการฯรับทราบภายใน 7 วันปฏิทิน หลังจากที่ได้ตรวจพบ โดยใช้แบบรายงานการดำเนินงานวิจัยที่เบี่ยงเบน (SWUEC-deviation, AF/06-06/03.0)
- 2.6 การวิจัยเสร็จสิ้นลงหรือยุติการวิจัยด้วยใดๆ ให้ผู้วิจัยมีหนังสือแจ้งปิดโครงการวิจัยนั้นพร้อมผลการดำเนินการวิจัยให้คณะกรรมการฯ ทราบ ตามแบบรายงานแจ้งการปิดโครงการวิจัย (SWUEC-Close, AF/07-06/03.0) ทั้งนี้โครงการที่รายงานแจ้งปิดและได้รับการพิจารณา โดยคณะกรรมการฯ แล้ว ถือว่าเป็นการสิ้นสุด ไม่สามารถขอยกเลิกการแจ้งปิดได้อีก
- 3 คณะกรรมการฯ จะมีการสุ่มเข้าตรวจเยี่ยมโครงการวิจัยเพื่อตรวจสอบความเรียบร้อยของการดำเนินงาน และรับฟัง และให้คำปรึกษาข้อปัญหาที่อาจมีในระหว่างการดำเนินการวิจัย โดยคณะกรรมการฯ จะมีหนังสือแจ้งให้ทราบ ล่วงหน้าเป็นเวลา 2 สัปดาห์ ผลการตรวจเยี่ยมโครงการวิจัยจะแจ้งเพื่อทราบในที่ประชุมคณะกรรมการฯ และจะแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้วิจัยได้ทราบ และอาจมีข้อเสนอแนะให้ปฏิบัติต่อไป

ประวัติผู้เขียน

